

**ישראל/השטחים
הפלסטיניים
הכבושים**

מים עכורים

שלילת גישה הוגנת למים
מפלסטינים

AMNESTY
INTERNATIONAL

2 ישראל/השטחים הפלסטיניים הכבושים – מים עכורים
שלילת גישה הוגנת למים מפלסטינים

Amnesty International Publications

First published in [October 2009] by
Amnesty International Publications
International Secretariat
Peter Benenson House
1 Easton Street
London WC1X 0DW
United Kingdom
www.amnesty.org

© Copyright Amnesty International Publications 2008

Index: [Index: MDE 15/027/2009]
Original Language: English
Printed by Amnesty International, International Secretariat, United Kingdom

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise without the prior permission of the publishers.

Cover photo: [Credit]

Amnesty International is a global movement of 2.2 million people in more than 150 countries and territories, who campaign on human rights. Our vision is for every person to enjoy all the rights enshrined in the Universal Declaration of Human Rights and other international human rights instruments. We research, campaign, advocate and mobilize to end abuses of human rights. Amnesty International is independent of any government, political ideology, economic interest or religion. Our work is largely financed by contributions from our membership and donations

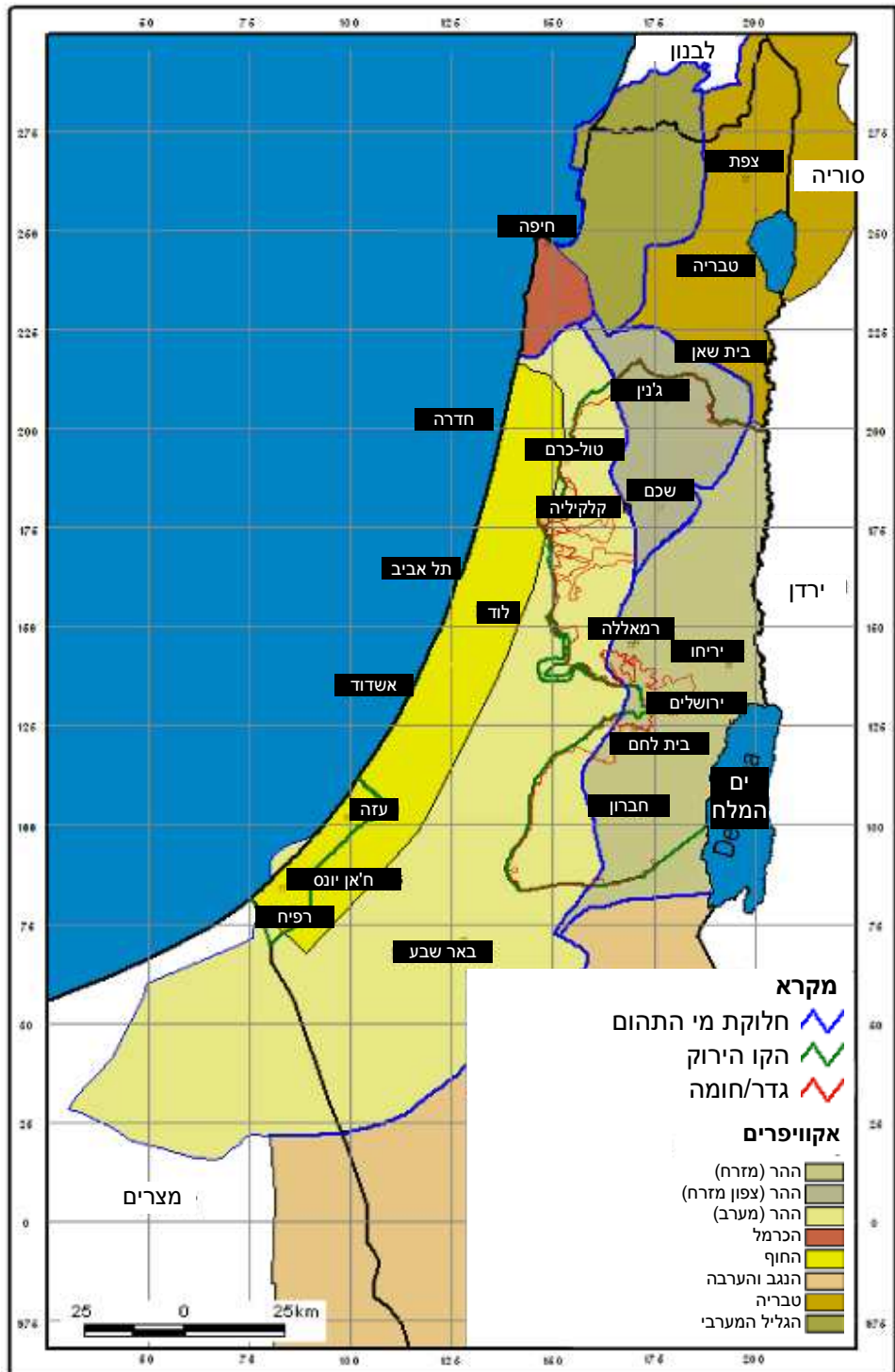
**AMNESTY
INTERNATIONAL**

תוכן העניינים

8.....	מבוא
12.....	רקע היסטורי
13.....	מקורות המים בישראל ובשטחים הפלסטיניים הכבושים
13.....	מקורות מי תהום
13.....	מקורות מים עלילים
14.....	גישה בלתי שוויונית למים
14.....	מקורות מים עלילים
15.....	רצועת עזה: אספקת מים לא בטוחה
17.....	צווים צבאיים ישראלים
22.....	הסכמי אוסלו: מיסוד השליטה הישראלית על מקורות מים
24.....	מיסוד אי-השוויון בגישה למים
26.....	הטענות הישראליות: שמירה על הסטאטוס קוו
28.....	מדיניות של נישול
30.....	משבר המים ברצועת עזה
31.....	מקורות מידלדלים
32.....	ועדת המים המשותפת – העמדת פנים של שיתוף פעולה
34.....	פגיעה בפרויקטים הקשורים במים באמצעות משטר צבאי של היתרים
40.....	הגבלת הגישה למים כאמצעי גירוש
40.....	הרס בורות מים – פגיעה בקהילות חלשות
42.....	דרום הר חברון
44.....	החרמת מכליות מים בבקעת הירדן
46.....	הרס מתקני מים חקלאיים
48.....	חיבור התנחלויות ישראליות בלתי חוקיות לרשת המים
50.....	הגדר/חומה – חסימת הגישה למים
50.....	היעדר אפשרות גישה לאדמה עשירה במים
54.....	משלמים את המחיר – פתרון הבעיות שהגדר/חומה יצרה
56.....	הגבלות על התנועה המשפיעות על הגישה למים
59.....	הרס תשתית מים בתקיפות צבאיות
60.....	פגיעה במתקני מים ברצועת עזה במהלך מבצע "עופרת יצוקה"
62.....	נזק למתקני מים במהלך פעולות צבאיות ישראליות
62.....	פגיעה בבריאות
65.....	התקפות מתנחלים ישראלים על מתקני מים
68.....	מחדלים וניהול לא תקין של הרשות הפלסטינית/רשות המים הפלסטינית
70.....	רשלנות פושעת בסילוק שפכים – סיכון משאבי מים
71.....	הימנעות מהגנה על אספקת המים בשטחים הפלסטיניים הכבושים: ישראל
71.....	הימנעות מהגנה על אספקת המים בשטחים הפלסטיניים הכבושים: הרשות הפלסטינית/רשות המים הפלסטינית
73.....	המים הפלסטינית
75.....	תפקידם של התורמים הבינלאומיים
77.....	המשפט הבינלאומי: הזכות לגישה למים
77.....	משפט זכויות האדם הבינלאומי
80.....	המשפט ההומניטארי הבינלאומי
81.....	תחולת המשפט הבינלאומי על השטחים הפלסטיניים הכבושים
82.....	המשפט הבינלאומי והשימוש במקורות מי תהום חוצי גבולות
85.....	מסקנות והמלצות
89.....	הערות סיום

4 ישראל/השטחים הפלסטיניים הכבושים – מים עכורים
שלילת גישה הוגנת למים מפלסטיניים

**הגדה המערבית שישראל
 מחזיקה כשטח כבוש מאז
 חודש יוני 1967, כולל מזרח
 ירושלים**

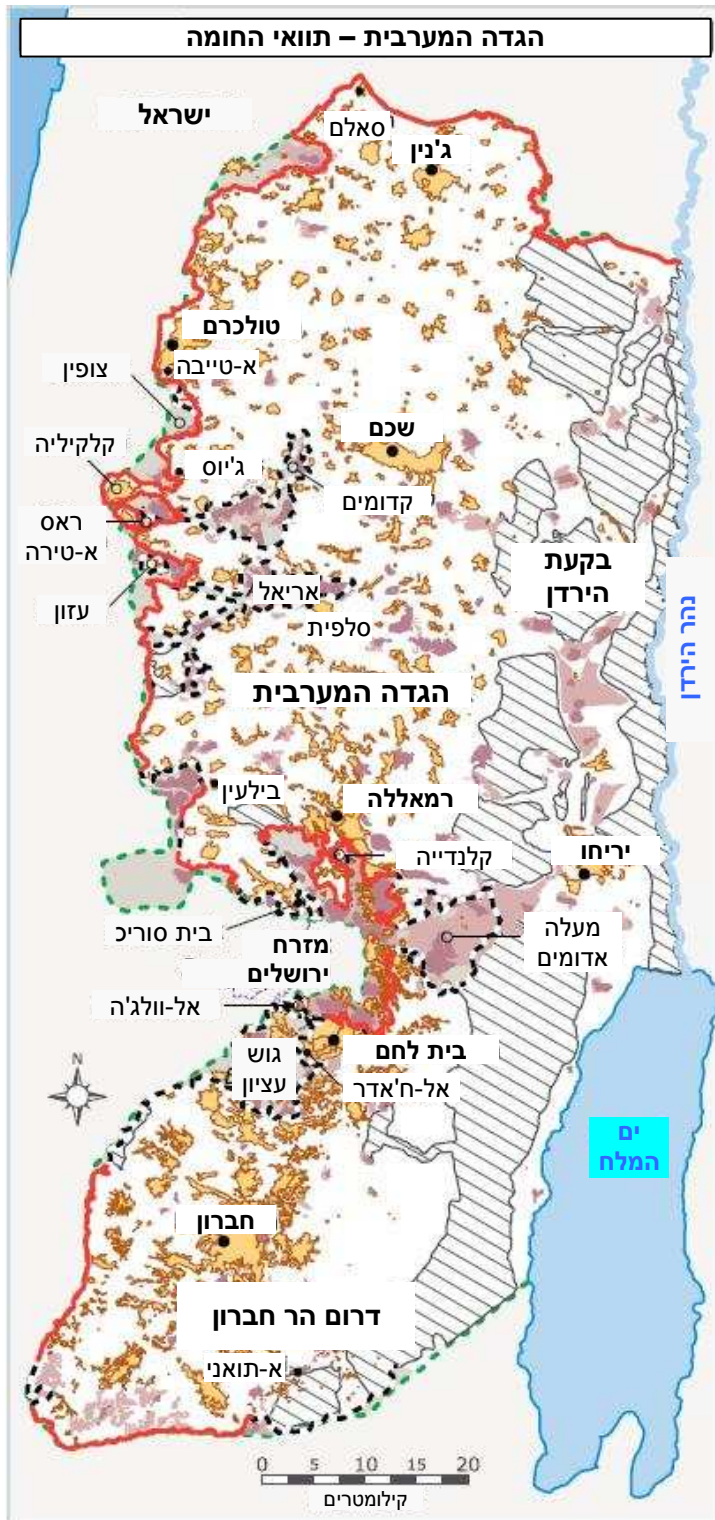
השטח הכולל: 5,600 קמ"ר. כ-
 130 ק"מ מצפון לדרום וכ-65
 ק"מ ממזרח למערב

למעלה ממאתיים התנחלויות
 ישראליות לא חוקיות, כולל
 "מאחזים"

למעלה מ-550 מחסומים,
 חסימות ומכשולים של הצבא
 הישראלי

709 ק"מ של גדר/חומה. 80%
 מתוכם על אדמה פלסטינית
 בתוך הגדה המערבית

מקרא	
	גדר/חומה
	גדר/חומה בבנייה
	הקו הירוק
	יישוב פלסטיני
	התנחלות ישראלית
	אזור שישראל הגדירה שטח צבאי סגור

"מים הם חיים. בלי מים אנחנו לא יכולים לחיות. לא אנחנו, לא החיות, לא הצמחים".

"מים הם חיים. בלי מים אנחנו לא יכולים לחיות. לא אנחנו, לא החיות, לא הצמחים. קודם היו לנו מעט מים, אבל אחרי שהצבא הרס את הכול אנחנו צריכים להביא מים מרחוק. זה מאוד קשה ויקר. הם הופכים את החיים שלנו לקשים מאוד, כדי שנעזוב. בהתחלה החיילים הרסו את הבתים שלנו ואת הסככות עם העדרים שלנו, עקרו את כל העצים שלנו, ואז הם החריבו את בורות המים שלנו. אלה היו בורות מים עתיקים, מתקופת אבותינו. זה לא פשע? המים הם יקרי-ערך. אנחנו נאבקים כל יום כי אין לנו מים".

פאטמה א-נוואגיעה, תושבת סוסיא, כפר פלסטיני בדרום הר חברון, בעדותה לאמנסטי אינטרנשיונל, אפריל 2008

אישה פלסטינית שואבת מים מבור מים בכפר סוסיא. תצלום: © שבתאי גולד (IRIN)

מרבית בורות מי הגשמים בכפר סוסיא, ששימשו את התושבים לאיסוף ולאגירת מים שבהם השתמשו בעונת הקיץ, נהרסו על-ידי הצבא הישראלי בשנים 1999 ו-2001, ביחד עם המערות העתיקות ומבנים אחרים ששימשו למגורי התושבים. בחודש נובמבר 1999 אטם הצבא הישראלי את המערות כדי למנוע את המשך השימוש בהן והרס בתים אחרים וכן את בורות המים. הצבא גירש את תושבי הכפר מן האזור. עם זאת, בחודש מארס 2000 השיגו שוכני המערות צו מניעה זמני מבית המשפט העליון של ישראל שאפשר להם לשוב ומנע גירוש נוסף שלהם בידי הצבא הישראלי, עד להכרעתו הסופית של בית המשפט בנושא זה, שטרם ניתנה. מאז יכלו התושבים להישאר באזור, אך סכנה של גירוש עתידי מרחפת מעליהם והם נותרו כמעט בלי אספקת מים.

ההגבלות המחמירות והולכות שהטיל הצבא הישראלי על גישתם של התושבים הפלסטינים למים והאיום המתמשך שבתיהם ורכושם ייהרסו הביאו למעלה ממחצית התושבים לעזוב את האזור.

ב-3 ביולי 2001 הרס הצבא הישראלי עשרות בתים ומתקני מים בכפר סוסיא ובכמה כפרים פלסטינים סמוכים נוספים.¹ הצבא ריסק באמצעות דחפורים את בורות מי הגשמים של התושבים, שחלקם היו בני מאות שנים, ומילא אותם בחצץ ובבטון כדי למנוע את שיקומם. החיילים גם ניפצו דודי שמש שסופקו לתושבים בידי ארגון לא-ממשלתי ונועדו לחימום מים. חלק מבורות המים לא נהרסו אך תלויים ועומדים נגדם צווי הריסה. צווי הריסה תלויים ועומדים גם נגד האוהלים והבקתות המשמשים כיום כבתי התושבים, ואף נגד בית שימוש אחד שהם בנו.

בית השימוש בסוסיא שהצבא הישראלי הוציא לגביו צו הריסה © AI

הרשויות הישראליות נימקו באופן רשמי את מעשי ההרס בכך שלא היו למבנים הללו היתרי בנייה. אלא שהצבא הישראלי מסרב באופן שיטתי להעניק היתרים כאלה לפלסטינים באזור. ברור שמטרת ההריסה הייתה לגרש את התושבים הפלסטינים מהאזור כדי לאפשר את התרחבותה של סוסיא, התנחלות ישראלית סמוכה שהוקמה בשנת 1983. הרחבתה של ההתנחלות בשנות התשעים לוותה בהתנכלות גוברת של מתנחלים ישראלים לתושבים פלסטינים ובניסיונות של הצבא לגרש את שוכני המערות הפלסטינים ותושבים אחרים של כפרי דרום הר חברון. תושבים אלה נמנים על הקהילות המוחלשות ביותר בקרב הפלסטינים.

בחודש ספטמבר 2008 הודיע הצבא הישראלי לתושבים שנותרו שהוצא צו "שטח צבאי סגור" לגבי 150 דונם הסמוכים לכפר. צו זה החמיר את המחסור במים שעמו נאלצו התושבים להתמודד משום שהוא שלל מהם את הגישה ל-13 בורות לאיסוף מי גשם הממוקמים בשטח זה.

מנגד, בהתנחלות הישראלית הסמוכה סוסיא, שעצם קיומה אינו חוקי על-פי המשפט הבינלאומי, המתנחלים הישראלים זוכים לאספקת מים נדיבה. יש להם ברכת שחייה, והם משופעים בכרמים, שדות של עשבי תיבול ומדשאות המוריקות אפילו בעונת הקיץ. כל אלה זוכים להשקיה ועומדים בניגוד בוטה לכפרים הפלסטיניים הצחיחים והשחונים הסמוכים.

מבוא

עבור האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים הפלסטיניים הכבושים, היעדר גישה למים ראויים לשימוש, בטוחים ונקיים הוא בעיה ארוכת יומין.² אף כי המחסור במים החמיר בשנים האחרונות בשל השפעות הברצורת, הוא נוצר בעיקר בשל מדיניות ישראל ודפוסי הפעולה שלה בכל הנוגע למים, המפלים לרעה את האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים הפלסטיניים הכבושים. אפליה זו הביאה לידי הפרות נרחבות של הזכות לרמת חיים נאותה, הכוללת זכויות אדם נוספות של האוכלוסייה הפלסטינית: הזכות למים, הזכות למזון ולדיור נאותים, הזכות לעבודה והזכות לבריאות.

אי-השוויון בין ישראלים לפלסטינים בכל הנוגע לגישה למים משווע. הצריכה היומית של פלסטינים בשטחים הפלסטיניים הכבושים עומדת על כ-70 ליטר לנפש - הרבה מתחת לרף המינימום שארגון הבריאות העולמי המליץ עליו: 100 ליטר. לעומת זאת, הצריכה היומית של ישראלים עומדת על כ-300 ליטר לנפש, בערך פי ארבעה. ביישובים כפריים מסוימים, התושבים הפלסטינים שורדים מצריכה יומית ממוצעת נמוכה בהרבה מ-70 ליטר לנפש, ובחלק מהמקרים צריכתם היומית בקושי מגיעה ל-20 ליטר לנפש, הכמות המינימאלית שארגון הבריאות העולמי המליץ עליה לצורך מענה למצבי חירום.³

ישראל שולטת בגישת הפלסטינים למקורות המים בשטחים הפלסטיניים הכבושים ומגבילה את כמות המים העומדים לרשותם במידה שאינה נותנת מענה לצרכיהם ואינה מהווה חלוקה הוגנת וצודקת של מקורות המים המשותפים. ישראל משתמשת בלמעלה מ-80% מהמים באקוויפר ההר, המקור היחיד למי תהום בשטחים הפלסטיניים הכבושים, וכן בכל המים העיליים הנשאבים מנהר הירדן שמהפלסטינים נשללת כל גישה אליהם.

מציאות זו, של אי-צדק מערכתי, בולטת במיוחד נוכח העובדה שכיום, למעלה מ-40 שנה לאחר שישאל כלבשה את הגדה המערבית, מוערך כי מספרם של הפלסטינים השוכנים ביישובים כפריים שאין בהם גישה למים זורמים נע בין 180 אלף ל-200 אלף. אפילו בעיירות ובכפרים המחוברים לרשת המים, אספקת המים אינה סדירה. הקצבת המים שכיחה במיוחד בחודשי הקיץ, אך היא מתקיימת גם בעונות אחרות. לתושבי שכונות שונות וכפרים שונים מסופקים מים רק יום בשבוע או אחת לכמה שבועות. בשל כך, לפלסטינים רבים אין ברירה, והם נאלצים לקנות אספקת מים משלימה ממכליות ניידות המובילות מים. מים אלה יקרים הרבה יותר ולעתים מזומנות איכותם מפוקפקת. היות ששיעורי האבטלה והעוני עלו בשנים האחרונות וההכנסה נטו צנחה, משפחות פלסטיניות בשטחים הפלסטיניים הכבושים נאלצות להוציא נתח גדול והולך מהכנסתן על מים. במקרים מסוימים מגיעה הוצאה זו לרבע או יותר מן ההכנסה.

ברצועת עזה, מקור המים היחיד – קצהו הדרומי של אקוויפר החוף – אינו מספיק לצרכי האוכלוסייה. למרות זאת, ישראל אינה מתירה העברה של מים מהגדה המערבית לשטח הרצועה. מי האקוויפר מתכלים ומזדהמים בשל שאיבת היתר ובשל חלחול של ביוב ומי ים. בין 90% ל-95% ממי האקוויפר כבר מזוהמים ואינם ראויים לצריכה אנושית. מחלות המועברות באמצעות מים הן שכוחות.

ההגבלות הקשות שישאל מטילה בשנים האחרונות על הכנסת חומרים וציוד הנחוצים לפיתוח ולתיקון תשתית לרצועת עזה גרמו להחמרה נוספת במצב המים והתברואה ברצועה, שהגיע לכדי משבר.

המחסור במים ושירותי התברואה הלקויים בשטחים הפלסטיניים הכבושים פוגעים בכל מגזרי האוכלוסייה הפלסטינית ובמיוחד בקהילות הפגיעות ביותר, אלה שמקום מושבן באזורים כפריים מבודדים או במחנות פליטים צפופים.

בשעה שמהפלסטינים נשללת הגישה לחלק הוגן מכלל מקורות המים המשותפים בכל רחבי השטחים הפלסטיניים הכבושים, והם נפגעים יותר ויותר מהיעדר אספקה ראויה של מים, מתנחלים ישראלים אינם נדרשים להתמודד עם אתגרים כאלה כלל וכלל. על כך מעידים שטחיהם החקלאיים, גינותיהם השופעות והמושקות היטב, וכן ברכות השחייה.⁴

450 אלף המתנחלים הישראלים, המתגוררים בגדה המערבית תוך הפרה של המשפט הבינלאומי, משתמשים במים בכמות דומה לזו של כלל האוכלוסייה הפלסטינית, המונה 2.3 מיליון נפש, ואפשר שצריכת המים שלהם אף גבוהה מכך.⁵

ההגבלות שישראל מטילה על גישת פלסטינים לאספקת מים בשטחים הפלסטיניים הכבושים באות לידי ביטוי בכמה אופנים: שליטה במקורות מים ובקרקעות והגבלות על תנועת אנשים וסחורות מקשים יתר על המידה על גישת הפלסטינים למקורות המים שלהם ומונעים מהם לפתח ולתחזק את תשתית המים והתברואה. יתר על כן, מערכת מורכבת של היתרים שהפלסטינים חייבים לקבל מהצבא הישראלי ומרשויות אחרות כדי ליישם פרויקטים הקשורים במים בשטחים הפלסטיניים הכבושים מעכבת ומייקרת – ולא פעם אף מונעת – את יישומן של תכניות נחוצות ביותר בתחום המים והתברואה.

במשך למעלה מארבעה עשורים של כיבוש ניצלה ישראל את מקורות המים בשטחים הפלסטיניים הכבושים ניצול-יתר והזניחה את תשתית המים והתברואה באזורים אלה. ישראל אף השתמשה בשטחים הפלסטיניים הכבושים כמוזבלה עבור הפסולת שלה, דפוס פעולה שהביא לזיהום של מי תהום ושל הסביבה. כעת נחוצה פעולה דחופה שתבטיח אספקת מים הולמת כיום ובעתיד ואשר תמנע פגיעה נוספת במקורות מים ובסביבה.

המדיניות הישראלית ודפוסי הפעולה שלה בשטחים הפלסטיניים הכבושים, ובמיוחד ההרס הבלתי חוקי, הפקעת הרכוש, הטלת ההגבלות ונקיטת צעדים אחרים השוללים מפלסטינים את זכותם למים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, הם בבחינת הפרת חובותיה של ישראל הן לפי משפט זכויות האדם והן לפי המשפט ההומניטארי.

היות שישראל אינה ממלאת את חובותיה ככוח הכובש, עבר נטל ההתמודדות עם אתגרים אלה לכתפיהם של תורמים בינלאומיים, ולאחר הקמתה של הרשות הפלסטינית באמצע שנות התשעים, גם לכתפיה של זו האחרונה, וכן לכתפיהם של רשות המים הפלסטינית⁶ וספקי שירותים מקומיים אחרים, שכולם תלויים בתורמים בינלאומיים למימון פעילותם. יחד עם זאת, הרשויות הישראליות ממשיכות לפגוע במאמצים פלסטיניים ובינלאומיים לשפר את הגישה למים בשטחים הפלסטיניים הכבושים.

נוכח המחסור במים והעוני המעמיק בשנים האחרונות, בחרו חלק מהפלסטינים לקדוח בארות בלי רישיון, ואחרים התחברו לרשת המים באופן בלתי חוקי. כמו כן, רבים הפסיקו לשלם את חשבונות המים שלהם. דפוסי פעולה אלה הופכים את הבעיה למורכבת יותר, משום שהם פוגעים בסמכותה של רשות המים הפלסטינית ובמודל הכלכלי המאפשר את פעילותה. הוכח כי רשות המים אינה מסוגלת או אינה מעוניינת לשים קץ לדפוסי פעולה אלה.

לצד ההגבלות שישראל מטילה על גישת פלסטינים למקורות מים ועל פיתוחם, ישנם גורמים נוספים הפוגעים בפעילות תקינה של פרויקטים רבים הקשורים במים ובתברואה בשטחים הפלסטיניים הכבושים, פרויקטים שיש בהם צורך דחוף. עם גורמים אלה נמנים תלותה המוחלטת כמעט של רשות המים הפלסטינית במימון של תורמים בינלאומיים, הבחירות וסדרי העדיפויות של תורמים אלה ותיאום לקוי בין התורמים.⁷ בנוסף לכך, ברשות הפלסטינית וברשות המים הפלסטינית שוררות מחלוקות פנימיות הקשורות במבנים ניהוליים חלשים ומקוטעים, היעדר התמחות וחוסר רצון פוליטי, וכן טענות בדבר ניהול בלתי תקין ושחיתות.

דו"ח זה בוחן את הדפוסים והמגמות העיקריים המשפיעים על הגישה של פלסטינים בשטחים הפלסטיניים הכבושים למים. בדו"ח מובא ניתוח של האופן שבו דפוסים ומגמות אלה פוגעים פגיעה קשה בזכויות האוכלוסייה. זכויות אלה מעוגנות במשפט זכויות האדם ובמשפט ההומניטארי ומימושן חיוני כדי שהפלסטינים יוכלו לחיות בכבוד.

אף לא טיפה

ב-10 במרץ 2008 נכנס סויר צבאי ישראלי לחווה החקלאית בבעלותו של פאאיק אחמד סביח באל-פאריסיה, כמה קילומטרים מצפון לג'יפטליק, בצפון בקעת הירדן שבגדה המערבית. החיילים החרימו צינור גומי באורך של 1,500 מטר שהוביל לחווה מים ממעיין הנובע על גבעה המשקיפה על אדמתו של

סביח. החיילים גם מעכו את צינור המתכת הקטן שהיה מחובר לצינור. על-פי צו ההחרמה שהצבא מסר, הצינור הוחרם "בגין היעדר היתר". הצבא מחשיב את מי המעיין ל"רכוש המדינה".

בעבר ניסו חקלאים מקומיים לחפור בורות מים כדי לאסוף בהם את מי המעיין ומי גשם, אך הצבא מנע זאת מהם משום שלא היה ברשותם היתר לכך, ומשום שלא היו יכולים להשיג היתר כזה מהצבא. ב-11 במארס 2008 ביקרה נציגה של אמנסטי אינטרנשיונל בחווה. פאאיק סביח, שנראה מוטרד ומודאג, אמר: "מזה המשפחה שלי חיה. אנחנו עובדים לילות כימים ואנחנו צריכים מים. מזג האוויר נהייה חם יותר מיום ליום. המצב קשה גם ככה השנה כי יש לנו כל כך מעט גשם. את יכולה לראות כמה מעט מים זורמים כאן, ולקחנו רק חלק קטן מהם. אני לא יכול לקנות צינור חדש, ואם אעשה את זה הצבא יבוא וייקח אותו שוב".

לאחר מכן החזיר הצבא לפאאיק סביח את הצינור, אלא שזה ניזוק ויצא מכלל שימוש. הצבא שב והבהיר לסביח כי אסור לו להשתמש במים מהמעיין. עם הגיע הקיץ קנה סביח מים שהובאו במכלית מאזורים אחרים כדי שגידולו לא ימותו, אך בלא הועיל – סביח איבד את מרבית יבולו.⁸

בלא גישה למים מהמעיין, חקלאים פלסטיניים דוגמת פאאיק סביח נאלצים לנסוע כמה קילומטרים כדי לקנות מים בכמויות קטנות, ולהוביל את המים הקנויים למטעיהם באמצעות מכליות. זוהי הדרך היקרה ביותר להשיג מים, בייחוד משום שההגבלות שהצבא הישראלי מטיל מחייבות את נהגי המכליות לנסוע בדרכים עוקפות וארוכות כדי להוביל את המים. ההתנחלויות הישראליות הסובבות את אל-פאריסיה, שהן בלתי חוקיות, אינן נדרשות להתמודד עם בעיות כאלה. לתושביהן יש גישה חופשית למי המעיין שבהם נאסר על פאאיק סביח ובני משפחתו להשתמש. מן המעיין נובע פלג מים קטן הזורם לכיוון ההתנחלויות הישראליות. כמו כן, המתנחלים נהנים מגישה חופשית לאספקת מים נרחבת מבארות שלפאאיק סביח ולחקלאים פלסטיניים אחרים אין כל גישה אליהן.

באתר האינטרנט באנגלית של ההתנחלות שדמות מחולה הסמוכה נכתב: "סיורים עוצרי נשימה לחממות של פקעות פרחי האמריליס, שנקטפות, נארזות ומיוצאות לאירופה ולארה"ב, ושם הן נשתלות בזמן כדי לפרוח בעונת החגים, בחורף. סיורים קצרים ברפת ה"הייטקית" שלנו, בכרמים ובמטעים. סיורים לחוות בבקעת הירדן המתמחות בגידול ירקות, פירות, פרחים ותבלינים לייצוא באקלים חם ויבש".⁹

ממטרות בשדות של התנחלות ישראלית בבקעת הירדן שבגדה המערבית © AI

לדברי מומחה בינלאומי למים, שדיבר על השימוש המפלה של מתנחלים ישראלים במים בשטחים הפלסטיניים הכבושים: "קל להפריח את השממה כשמתמשים במים של אנשים אחרים וכששוללים מהם גישה לחלק הוגן של המים".

רקע היסטורי

בין שתי מלחמות העולם שלטה בריטניה בפלשתינה מתוקף מנדט שניתן לה על-ידי חבר הלאומים. המנדט הבריטי הסתיים בעקבות החלטת האו"ם מחודש נובמבר 1947 לחלק את הארץ לשתי מדינות: ישראל ופלסטין, שכל אחת מהן תקבל 53% ו-47% מהשטח בהתאמה. מדינת ישראל הוקמה בחודש מאי 1948 תוך מחאה ערבית, ומלחמה פרצה בין כוחות ערביים לישראלים. ישראל יצאה ממלחמה זו וידה על העליונה. למעלה מ-800 אלף פלסטינים גורשו או ברחו מישראל והפכו לפליטים ברצועת עזה, בגדה המערבית ובארצות השכנות. המלחמה הסתיימה בשנת 1949 לאחר שישראל כבשה שטח נוסף על זה שהוקצה לה בתכנית החלוקה, ושטחה של מדינת ישראל גדל ועמד על 78% משטח פלשתינה המנדטורית. 22 האחוזים הנותרים מורכבים מהגדה המערבית, שנותרה בשליטת ירדן, ומרצועת עזה, שנותרה בשליטת מצרים. פעולות האיבה בין ישראל לבין מצרים, סוריה וירדן בשנת 1967 הסתיימו בכך שישראל כבשה את הגדה המערבית (כולל מזרח ירושלים, שמאוחר יותר ישראל סיפחה בניגוד למשפט הבינלאומי) ואת רצועת עזה.¹⁰ אזורים אלה נודעו בשם "השטחים הפלסטיניים הכבושים".

כארבעה מיליון פלסטינים, למעלה ממיליון וחצי מתוכם פליטים, חיים היום בשטחים הפלסטיניים הכבושים ונתונים לכיבוש צבאי ישראלי. כמיליון וחצי מהם גרים ברצועת עזה וכ-2.5 מיליון בגדה המערבית. מניין זה כולל למעלה מ-200 אלף פלסטינים תושבי מזרח ירושלים.¹¹

המשא ומתן בין ישראל לארגון לשחרור פלסטין (אש"ף) שהתקיים בתחילת שנות התשעים הוביל לחתימה על הסכמי אוסלו ולהקמתה של הרשות הפלסטינית בשנת 1994, שלה ניתנה סמכות שיפוט בחלקים של הגדה המערבית ורצועת עזה. המשא ומתן על הסדר הקבע נדחה, אך היה אמור להסתיים עד שנת 1999. בשיחות, הצדדים היו אמורים ללבן סוגיות אלה: ירושלים, ההתנחלויות (היישובים הישראליים שהוקמו בשטחים הפלסטיניים הכבושים בניגוד לחוק), שרטוט הגבולות, הקצאה של מקורות מים והפליטים הפלסטינים. אלא שעד שנת 2000 לא הושגה כל התקדמות באף אחת מן הסוגיות, וישראל מצדה הוסיפה להקים בשטחים הפלסטיניים הכבושים התנחלויות בלתי חוקיות ולסלול בהם דרכים המכוננות "כבישים עוקפים" בקצב חסר תקדים.¹²

בשנת 2000 פרצה התקוממות פלסטינית ("אינתיפאדה") נגד הכיבוש הישראלי המתמשך. מאז, למעלה מ-6,000 פלסטינים ויותר מ-1,100 ישראלים, שרובם היו אזרחים לא חמושים, נהרגו בהתקפות אלימות ובעימותים. רבבות פלסטינים נעצרו על-ידי הצבא הישראלי. נכון להיום, כ-6,500 פלסטינים עצורים או מרצים עונשי מאסר בבתי הכלא הישראליים. הצבא הישראלי הרס למעלה מ-6,000 בתי פלסטינים והשחית אזורים חקלאיים נרחבים ורכוש פלסטיני אחר בכל רחבי השטחים הפלסטיניים הכבושים.

בחודש ספטמבר 2005 פינתה ישראל את המתנחלים ואת כוחותיה הצבאיים מרצועת עזה, אך שמרה על השליטה בגבולות היבשתיים של הרצועה, במרחב האווירי שלה, ובמים הטריטוריאליים שלה. מאז מטילה ישראל על רצועת עזה מצור שמתהדק עוד ועוד, ומפעם לפעם מתקיימות היתקלויות צבאיות. הגבלות קשות שישראל מטילה על תנועת פלסטינים בתוך השטחים הפלסטיניים הכבושים הביאו לקריסת הכלכלה הפלסטינית והובילו לשיעורי אבטלה ועוני גבוהים. כיום, מרבית הפלסטינים בשטחים הפלסטיניים הכבושים תלויים בסעד בינלאומי.

ישראל המשיכה לתפוס קרקעות פלסטיניות רבות ולבנות התנחלויות בלתי חוקיות, לסלול כבישים "עוקפים" ולהניח תשתית מסוגים שונים שנועדה לתמוך במתנחלים. נכון להיום, למעלה מ-450 אלף מתנחלים ישראלים גרים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, כמחציתם במזרח ירושלים.

מאז שנת 2000 הפכו מרבית הסעיפים בהסכמי אוסלו לבלתי רלוונטיים, ויכולתה של הרשות הפלסטינית לתפקד הצטמצמה ביותר בשל ההגבלות שישראל מטילה. המתרחבות בין הפלגים – כלומר בין שתי המפלגות הפלסטיניות הגדולות: פתח וחמאס – גדלה מאז זכה חמאס בבחירות לפרלמנט הפלסטיני בשנת 2006. מתרחבות זו הובילה להתנגשויות בין חמושים, שבהן נהרגו בשנת 2007 מאות בני אדם ברצועת עזה. מאז חמאס מנהל בפועל את ענייני הפנים ברצועת עזה, וממשלה זמנית של הרשות הפלסטינית מנהלת את ענייני הפנים בחלקים מהגדה המערבית. ישראל עודנה מחזיקה בשליטה הכוללת על שני האזורים הללו.

מקורות המים בישראל ובשטחים הפלסטיניים הכבושים

מקורות מי תהום

מי תהום הם מים שנמצאים מתחת לפני הקרקע בתוך חללים של אדמה נקבובית או בתוך סלעים. שכבת הקרקע האוצרת את מי התהום מכונה אקוויפר (או אֶקוּוֹה). האקוויפר הוא רובד סלעי או שכבה תת-קרקעית חדירה והוא יכול להניב כמות רבה של מים. העומק שבו חללי אדמה נקבובית, אדמה סלעית או חללים בין שברי סלע נהיים רוויים לגמרי מכונה מפלס מי התהום. מקורם של מי התהום הוא בדרך כלל במי הגשמים. מי התהום מתנקזים בסופו של דבר באופן טבעי אל פני הקרקע ובוקעים ממעינות. האקוויפר הוא שכבה תת-קרקעית של סלע חדיר (אבן סיד, דולומיט) או של חומרים חדירים (חצץ, חול, טין או חמר) שאפשר לשאוב מהם ביעילות מי תהום באמצעות באר מים.¹³

אקוויפר ההר הוא מקור משותף למי תהום עבור ישראל והפלסטינים המשתרע מתחת לפני השטח של ישראל ושל הגדה המערבית. זהו מקור המים האחרון שנותר לפלסטינים ואחד ממקורות מי התהום החשובים ביותר לישראל. אקוויפר זה מתמלא מחדש בעיקר בגדה המערבית, בעקבות חלחול של מי גשם, שלג ונגר צפונה ומערבה לכיוון שטח ישראל ולכיוון נהר הירדן במזרח. למעשה, אקוויפר ההר מורכב משלושה אקוויפרים (או "אגנות") – האקוויפר המערבי ("ירקון-תנינים"), האקוויפר הצפון-מזרחי ("שכם-גלבוני") והאקוויפר המזרחי. אלה מספקים בממוצע מים בכמות שמוערכת בין 679 ל-734 מיליון מטר קוב בשנה (מלמ"ש) (כמפורט להלן). הנתון 734 מלמ"ש מקורו בשירות ההידרולוגי של ישראל, מקור המידע המוסמך בנושא זה. הנתון 679 מלמ"ש הוא הערכה המשמשת את הרשויות הישראליות כדי לקבוע את כמות המים השנתית שתוקצה לפלסטינים לפי הסכמי אוסלו.¹⁴

- האקוויפר המערבי: 427 מלמ"ש (השירות ההידרולוגי), 362 מלמ"ש (הסכמי אוסלו)

- האקוויפר הצפון-מזרחי: 142 מלמ"ש (השירות ההידרולוגי), 145 מלמ"ש (הסכמי אוסלו)

- האקוויפר המזרחי: 165 מלמ"ש (השירות ההידרולוגי), 172 מלמ"ש (הסכמי אוסלו)
¹⁵(הרבה מהמים מהאקוויפר המזרחי הם מים מליחים).

אקוויפר החוף ממוקם מתחת לפני הקרקע לאורך מישור החוף של ישראל ורצועת עזה. תפוקתו בת-הקיימא מוערכת בעד 454 מלמ"ש בישראל¹⁶ ובקושי ב-55 מלמ"ש ברצועת עזה.

ברצועת עזה זוהם האקוויפר בשל שאיבת-יתר וחלחול שפכים, ולכן בין 90% ל-95% מהמים שהוא מספק באזור זה אינם ראויים לשתיה.

על המקורות הנוספים למי תהום בישראל נמנים אקוויפר הגליל המערבי ואקוויפר הכרמל בצפון, ואקוויפר נגב-ערבה בדרום.

מקורות מים עיליים

נהר הירדן הוא המקור החשוב ביותר למים עיליים עבור ישראל והגדה המערבית. הוא מספק עד 650 מלמ"ש מים לישראל בלבד.¹⁷ מקור זה אינו מספק כלל מים לפלסטינים (ר' להלן).

גישה בלתי שוויונית למים

מקורות מים עיליים

הגדה המערבית: ניצול-יתר של מקורות משותפים על-ידי ישראל

צריכת המים של ישראל עומדת על בין 2,000 ל-2,200 מלמ"ש, עבור אוכלוסייה המונה שבעה מיליון בני אדם (כ-1,500 מלמ"ש של מים שפירים, והיתר הם מי ים מותפלים ושפכים שטופלו).¹⁸ רוב אספקת המים השפירים בישראל מגיעה ממקורות מי התהום והמים העיליים המשותפים – למעלה מ-400 מלמ"ש מאקוויפר ההר ועד 650 מלמ"ש מנהר הירדן המוטה.¹⁹

נהר הירדן

מאז שכבשה ישראל את הגדה המערבית בשנת 1967 היא שוללת מהתושבים הפלסטינים באזור זה את הגישה למקורות המים של נהר הירדן. ישראל מנעה מהפלסטינים לגשת פיזית לגדות הנהר, והסיטה את נתיבו במעלה הזרם אל אגם הכינרת, המספק לישראל עד 700 מלמ"ש מים. גם ירדן מסיטה את נתיב זרימתם של פלגי הנהר הנמצאים בשטחה, וכך נוהגות גם סוריה ולבנון גבוה יותר במעלה הזרם. בשל מדיניות זו, הספיקה הנוכחית של נהר הירדן בגדה המערבית היא "טפטוף", בהשוואה לשנת 1953 שבה נכתב בדו"ח של האו"ם כי ספיקתו של הנהר דרך הגדה מוערכת ב-1,250 מלמ"ש. יתר על כן, מדובר במים בעלי רמת מליחות גבוהה אשר זוהמו בשפכים שלא טופלו.²⁰ לא זו בלבד שייבושו של נהר הירדן שלל מן הפלסטינים מקור מים חיוני, אלא שהיו לו גם השלכות הרוחניות אסון על ים המלח, שבו נרשמה בשנים האחרונות ירידת המפלס המהירה ביותר, ושהגיע לשפל חסר תקדים.²¹

אקוויפר ההר

היות שלפלסטינים בגדה המערבית אין כל גישה לנהר הירדן, אקוויפר ההר הוא מקור המים היחיד שנותר להם. לעומת זאת, לישראל יש שני מקורות מים עיקריים נוספים (אגם הכינרת ואקוויפר החוף).

למרות זאת, ישראל מגבילה את כמות המים שהפלסטינים מורשים לשאוב מדי שנה מאקוויפר ההר ללא יותר מ-20%, ובה בעת היא ממשיכה לבצע דרך קבע שאיבת-יתר לשימושיה שלה, החורגת בהרבה מהתפוקה השנתית בת הקיימא של האקוויפר. יתר על כן, חלק גדול משאיבת-היתר של ישראל מתבצעת באקוויפר המערבי, שתפוקתו גדולה יותר ואיכותית יותר מכל יתר מקורות מי התהום המשותפים לישראל ולשטחים הפלסטיניים הכבושים.

לפי המשרד להגנת הסביבה של ישראל, "אקוויפר זה מספק כ-417 מלמ"ש, רבע מהתפוקה הלאומית השנתית הכוללת, אף כי הממוצע הרב-שנתי של המילוי החוזר הטבעי מוערך בכ-360 מלמ"ש".²²

הבנק העולמי קבע כי בשנת 1999 עמדה שאיבת המים של ישראל מהאקוויפר המערבי על 591.6 מיליון מטר קוב (מלמ"ק) – כלומר 174.6 מלמ"ק (או 229.6 מלמ"ק, לפי הנתונים בהסכמי אוסלו) יותר מהתפוקה השנתית בת-הקיימא של האקוויפר.²³

שאיבת-יתר מתמשכת זו הפחיתה את התפוקה הנוכחית של האקוויפר ובאה על חשבון העתודות שלו, וייתכן שאף גרמה נזק רציני לאיכות אספקת המים הן לישראלים והן לפלסטינים. כפי שציין המשרד להגנת הסביבה של ישראל, "ניצול-יתר עלול להוביל לחלחול מהיר של מים מליחים ממקורות סמוכים של מים מליחים".²⁴

לפי הבנק העולמי, "לפלסטינים יש גישה לחמישית ממקורות אקוויפר ההר. פלסטינים מפיקים כ- 20% מהפוטנציאל המוערך של האקוויפרים שנמצאים מתחת לפני הקרקע של הגדה המערבית וישראל. ישראל מפיקה את השאר, ובנוסף לכך היא מבצעת שאיבת-יתר בלי אישור של ועדת המים המשותפת, כאשר שאיבה זו חורגת בשיעור של למעלה מ-50% מהפוטנציאל המוערך, כלומר עד פי 1.8 מהחלק שהוקצה לה בהסכמי אוסלו. בשל שאיבת-יתר המבוצעת באמצעות בארות עמוקות ובשל ירידה במילוי החוזר נשקפת סכנה לאקוויפרים וחלה ירידה בכמות המים הזמינה לפלסטינים השואבים באמצעות בארות רדודות יותר".²⁵

הבנק העולמי דיווח עוד כי בשנת 2007, עמדה הפקת המים הפלסטינית הכוללת²⁶ מאקוויפר ההר בגדה המערבית על 113.5 מלמ"ק (ירידה מ-138.2 מלמ"ק בשנת 1999). בשנת 2008 עמדה ההפקה הפלסטינית הכוללת, לפי נתוני רשות המים הפלסטינית, על 84 מלמ"ק. הירידה בכמות המים שהופקו קשורה בבעיות תפעוליות בחלק מהבארות ובירידה במפלס מי התהום הנובעת משאיבת-היתר של ישראל וממיעוט הגשמים.²⁷ לפי הרשויות הישראליות, פלסטינים שואבים בנוסף לכך כ-10 מלמ"ק מבארות בלתי מורשות, ומפיקים כ-3.5 מלמ"ק מחיבורים בלתי חוקיים לקווי מים ישראלים בגדה המערבית.²⁸

כדי להשלים את האספקה חסרה נאלצים הפלסטינים לקנות מים מישראל – מים שישראל מפיקה מאקוויפר ההר ושהפלסטינים היו יכולים להפיק ממנו בעצמם, לו אפשרה להם ישראל לקבל ניתח הוגן יותר ממי האקוויפר. בשנים האחרונות גדלה כמות המים שקנו פלסטינים מישראל והגיעה לכ-50 מלמ"ק, אך אין די בכך כדי לתת מענה לגידול שחל באוכלוסיית הגדה המערבית. כמו כן, בחודשי הקיץ שבהם הצורך במים גדל, ישראל דווקא מקטינה את כמות המים שהיא מספקת לפלסטינים (אך לא למתנחלים בשטחים הפלסטיניים הכבושים).

כמות המים הכוללת הזמינה לפלסטינים מהמקורות השונים שהוזכרו לעיל הגיעה בשנים האחרונות לכ-170-180 מלמ"ק לכל היותר. כמות זו פחתה, על-פי דיווחים, ובשנת 2008 הגיעה בקושי ל-135 מלמ"ק, וזאת לאוכלוסייה המונה 2.3 מיליון נפש. עם זאת, כשליש (34%) מהמים אובדים בדליפות בשל מתקני תשתית ישנים ובלתי יעילים.²⁹ לא ניתן להחליף או לחדש מתקנים אלה במהירות בשל ההגבלות המוטלות על תנועת פלסטינים ובשל מכשולים אחרים שישראל מציבה, ובכלל זה הדרישה לקבל היתרים מהצבא הישראלי אפילו לתכנון פיתוח קטנות. אי לכך, בפועל יש לפלסטינים גישה יומית ללא יותר מ-60-70 ליטר לנפש במוצע, וישנם פלסטינים השורדים מצריכה יומית פחותה אפילו מזו, הנעה בין 10 ל-20 ליטר לאדם.

גם כאשר מדובר במוצע יומי של בין 60 ל-70 ליטר לנפש, כמות המים הזמינה לפלסטינים היא הנמוכה ביותר באזור. אף שבמהלך 40 שנות הכיבוש הישראלי נרשמה עלייה מסוימת בכלל המים הזמינים לפלסטינים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, הכמות הזמינה לנפש נמוכה מזו של שנת 1967 משום האוכלוסייה הפלסטינית הכפילה את עצמה מאז ואף למעלה מכך.³⁰

רצועת עזה: אספקת מים לא בטוחה

קצהו הדרומי של אקוויפר החוף הוא מקור המים היחיד למיליון וחצי הפלסטינים תושבי רצועת עזה. עבור ישראל, אקוויפר זה הוא רק אחד מכמה מקורות מים. בשל כיוון זרימת המים באקוויפר, ממזרח למערב, כמות המים המופקת ממנו ברצועת עזה אינה מפחיתה את התפוקה האפשרית בישראל. לכן, ישראל לא הטילה הגבלות על הפקה פלסטינית של מים מחלק זה של האקוויפר המצוי תחת הקרקע ברצועת עזה. עם זאת, הפקת מים מאקוויפר זה על-ידי ישראל, ממזרח לרצועת עזה, משפיעה על התפוקה האפשרית בתוך הרצועה.³¹ כמו כן, רוב המים מנחל עזה, שהנו מקור מים עיליים שמוצאו בהר חברון שבגדה המערבית והוא זורם דרום-מזרחה דרך ישראל לתוך רצועת עזה, מוסטים לתוך סכר בשטח ישראל, מעט לפני שהנחל מגיע לרצועת עזה.³² אין בנמצא נתונים מהימנים באשר לכמות המים העוברים מדי שנה בנחל עזה או בנוגע לכמות המים שישראל אוספת ממנו בשטחה.³³

תפוקת המים בת-הקיימא של אקוויפר החוף ברצועת עזה, כ-55 מלמ"ק, רחוקה מלעמוד בצרכי האוכלוסייה. ישראל אינה מתירה העברת מים מאקוויפר ההר שבגדה המערבית לרצועת עזה (מכל מקום, העברה כזאת הייתה ישימה רק לו אפשרה ישראל לאוכלוסייה הפלסטינית בגדה המערבית

16 ישראל/השטחים הפלסטיניים הכבושים – מים עכורים
שלילת גישה הוגנת למים מפלסטיניים

להפיק חלק הוגן יותר מתוך כלל מי אקוויפר ההר, שכן ההקצבה הנוכחית אינה מספיקה אפילו לצרכיהם של תושבי הגדה).

תושבים ממלאים מכלים במי שתייה במתקן לטיהור מים בח'אן יונס שברצועת עזה © AI

בהיעדר כל מקור מים אחר, פלסטינים ברצועת עזה התחילו זה מכבר לבצע שאיבת-יתר מאקוויפר החוף, וזו מגיעה ל-80 עד 100 מלמ"ש – כפליים מהתפוקה השנתית של האקוויפר.³⁴ תופעה זו הביאה להידרדרות הדרגתית באיכות אספקת המים, שממילא היו מזוהמים בשל עשורים של חלחול מי ביוב לאקוויפר. כיום, בין 90%-ל-95% מהמים ברצועת עזה מזוהמים ואינם ראויים לצריכה אנושית.

צווים צבאיים ישראלים

בחודש יוני 1967, בעת שישראל כבשה את הגדה המערבית ואת רצועת עזה, חלה בשטחים הפלסטיניים הכבושים מערכת משפטית רב-שכבתית שהורכבה מן הדינים העות'מאניים, הבריטיים, הירדניים (בגדה המערבית) והמצריים (ברצועת עזה). מערכת חוק זו הייתה מורשתן של המדינות ששלטו באזור לפני הכיבוש הישראלי. לאחר הכיבוש פרסם הצבא הישראלי סדרה של צווים צבאיים שענינו את השתלטותו על מקורות מים ועתודות קרקע בשטחים הפלסטיניים הכבושים.

צו צבאי מס' 92, שהונפק ב-15 באוגוסט 1967, העניק לצבא הישראלי סמכות מלאה על כל ענייני המים בשטחים הפלסטיניים הכבושים.

צו צבאי מס' 158, שהונפק ב-19 בנובמבר 1967, אסר על פלסטינים לבנות מתקני מים חדשים כלשהם מבלי לקבל ראשית היתר מהצבא הישראלי וקבע כי כל מתקן מים או מקור מים בלי היתר יוחרמו.

צו צבאי מס' 291, שהונפק ב-19 בדצמבר 1968, ביטל את כל ההסדרים הקשורים באדמה ובמים שחלו לפני שישראל כבשה את הגדה המערבית.³⁵

צווים ישראלים צבאיים אלה ואחרים עומדים בתוקפם גם היום בשטחים הפלסטיניים הכבושים וחלים רק על פלסטינים. הם אינם חלים על מתנחלים ישראלים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, שכן אלה כפופים לחוק האזרחי הישראלי.

הצבא הישראלי אף השתלט על מחלקת המים של הגדה המערבית,³⁶ שהוקמה על-ידי ירדן בשנת 1966 במטרה לפתח ולתחזק את מערכת אספקת המים בגדה המערבית. מחלקת המים מפעילה כ-13 בארות הממוקמות בגדה המערבית ונשלטות בעיקר על-ידי ישראל. המים הנשאבים מבארות אלה נמכרים ליישובים פלסטיניים ולהתנחלויות ישראליות.

בשנת 1982 הועברה תשתית המים בגדה המערבית, שנשלטה בידי הצבא הישראלי, לידי "מקורות", חברת המים הלאומית של ישראל. מקורות מפעילה בגדה המערבית כ-42 בארות, בעיקר באזור בקעת הירדן, והמים המופקים מבארות אלה מסופקים בעיקר להתנחלויות הישראליות. מקורות מוכרת כמות מסוימת של מים לשירותי המים הפלסטיניים, אך כמות זו מוכתבת על-ידי הרשויות הישראליות ולא על-ידי חברת "מקורות".

בהתאם להוראות הממשל הצבאי החדש שהונהג בשטחים הפלסטיניים הכבושים בשנת 1967, פלסטינים לא יכלו עוד לקדוח בארות חדשות, לשקם בארות ישנות או אפילו לבצע בהן תיקונים. פלסטינים אף לא יכלו ליישם פרויקטים כלשהם הקשורים במים (החל בצינורות, רשתות ומאגרים וכלה בבארות ומעיינות ואפילו בורות לאיסוף מי גשמים), מבלי לקבל ראשית כול היתר מהצבא הישראלי. בתיאוריה, ניתן היה לקבל היתרים כאלה עבור קידוח או שיקום בארות לאחר הליכים בירוקראטיים ממושכים וסבוכים. אך בפועל, רוב הבקשות לקבלת היתרים כאלה נדחו. ב-29 השנים שחלפו בין 1967 ל-1996 (שנת הקמתה של רשות המים הפלסטינית) הונפקו רק 13 היתרים, שנועדו כולם לפרויקטים לשימוש ביתי בלבד ולא הספיקו אפילו להחלפת בארות שיבשו או יצאו מכלל שימוש מאז שנת 1967.³⁷

בינתיים המשיכה ישראל לפתח את תשתית המים שלה הן בתוך שטחה והן בשטחים הפלסטיניים הכבושים. ישראל הפחיתה את תפוקת הבארות והמעיינות הפלסטיניים הקיימים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, וחסמה את גישת הפלסטינים לנהר הירדן ולמעיינות שלאורך גדתו. ישראל השקיעה משאבים רבים בפיתוח רשתות מים ותשתית מים שנועדו לשרת את ההתנחלויות הבלתי חוקיות שהקימה בשטחים הפלסטיניים הכבושים, ומצד שני הזניחה בעקביות את הפיתוח והתחזוקה של תשתית המים המיועדת לפלסטינים. אלה האחרונים נדרשו לשלם מיסים לממשל הצבאי של ישראל וקיבלו בתמורה שירותים מועטים בלבד. ככלל, כל טובה שצמחה לאוכלוסייה הפלסטינית מהפיתוח הישראלי בתחום המים הייתה מקרית. כך למשל, יישובים פלסטיניים מסוימים חוברו לרשתות מים ששירתו התנחלויות ישראליות סמוכות או בסיסי צבא.

המשטר שהצבא הישראלי הנהיג לא רק מנע הקמת בארות ותשתית פלסטיניות חדשות אלא גם הגביל את השימוש בבארות ותשתית קיימות ואת תחזוקתן. המשטר מנע את שיקומן של בארות ישנות והגביל את כמות המים שפלסטינים רשאים לשאוב מבארותיהם לפי מכסות שנקבעו על-פי רמות שאיבת המים שנרשמו בכל אחת מהבארות במדידה הראשונית. בראשית שנות השבעים הותקנו מוני מים כדי לפקח על השאיבה וכדי להבטיח כי הפלסטינים לא יחרגו מהמכסות שהותרו. אמצעים אלה נכפו על הקהילות הפלסטיניות המקומיות, מבלי להיוועץ בהן כלל לגבי צורכיהן והאופן שבו ניתן למלאם.

המכסות נקבעו בתקופה שבה רמות השאיבה מבארות רבות ירדו באופן זמני בשל מלחמת 1967 והשינויים שחלו בעטייה, ובכלל זה עקירתם של פלסטינים רבים שברחו מהגדה המערבית בזמן הקרבות ואחריהם. לאחר המלחמה צנחה צריכת המים של הפלסטינים בחדות בשל הירידה בשטחים המושקים, מ-100 אלף דונם ל-57 אלף דונם.³⁸ בנוסף לכך, ישראל הפקיעה שטחי קרקע פלסטיניים נרחבים לשימוש הצבא והמתנחלים, ופלסטינים שוב לא יכלו לגשת לאדמות אלה. פלסטינים רבים שעסקו קודם לכן בחקלאות בגדה המערבית עברו לעבוד בתוך שטח ישראל. כמו כן, בארות רבות יצאו מכלל שימוש או התייבשו, חלקן בשל קידוח בארות ישראליות עמוקות.

בנוסף לצווים שצוינו לעיל, פרסם הצבא הישראלי צווים צבאיים רבים נוספים המונעים או מגבילים גם הם את גישת הפלסטינים למים ולאדמות בשטחים הפלסטיניים הכבושים, בין אם נועדו לכך בין אם לאו. כך למשל, על-פי **צו צבאי מס' 1039** מיום ה-5 בינואר 1983 (צו בדבר פיקוח על נטיעת עצי פרי שבו הורחבה תחולתו של צו צבאי מס' 1015 מיום 27 באוגוסט 1982 כך שיעסוק גם בירקות ולא רק בפירות):

"בתוקף סמכותי כמפקד כוחות צה"ל באזור ובהיותי סבור כי הדבר דרוש לטובת האוכלוסייה ומתוך מטרה להגן על מקורות המים [הדגש הוסף על-ידי אמנסטי אינטרנשיונל] והתוצרת החקלאית של האזור לתועלת הציבור... לא יגדל אדם ירקות בנפת ירדן, אלא לאחר קבלת היתר בכתב מהרשות המוסמכת, ובהתאם לתנאים שנקבעו על-ידיה (סעיף 2א)".

על-פי סעיף 10 לצו המקורי, צו צבאי מס' 1015 :

"העובר על הוראות צו זה דינו – מאסר שנה, או קנס בסך 15,000 שקלים או שני העונשים כאחד, ואם העברה נמשכת – 500 שקלים קנס נוסף לכל יום בו נמשכת העברה... הורשע אדם בדין ולא ציית לצו בית המשפט לעקור עצים שניטעו ללא היתר, רשאית הרשות המוסמכת לעקור את העצים שניטעו ללא היתר ולחייב את הנאשם בכל הוצאות העקירה".

במשך ארבעה עשורים, צווים צבאיים ישראלים שהונפקו כביכול כדי "להגן" על משאבי טבע ועתודות, ובכלל זה מקורות מים, גרמו לנזק קשה ביותר לפעילות החקלאית הפלסטינית בכל רחבי הגדה המערבית. זאת, בעוד באותה תקופה ממש ניתנה למתנחלים ישראלים גישה חופשית כמעט לחלוטין לאספקת מים. אספקה זו אפשרה לחזק את ההתנחלויות הישראליות הבלתי חוקיות באמצעות פיתוח חוות גדולות והשקיית הגידולים.³⁹

הרס התקווה והמחיה

ב-11 במארכ 2008 הייתה נציגת אמנסטי אינטרנשיונל עדה להריסת חווה חקלאית פלסטינית בפאתי הכפר גייפטליק, בבקעת הירדן שבגדה המערבית, על-ידי חיילים ישראלים. מתנחלים ישראלים מפעילים בקרבת מקום חוות גדולות ובהן גידולים מושקים ומוריקים.

גידולי הירקות של מחמוד מיתעב דעיש ומערכת ההשקיה שלו, נעקרים על-ידי דחפור של הצבא הישראלי שעה שחיילים מכתרים את השדה בגיפטיק, בבקעת הירדן שבגדה המערבית; 11 במארס 2008 © AI

מחמוד מיתעב דעיש, אשתו סמר ושבעת ילדיהם, וכן קרובי משפחה נוספים, צפו בייאוש בדחפור צבאי ישראלי העוקר את יבוליהם – ואת פרנסתם. עד מהרה מעך הדחפור הצבאי את הירקות הצעירים, ואז המשיך לנסוע בשדה מצד לצד ולגרוף ולקרוע לגזרים בשיטתיות את מערכת הטפטפות שבני המשפחה התקינו בעלות גבוהה ביותר.

עשרות חיילים ישראלים במדים, שלוו בגברים בלבוש אזרחי, הקיפו את האזור ומנעו מהחקלאים להתקרב לשדה. החקלאים התחננו בפני החיילים שיתירו להם לכל הפחות להציל את רשת הטפטפות היקרה שלהם, אך אלה סרבו. חודשיים קודם לכן כבר עקר הצבא את השדה האמור, אך מאז שבו בני המשפחה ושתלו מחדש ירקות בתקווה שישרדו. חודש לאחר מכן חזרו כוחות הצבא, הפעם כדי להרוס את בית המשפחה – בקתת מגורים פשוטה עשויה יריעות ברזל גליות, עץ ואבן. לאחר מכן, עברה המשפחה להתגורר באוהל שסיפק לה הצלב האדום הבינלאומי.

סמר דעיש אמרה לאמנסטי אינטרנשיונל: "למה הם חייבים להרוס את המעט שיש לנו? איזה נזק גרמנו כשגידלנו ירקות בחלקת האדמה הקטנה הזאת כדי להאכיל את הילדים שלנו? תראי, הם לא חסו אפילו על צמח אחד. למה כל כך הרבה אכזריות לבני אדם, לאדמה, לטבע?"

הצבא הישראלי הנפיק צווים צבאיים רבים נוספים המגבילים את הפעילות במשק המים, אף שאינם מזכירים במישרין מקורות מים. על צווים אלה נמנים צווי תפיסה שהוצאו לאדמות מסוימות או צווים שהגדירו שטחים מסוימים כ"סגורים" מ"טעמי ביטחון" שלא הוגדרו. צווים אלה הפכו את הקרקעות שעליהן הם חלו לבלתי נגישות לפלסטינים. צווים צבאיים אחרים הגדירו אדמות פלסטיניות כ"שטחי אש" וייעדו אותם לשימוש של הצבא הישראלי או כ"אדמות מדינה", ובכלל זה אדמות שעליהן הוקמו התנחלויות ישראליות. למעלה משליש משטח הגדה המערבית שייך לאחת או יותר מהקטגוריות הללו, וההגבלות שישראל מטילה חלות רק על פלסטינים. למתנחלים ישראלים, לעומת זאת, דווקא יש גישה לאזורים אלה, והם ניכסו לעצמם עתודות קרקע פלסטיניות נרחבות ועשירות במים מתוכם.

מדיניותה של ישראל הייתה ועודנה להגביל את כמות המים (והאדמה) הכוללת הזמינה לאוכלוסייה הפלסטינית, ולשמור לעצמה גישה בלעדית למרבית המים והאדמה בשטחים הפלסטיניים הכבושים. לשם כך, ישראל לא פעלה לשנות את המערכת המקומית לניהול מקורות המים – המופעלת על-ידי מועצות מקומיות, נכבדים ומשפחות שבבעלותם בארות הממוקמות על אדמתם – ואף לא את דפוסי השימוש במים המוקצבים לפלסטינים בשטחים הפלסטיניים הכבושים. תחת זאת, ישראל הטילה הגבלות חמורות על הכמות הכוללת של המים הזמינים לפלסטינים בשטחים הפלסטיניים הכבושים,

באופן שפגם קשות ביכולתם של הפלסטינים לממש את זכותם למזון, בריאות ועבודה נאותים ואת זכותם להשגת רמת חיים נאותה. מדיניותה של ישראל וההגבלות שהיא מטילה הגבילו את הפיתוח החקלאי והתעשייתי ועל כן גם מנעו והכשילו באופן קשה את הפיתוח החברתי והכלכלי. על-פי נתוני הבנק העולמי, "המחיר הכלכלי של ההזדמנות שהוחמצה לקיים חקלאות בהשקיה הוא מחיר משמעותי, והערכות חסם-עליון מקדמיות שלו עשויות להגיע ל-10% מהתמ"ג ול-110 אלף מקומות עבודה".⁴⁰

כפי שציין מזכ"ל האו"ם בשנת 1992, "המדיניות הכללית של מפעל ההתנחלות, הכוללת הפקעת אדמות והטלת הגבלות על מקורות מים, הביאה לכך שחלק גדול מהאוכלוסייה שאלמלא כן היה מתפרנס מחקלאות מסורתית התחיל בהדרגה לבקש עבודה בישראל כפועלים בלתי מיומנים בשל מחסור במקומות עבודה בשטחים. נראה שזהו אחד הגורמים לתלות הכלכלית של השטחים הפלסטיניים ושל שטחים ערביים אחרים בישראל, בעיקר בנוגע לתוצרת חקלאית".⁴¹

דרכי ההתמודדות עם השפעותיו של המחסור במים

לעתים קרובות נותרות משפחות פלסטיניות בלי כמות מספקת של מים לצרכיהן הבסיסיים ואין להן ברירה אלא לנקוט דרכי התמודדות אשר מסכנות את בריאותן, משפיעות לרעה על ביטחון המזון שלהן וגורמות נזק למשאבי מי תהום. על דרכי התמודדות אלה נמנות:

- קניית מים ממקורות לא בטוחים (בארות חקלאיות שאין עליהן בקרת איכות ושהמים בהן לא עברו חיטוי בכלור) והרתחתם של מים אלה לפני צריכתם על-ידי ילדים קטנים, היות שמרבית המשפחות לא יכולות להרשות לעצמן לקנות די דלק כדי להרתיח את כל מי השתייה.

- מחזור מים לכמה משימות: מים ששימשו לבישול ירקות משמשים לאחר מכן להדחת כלים, ואז שוב לניקוי הרצפות ולבסוף הם משמשים לשיטפת האסלה בשירותים.

- הדחת אסלות בשירותים בתדירות נמוכה יותר.

- רחצה פחות תדירה, פחות יסודית, ולא במקלחת אלא באמצעות דלי או כד כדי להגביל את כמות המים.

- כיבוס בגדים ושיטפת רצפות בתדירות נמוכה ככל האפשר, כאשר הכביסה מתבצעת ידנית בתוך דלי ולא במכונה.

- הסתפקות בגידולים חקלאיים שאינם זקוקים להשקיה בגינות ביתיות ובאזורים יבשים יותר הימנעות מהחזקת גינה ביתית בכלל.

- גידול מספר קטן יותר של חיות או הימנעות כללית מגידול חיות.

- קדיחת בארות רדודות בלי רישיון.

נאבקים כדי להתמודד עם המחסור במים

"אני אלמנה ויש לי שישה ילדים קטנים, שלושה בנים ושלוש בנות בגילים 6-12. בעלי נהרג בשנת 2003, וגם שתי בנות שלו מאשתו הראשונה, שנפטרה, גרות איתנו. כולנו גרים בבית קטן ביטא. ההכנסה היחידה שלנו היא קצבה של 1,000 שקלים לחודש שאנחנו מקבלים מעמותת הצדקה של יטא. הסכום הזה לא מספיק לאוכל בשביל תשעה אנשים.

"מעבר לבעיות הפרנסה שלנו אנחנו סובלים גם ממחסור במים. רוב תושבי יטא סובלים מהבעיה הזו וזה משפיע על כל החיים שלנו. אנו מחוברים לרשת המים של העירייה, אבל מאז חודש ינואר 2008 אנחנו לא מקבלים דרכה מים, כי אנחנו גרים גבוה ואין מספיק לחץ מים בצנרת. אנחנו קונים את כל המים ממכליות. העירייה מוכרת מים ממכליות במחיר של 120 שקל לכל 10 מטרים מעוקבים, אבל יש

תור ומקבלים רק פעם בעשרים או שלושים יום. זה לא מספיק לנו ולכן אני חייבת לקנות גם מספקים פרטיים, וזה עולה 170 או 180 שקלים לכל 10 מטרים מעוקבים. קשה לי לעמוד בהוצאה הזו, אבל אין לנו ברירה אחרת. אני חוסכת במים מאוד. אני תמיד מזהירה את הילדים שלא יבזבוז מים, ואומרת להם לשים לב לכל טיפה בכל פעם שהם משתמשים במים. הילדים שלי והילדות של בעלי כבר יודעים שהם חייבים לחסוך במים. אני נותנת לכל שני ילדים דלי מים אחד בשביל מקלחות. יש שטיחים על הרצפה כל השנה, וככה אני לא שוטפת את הרצפה וחוסכת מים.

"לא שטפתי את השטיחים ואת השמיכות שלנו כבר יותר משנתיים. אני משתמשת במכונת כביסה שצורכת פחות מים ממכונות הכביסה אחרות ומפעילה את התכנית הכי הקצרה כדי לחסוך במים, למרות שהבגדים לא יוצאים מספיק נקיים. הבן של בעלי גר לידנו, ולפעמים הוא מבקש לקחת מאתנו מים, אבל לא תמיד יש לנו מספיק לתת לו. התרגלנו לחיות ככה, כי אין לנו ברירה אחרת. כשבעלי נפטר היה לנו חוב של 4,500 לעירייה על מים ועוד חוב של 5,000 שקל על חשמל. אין לי אפשרות לשלם את החובות האלה, ואני מפחדת שינתקו אותנו. מים אנחנו ממילא לא מקבלים מהרשת, אבל אני מפחדת שלא נקבל גם חשמל. יש לנו מסביב לבית חלקת אדמה של יותר משני דונם. אם היו לנו מים היינו יכולים לעבד את האדמה וזה היה עוזר בפרנסה".

פאטמה זיין, תושבת יטא, בעדותה לארגון זכויות האדם הישראלי "בצלם"⁴²

"זכות האדם למים היא חיונית לחיים בכבוד אנושי" [ועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, הערה כללית מס' 15, פסקה 1]

הסכמי אוסלו: מיסוד השליטה הישראלית על מקורות מים

בניגוד לציפיות הפלסטיניות, הסכמי אוסלו לא שיפרו את גישתם למקורות מים בשטחים הפלסטיניים הכבושים. גם לאחר הקמת רשות המים הפלסטינית, השליטה הישראלית על מקורות המים ועל רוב האדמות בשטחים הפלסטיניים הכבושים הותירה בידי הפלסטינים אפשרויות מועטות בלבד לפיתוח משק המים והתברואה שלהם ולהקמת מערכות שאיבה ורשתות הפצה יעילות יותר בשטחים הפלסטיניים הכבושים. מצב זה נכון גם היום.

על-פי הרשויות הישראליות, "ענייני המים, כמו יתר הסמכויות האזרחיות, נמצאים כבר זמן רב באחריותה המלאה של הרשות הפלסטינית... הסמכויות על ענייני המים הועברו [לרשות הפלסטינית] באופן מלא ובזמן..."⁴³

למעשה, בהסכמי אוסלו השליטה על מקורות המים בשטחים הפלסטיניים הכבושים לא הועברה לידי הרשות הפלסטינית.⁴⁴ הרשות קיבלה רק את האחריות על ניהול אספקת מים, בכמות בלתי מספקת, המוקצבת לאוכלוסייה הפלסטינית ועל שיקום ותיקון תשתית המים שהוזנחה במשך זמן רב ושנזקקה נואשות לתיקונים נרחבים. כמו כן, הוטלה על הרשות הפלסטינית האחריות לשלם לרשויות הישראליות בעבור מחצית מהמים המשמשים פלסטינים בגדה המערבית לצרכים ביתיים, מים שישראל מפיקה מהאקוויפר המשותף ומוכרת לפלסטינים.⁴⁵

על-פי הסכמי אוסלו, לרשות הפלסטינית אין כל סמכות לקבל החלטות הנוגעות לקידוח בארות חדשות או לשיקום בארות קיימות, ואף לא ליישום פרויקטים אחרים הקשורים במים. ההסכמים קובעים כי ישראל תמשיך לשלוט בהליך קבלת החלטות בדבר כמות המים שניתן יהיה להפיק מבארות ומעיינות קיימים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, כמעט באותה המידה שבה היא שלטה בהליך זה לפני ההסכמים.

אשר על כן, הרשויות הישראליות עדיין מפקחות על כמות המים המופקים מבארות ומעיינות פלסטיניות בגדה המערבית, ופלסטינים אינם מורשים לקדוח בארות חדשות או לשקם בארות קיימות מבלי לקבל ראשית כול אישור מהרשויות הישראליות. אישורים כאלה ניתנים רק לעתים רחוקות, וגם כאשר הם ניתנים, נדרש הליך ארוך וסבוך יתר על המידה והעיכובים האפשריים מייקרים זאת מאוד.

כמו כן, ההגבלות הנוספות הרבות שהרשויות הישראליות הטילו, ועודן מטילות, על תנועתם ועל פעולותיהם של פלסטינים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, פגעו פגיעה נוספת בפיתוח תשתית אספקת המים והמתקנים הקשורים בה ואף מנע אותו.

תחומי השיפוט על-פי הסכמי אוסלו

בהתאם להסכמי אוסלו, ישראל חילקה את הגדה המערבית לאזורי A, B ו-C.

- **אזורי A ו-B** כוללים את רוב היישובים העירוניים הפלסטיניים החשובים, מחנות הפליטים והכפרים. באזורים אלה גרה כ-95% מהאוכלוסייה אך הם משתרעים רק על 40% משטחה של הגדה המערבית. באזורים אלה הרשות הפלסטינית אחראית לעניינים האזרחיים ואילו ישראל אחראית לביטחון החוץ.

- **באזורי C** ישראל אחראית הן לעניינים האזרחיים והן לביטחון הפנים והחוץ. הם משתרעים על פני 60% משטח הגדה המערבית, והם כוללים את כל עתודות הקרקע והכבישים הראשיים. אזורים אלה לרוב אינם נגישים לפלסטינים.

אזורי A ו-B אינם רציפים אלא מקוטעים למובלעות נפרדות המוקפות בהתנחלויות ישראליות, בכבישי מתנחלים ובאדמות המוגדרות "שטח צבאי סגור". מרבית הפלסטינים גרים באזורי A ו-B, אך התשתית המשרתת אותם ממוקמת באזורי C או עוברת דרכם. תנועת הפלסטינים באזורי C מוגבלת או אסורה, ורק לעתים רחוקות הצבא הישראלי מתיר פעולות בנייה או פיתוח.

הנקודות המתאימות ביותר לקידוח בארות נמצאות בחלקים הנמוכים של הרי הגדה המערבית, באזורי C, אך ההגבלות שהצבא הישראלי מטיל מעכבות או מונעות אפילו קידוח של בארות שאושרו על-ידי ועדת המים המשותפת. בדומה לכך, ישראל מסרבת בעקביות לאפשר לפלסטינים להקים בשטח C מתקנים לטיפול בשפכים ומזבלות, אף שאלה הם האזורים היחידים שבהם מצויים שטחים פנויים להקמת מתקנים כאלה.

הסכמים אלה פגעו בפיתוח הפלסטיני או מנעו אותו כליל, ובכלל זה פיתוח תשתית נחוצה ביותר של מים ותברואה.

החוק הישראלי ורשויות המים

חוק המים הישראלי משנת 1959 אינו מכיר בקיומם של מקורות מים משותפים, לא של מי תהום ולא של מים עיליים. החוק מוגדר כ"מסגרת לשליטה על מקורות המים של ישראל ולהגנה עליהם".⁴⁶ על-פי החוק:

- כל מקורות המים בישראל הם קניין הציבור. זכותו של אדם בקרקע אינה מקנה לו זכות במקור מים הנמצא באותה קרקע או העובר בה.

- כל אדם זכאי להשתמש במים כל עוד אין בקבלתם כדי המלחת המקור או דלדולו.

- השימוש במים הוא בתחום סמכותו של משרד החקלאות (באמצעות מועצת המים), הרשאי לנקוט פעולות אלה:

- לקבוע נורמות לכמות המים, לאיכותם, למחירים, לתנאי אספקתם ולשימוש בהם... וכן כללים לניצולם היעיל והחסכוני...

- לקצוב את השימוש במים כאשר הדבר נחוץ.

השר להגנת הסביבה רשאי:

- להתקין תקנות שנועדו למנוע זיהום של מקורות מים.

נציב המים, הממונה על-ידי הממשלה, אחראי על אכיפת הוראות חוק המים ועל השמירה על איכות המים. הנציב רשאי:

- לאשר, לדחות או להכין תכניות לטיפול בשפכים.

יושב ראש מועצת המים הוא שר החקלאות, ונציב המים הוא סגנו.

בית הדין לענייני מים מוסמך להטיל קנסות, או במקרים חריגים של אי-ציות להטיל עונשי מאסר על מפרי הוראות חוק המים או חוק הניקוז וההגנה מפני שיטפונות.

ברמה המדינית, לישראל אין חוקה ובחוקי היסוד שלה אין הוראות הנוגעות לזכות למים. עם זאת, בית המשפט העליון פסק בשנת 1989 כי "הזכות למים הנה זכות מהותית... [היא] אינה חייבת להיווצר על-פי החוק דווקא, אלא יכולה היא להיות מושתתת על יסודות אחרים, כהסכם, נוהג או כל אופן אחר".⁴⁷

"מקורות", חברת המים הלאומית של ישראל (שנוסדה בשנת 1937, לפני קום המדינה), מנהלת את מרבית אספקת המים בישראל ובשטחים הפלסטיניים הכבושים.

חוק המים הפלסטיני ורשויות המים הפלסטיניות

חוק המים הפלסטיני (חוק מס' 3/2002) נחקק בשנת 2002.⁴⁸ הוראותיו כוללות סעיפים אלה:

- "מטרתו של חוק זה לפתח ולנהל את מקורות המים, תוך הגדלת תפוקתם, שיפור איכותם, שימורם והגנה עליהם מפני זיהום או הידלדלות (סעיף 2)";

- "כל מקורות המים הזמינים בפלסטין נחשבים לקניין הציבור" (סעיף 3.1);

- "לכל אדם תהיה הזכות לקבל לצרכיו מים באיכות ראויה (סעיף 3.3)";

- "אסור לחפור, לקדוח, לשאוב, לאסוף או להתפיל או לטפל במים למטרות מסחריות או להתקין או להפעיל מתקן למים או לשפכים מבלי לקבל אישור (סעיף 4)";

- "הרשות תהייה רשאית... לעצור את ייצור המים או את אספקתם אם מתברר שמקורם מזוהם או שרשת האספקה שלהם מזוהמת והיא תהייה רשאית לסגור את מקור המים או את רשת האספקה אם הזיהום נמשך... (סעיף 30)";

- "הרשות... תהייה רשאית להכריז על כל אזור שיש בו מי תהום אזור מוגן אם כמות המים או איכותם נתונים בסכנת זיהום... בתנאי שתספק מקורות מים חלופיים (סעיף 31)";

- על-פי סעיפים 35-37, ניתן להטיל עונשים של עד שנתיים מאסר ו/או קנסות של עד 5,000 ד"ג ירדני (כ-25 אלף ש"ח) או להכפיל את העונש לעבריינים חוזרים בגין הפרת חוק זה, ובכלל זה בגין זיהום מקורות מים, קדיחת בארות בלי רישיון ואספקת מים בלי היתר.

רשות המים הפלסטינית⁴⁹ קובעת את המדיניות וממלאת תפקיד רגולטורי. שירותים לאספקת מים לשימוש ביתי ותעשייתי מסופקים בדרך כלל על-ידי שירותי אספקת מים אזוריים (דוגמת "שירות המים של ירושלים" - JWU המספק מים במחוז רמאללה ושירות המים של עיריית החוף המספק מים ברצועת עזה), על-ידי עיריות (ביישובים עירוניים), ועל-ידי מועצות מקומיות של כפרים או על-ידי מועצות השירותים המשותפות (באזורים כפריים). לבארות פרטיות יש תפוקה נמוכה והן מספקות לרוב מים לחקלאות, וכן, במידה גדלה והולכת, לקהילות עם גישה מוגבלת או בלי גישה לאספקת מים לצרכים ביתיים. בגדה המערבית, הגוף המפקח מטעם ישראל על רמות השאיבה מבארות פלסטיניות הוא מחלקת המים של הגדה המערבית. גוף זה אף מנהל את מכירת רוב המים המסופקים לפלסטינים מכ-13 בארות שהוא מפעיל לצד המים המסופקים מחברת "מקורות", חברת המים הישראלית.⁵⁰

ברצועת עזה קיבלה רשות המים הפלסטינית את האחריות על מקורות המים ועל מתקני המים באמצע שנות התשעים, לבד מאותם מקורות ומתקנים שהיו ממוקמים בתוך התנחלויות ישראליות. התנחלויות אלה פונו בסופו של דבר בחודש ספטמבר 2005.

מיסוד אי-השוויון בגישה למים

לפי הסכמי אוסלו, "ישראל מכירה בזכויות המים של הפלסטינים בגדה המערבית. אלה יידונו במשא ומתן על מעמד הקבע ויסוכמו בהסכם על מעמד הקבע ביחס למשאבי המים השונים".⁵¹

אלא שזכויות אלה לא הוגדרו והחלוקה הבלתי צודקת של מאגר מי התהום המשותפים – אקוויפר ההר – נותרה בעינה, כאשר כ-80% מהמים הופנו לישראל ורק 20% הופנו לפלסטינים.

ההקצאה הבלתי צודקת מקוממת במיוחד נוכח העובדה שעשרים האחוזים המוקצבים מתוך אקוויפר ההר הם מקור המים היחיד לתושבים הפלסטינים בגדה המערבית. זאת, בעוד שמונים האחוזים המופנים לישראל הם רק אחד מכמה מקורות הזמינים לאוכלוסייתה. ישראל יכולה גם להפיק מים שפירים מאקוויפר החוף ומהכינרת, ובכלל זה מנהר הירדן ויובליו, שניהם מקורות מים משמעותיים.

לא זו בלבד שחלוקת מקורות מי התהום הזמינים המשותפים בהסכמי אוסלו רחוקה מלהיות הוגנת, בהסכמים גם נקבע במפורש כי לא תהיה כל הפחתה בכמות המים שישראל מפיקה מאקוויפר ההר, הן לשימוש בתוך שטח ישראל והן לשימוש בהתנחלויות ישראליות בלתי חוקיות הממוקמות בגדה המערבית: "מערכות המים הקיימות המספקות מים ליישובים ולאזור המתקנים הצבאיים ומערכות המים ומקורות המים שבתוכם ימשיכו להיות מנוהלים ומתופעלים על-ידי חברת 'מקורות'". וכן, "כל השאיבות ממקורות מים ביישובים ובאזור המתקנים הצבאיים תיעשינה בהתאם לכמויות הקיימות של מי שתייה ומים לחקלאות... הרשות הפלסטינית לא תפגע בכמויות אלה".⁵²

נוסף לכך, לא נקבעה בהסכמי אוסלו חלוקה מחדש של מי נהר הירדן, שישראל מונעת מהפלסטינים גישה אליהם מאז שנת 1967.

53 חלוקת מקורות המים המשותפים כפי שנקבעה בהסכמי אוסלו

	פלסטינים	ישראל	הפוטנציאל המוערך ⁵⁴
אקוויפר ההר	118 מלמ"ש (+78 לצרכים עתידיים)	483 מלמ"ש	679 מלמ"ש
מחולקים כך:			
האקוויפר המערבי:	22 מלמ"ש	350 מלמ"ש	362 מלמ"ש
האקוויפר הצפון-מזרחי:	42 מלמ"ש	103 מלמ"ש	145 מלמ"ש
האקוויפר המזרחי:	54 מלמ"ש (+78 לצרכים עתידיים, כנ"ל)	40 מלמ"ש	172 מלמ"ש
נהר הירדן	בהסכמי אוסלו לא הופיעו הוראות המתירות גישה של פלסטינים למקור מים כלשהו הקשור בנהר הירדן		

הקצאת אספקת מים ל"צרכים עתידיים"

החלק המוגבל ממי אקוויפר ההר המוקצב לפלסטינים על-פי הסכמי אוסלו כולל 78 מלמ"ש מים המיועדים ל"צרכים עתידיים", ואמורים להיות "מפותחים" בעתיד מהאקוויפר המזרחי ו"ממקורות מוסכמים אחרים בגדה המערבית" שזהותם המדויקת לא נקבעה.⁵⁵

אלא שהוראה זו המופיעה בהסכמי אוסלו אינה קובעת כל מסגרת זמן לפיתוחה של אספקת המים הנוספים, אף כי הסכמי אוסלו יועדו לחול רק בחמש השנים שבמהלכן יושג הסדר הקבע.

עשור ומחצה מאוחר יותר, בהיעדרו המתמשך של הסדר קבע מכל סוג שהוא, תכנית זו לא יושמה ואף לא נראית בת השגה כל עוד ישראל ממשיכה למנוע מהפלסטינים גישה לאזורי אקוויפר ההר העשירים ביותר במים.

יתר על כן, בתקופה שעברה מאז החתימה על הסכמי אוסלו הפיקה ישראל מהאקוויפר המזרחי מים בכמות גדולה הרבה יותר מזו שהוסכם עליה, עד פי שלושה.⁵⁶ בה בעת, ההפקה הפלסטינית מהאקוויפר המזרחי ירדה בעשור האחרון מ-138 מלמ"ק בשנת 1999 ל-113 מלמ"ק בשנת 2007,⁵⁷ ול-84 מלמ"ק בשנת 2008, על-פי נתוני רשות המים הפלסטינית. הסיבות לירידה זו נעוצות בין השאר בירידת מפלס מי התהום באקוויפר, אולי בשל הפקת-יתר של ישראל. עוד ניתן להסביר את הירידה

בבעיות תפעוליות שפגעו בשמישותן של כמה בארות פלסטיניות או הוציאו אותן מכלל שימוש למשך תקופות ארוכות. בעיות תפעוליות אלה הוחמרו בשל הדרישה שפלסטינים יצטיידו בהיתרים מישראל בטרם יחפרו בארות חדשות או ישקמו בארות קיימות ובשל העיכוב או הפגיעה הנגרמים בשל דרישה זו, וכן בשל תלותם הרבה של הפלסטינים בתורמים בינלאומיים לקבלת המימון הדרוש לביצוע תחזוקה ושידורג תשתית מסוג זה.

בשנת 2002 אמר נציב המים הישראלי שמעון טל בכנסת כי "האקוויפר המזרחי הוקצב להם. הם לא התחילו לפתח אותו בהיקפים מספיקים והפיתוח מאוד יקר".⁵⁸

המענות הישראליות: שמירה על הסטאטוס קוו

הרשויות הישראליות דוחות בעקביות קריאות לאפשר לפלסטינים גישה להקצאה צודקת של מים מהמקורות המשותפים. ישראל התעקשה כי "שימוש העבר" שלה במרבית מי אקוויפר ההר המשותף מצדיק את המשך ההקצאה של מרבית מי האקוויפר לצרכיה של ישראל, בלי הגבלת זמן ובלי קשר להשלכות שיהיו לחלוקה בלתי מידתית ובלתי הוגנת זאת על האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים הפלסטיניים הכבושים ולפגיעה שתיגרם במצב זכויות האדם של הפלסטינים.

בתגובה לדו"ח הבנק העולמי שפורסם בחודש אפריל 2009 טענה רשות המים הישראלית כי "המים האלה פותחו בעבר ונעשה בהם שימוש מתמשך על-ידי ישראל בתוך 'הקו הירוק' (הרבה לפני שנת 1967), בין באמצעות הטיה של מי מעיינות בין באמצעות קידוח בארות. ברי כי יש לישראל זכות טבעית על המים הללו, וזכות זו תואמת את הנורמות הבינלאומיות (שמירה על השימוש הנוכחי)".⁵⁹

ניתן לחלוק על עמדת ישראל בכמה נקודות חשובות. עמדה זו מפלה באופן יסודי, הן במהותה והן בפרשנותה הסלקטיבית של הסטאטוס קוו הקודם ושל השלכותיו.

ראשית, הפקת שיעור בלתי מידתי של מים מהמקורות המשותפים על-ידי צד אחד בתקופה מסוימת אינה מעניקה לו זכות נחית לנצל את המקורות הללו באופן בלתי מידתי תוך התעלמות מכל השיקולים האחרים.

שנית, ישראל מגדירה את "שימוש העבר" שלה באקוויפר ההר על-פי התאריך הנוח לה ביותר.

שלישית, ישראל אינה מביאה בחשבון כי חלק גדול מהאוכלוסייה הפלסטינית בשטחים הפלסטיניים הכבושים – שני שלישים מתושבי רצועת עזה וכמעט שליש מתושבי הגדה המערבית – היו (או הנם) צאצאים של מי שהיו בעבר חלק מהאוכלוסייה של מה שהיום הוא ישראל אך נעקרו במסגרת העימות.

רביעית, לאחר שישראל כבשה את השטחים הפלסטיניים הכבושים בשנת 1967, היא השתלטה בכוח על מקורות המים וכפתה שינויים משמעותיים במשק המים של האזור. שינויים אלה כללו הפקת של מי תהום בכמויות גדולות והטיה של מים עיליים לשימושה שלה, כשהיא מונעת בה בעת גישה של האוכלוסייה הפלסטינית המקומית לאותם המקורות ממש.

לבסוף, ישראל גם כפתה שינויים נוספים בשטחים הפלסטיניים הכבושים שהשפעותיהם פגעו במישרין בגישת האוכלוסייה הפלסטינית למים, בעיקר הפקעת שטחי קרקע נרחבים, הקמתן של התנחלויות ישראליות בלתי חוקיות והאיסורים המונעים מפלסטינים לנקוט צעדים לפיתוח התשתית והכלכלה שלהם. הרשויות הישראליות טוענות כי המחסור במים בקרב הפלסטינים נובע מכך שפלסטינים משקים שדות שאין להשקותם משום שמעולם לא הושקו בעבר. אלא שבמקביל ישראל ממשיכה לספק למתנחלים ישראלים מים בכמויות גדולות כדי להשקות את חוותיהם הגדולות והולכות בהתנחלויות שנבנו בניגוד לחוק לאחר שישראל כבשה את הגדה המערבית.⁶⁰

על הטיעון שישראל משמיעה גם לא ניתן להגן מבחינה משפטית. הרשויות הישראליות הכירו בכך שעקרונות "השימוש ההוגן והסביר" ומניעת נזק ניכר או משמעותי הם שני כללי יסוד שניתן לראות אותם "כמנהגיים בכל הנוגע לשימוש ולחלוקה של מקורות מים משותפים בינלאומיים".⁶¹ לכן, גם אם שימוש העבר נקבע באופן הוגן, או אמור היה להיקבע באופן הוגן, הרי שעקרון השימוש ההוגן והסביר עדיין חל ואינו יכול להצדיק את חלוקת המים הקיימת, שאינה מידתית ואינה צודקת.

מדיניות של נישול

"אין מים בכפר, כך שאנחנו צריכים להביא מים מרחוק, וזה יקר... אני לא יכולה להתרחץ או לנקות בתדירות הנחוצה. אנחנו לא יכולים להרשות את זה לעצמנו. זה מאבק יומיומי."

אימאן ג'אבר, תושבת הכפר אל-עקבה שצו הריסה עומד ותלוי נגד ביתה, אמרה לאמנסטי אינטרנשיונל: "אין מים בכפר, כך שאנחנו צריכים להביא מים מרחוק, וזה יקר. יש לי תשעה ילדים (חמש בנות וארבעה בנים בני חמש עד 19). אנחנו מוציאים הרבה כסף על מים ואנחנו צריכים להסתפק במעט מאוד, רק לשתייה ובישול, ואין לנו מספיק לצרכים האחרים. אנחנו צריכים עוד מים כדי להתקלח, לכבס ולנקות את הבית. אני לא יכולה להתרחץ או לנקות בתדירות הנחוצה. אנחנו לא יכולים להרשות את זה לעצמנו. זה מאבק יומיומי. גם העזים צריכות לשתות. אנחנו לא יכולים לגדל עוד עזים כי אנחנו לא יכולים לשלם על המים, ואנחנו לא יכולים לגדל מזון בשבילנו וחציר בשביל החיות, ככה שאנחנו צריכים לקנות את המזון, וגם זה יקר."

טרקטור המשמש להובלת מכלית מים בכפר אל-עקבה שבגדה המערבית © AI

אל-עקבה הוא כפר פלסטיני קטן בצפון-מזרח הגדה המערבית. צווי הריסה שהצבא הישראלי הוציא תלויים ועומדים כמעט נגד כל בתי הכפר, וכן נגד גן הילדים, מרפאה אחת ומבנים נוספים. במשך שנים התנגדו התושבים למאמצי הצבא הישראלי לכפות עליהם לנטוש את הכפר. מרבית התושבים עזבו, אך כ-35 משפחות נותרו במקום, והמחסור במים רק מחמיר את הקשיים שהן מתמודדות אתם ממילא.

כפר זה הוא אחד מתוך כמאתיים יישובים שלא חוברו לרשת המים. עיירות וכפרים סמוכים, דוגמת תיאסיר וטובאס, מחוברים לרשת אך תושביהם סובלים ממחסור במים ונאלצים לעתים קרובות לקנות אספקה משלימה ממכליות מים.

תושב אחר בשם אכרם מוחמד סאלח טאלב אמר לאמנסטי אינטרנשיונל: "יש לי שישה ילדים ועם אשתי ועם ההורים המבוגרים שלי אנחנו עשר נפשות. יש לנו גם כבשים. אנחנו צורכים שני מכלים של 10 מ"ק לחודש, וכל מכל כזה עולה בין 120 ל-150 שקל. זאת הוצאה משמעותית מאוד, והכמות הזאת מספיקה רק לצרכים הכי בסיסיים. היא לא מאפשרת לנו לחיות בתנאים טובים והיגייניים. בנוסף לכך, הצבא הישראלי הרס את הבית שלי לפני חמש שנים, והם גם הרסו את בור המים שאספנו בו את מי הגשמים. בן דוד שלי בנה מאגר מים לפני שנתיים והצבא נתן לו צו הריסה בשבילו".

בחודש אוגוסט 2009 פרסם ראש מועצת הכפר אל-עקבה, חאג' סאמי, קריאה לסיוע בפתרון בעיית המים בכפרו. הוא אמר לאמנסטי אינטרנשיונל: "אנחנו צריכים לנסוע די רחוק כדי לקנות מים וכדי להביא אותם במכלית לכפר. עם מחיר ההובלה, המים עולים 15 שקל למטר קוב, שזה פי שלושה או ארבעה ממה שהם היו עולים אם היינו מחוברים לרשת המים או אם הייתה לנו באר בכפר. אנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו את זה. אנשים כאן חיים חיים פשוטים. הם עובדים באדמה ורועים עזים וכבשים. אבל בלי מים הם לא יכולים לעשות לא את זה ולא את זה. יש יותר ממאה ילדים בבית הספר ובגן הילדים בכפר. הם צריכים מים כדי לשתות וכדי לרחוץ את הידיים. זה צורך, לא מותרות. אנשים מתרחצים פעם בשבוע כי אין להם מספיק מים. אי-אפשר לקבל מצוקה כזאת. זה לא אנושי. האם השכנים הישראליים שלנו היו מסכימים לחיות בתנאים כאלה? לא. אז למה הם שוללים מאתנו זכויות בסיסיות? הצבא הישראלי משתמש באדמות של הכפר שלנו לאימונים צבאיים, וזה סיכון ביטחוני בשבילנו. הצבא שולט באזור הזה, אבל הוא לא מספק שום שירותים ולא מרשה לנו לספק שירותים בעצמנו".

משבר המים ברצועת עזה

"ההידדרות במצבם של מתקני המים והתברואה ברצועת עזה מחמירה את הפגיעה הקשה והמתמשכת בכבוד האדם ברצועה. בלב המשבר הזה עומדת ירידה חדה ברמת החיים של תושבי עזה, המתאפיינת בשחיקת הפרנסה, בהרס של מתקני תשתית בסיסיים, ובהרעה ניכרת במתן שירותים חיוניים ובאיכותם, בכל הנוגע לבריאות, מים ותברואה."

מאקסוול גיילארד, מתאם הומניטארי של האו"ם בשטחים הפלסטיניים הכבושים, 3 בספטמבר 2009⁶²

מצב המים ברצועת עזה בכי רע. אקוויפר החוף, מקור המים השפירים היחיד ברצועה, מזוהם בשל חלחול שפכים גולמיים מבורות ספיגה ומברכות לאיסוף ביוב וכן בשל חלחול של מי ים (שגם הם מזוהמים משפכים גולמיים המוזרמים מדי יום ביומו לתוך הים ליד החוף). אקוויפר זה נפגע גם משאיבת יתר.

כמות המים הממוצעת הזמינה לכל אחד מתושבי הרצועה עולה אך במעט על הממוצע בגדה המערבית ועומדת על בין 80 ל-100 ליטר ביום.⁶³ אולם, למעלה מ-90% מהמים הנשאבים מהאקוויפר ברצועת עזה מזוהמים ואינם ראויים לצריכה אנושית.⁶⁴ מחלות המועברות באמצעות המים שכיחות ברצועה. מחלקת הבריאות של אונר"א (סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם) דיווחה בחודש פברואר 2009, בעלון שהיא מפרסמת בנושא אפידמיולוגיה ברצועת עזה, כי "שלשול מימי ושלשול דמי חמור הם עדיין גורמי החולי העיקריים בין המחלות הזיהומיות המידבקות בקרב אוכלוסיית הפליטים ברצועת עזה".⁶⁵

בדו"ח תכנית הסביבה של האו"ם (UNEP), הקרוי "הערכה סביבתית של רצועת עזה לאחר ההסלמה בפעולות האיבה בחודשים דצמבר 2008 – ינואר 2009", ואשר פורסם בחודש ספטמבר 2009 נקבע: "זיהום מי התהום תורם לשני סוגים עיקריים של זיהום מים ברצועת עזה. ראשית, וחשוב מכול, הוא גורם לעלייה ברמת החנקות במי התהום. ברוב חלקי רצועת עזה, ובייחוד בסביבות אזורים שבהם יש חלול רב של ביוב, רמת החנקות במי התהום גבוהה הרבה מעבר לקווים המנחים המקובלים של ארגון הבריאות העולמי, העומדים על 50 מ"ג לליטר... שנית, היות ששיעור המלח במים המופקים הנו גבוה, הביוב גם הוא בעל מליחות גבוהה ולכן חלחולו רק מוסיף למליחותו של האקוויפר. העובדה ששיעורי חנקות גבוהים במי שתייה עלולים לגרום למתמוגלונינמיה בקרב ילדים קטנים ידועה ומתועדת מזה כמה עשורים".⁶⁶

תינוקות כחולים ברצועת עזה

מתמוגלונינמיה היא הפרעה בדם המאופיינת ברמות גבוהות מהרגיל של מתמוגלובין, צורה של המוגלובין שאינו נושא חמצן. כשהמוגלובין מחומצן הוא הופך למתמוגלובין, המבנה שלו משתנה והוא לא יכול עוד לשאת חמצן או להעבירו לרקמות. תופעה זו יכולה לגרום לאנמיה, ומצב זה מכונה מתמוגלונינמיה. ילדים הסובלים ממתמוגלונינמיה יכולים להיראות ככלל בריאים אך מפעם לפעם הם מראים סימני כיחלון סביב הפה, הידיים והרגליים. אפשר שיסבלו לפרקים מקשיי נשימה, שלשול והקאות. במקרים מסוימים, צבעם של ילדים עם מתמוגלונינמיה הופך לסגלגל, כצבע הלבנדר, אך הם אינם מפגינים מצוקה גדולה. צבע דגימות הדם שלהם הוא חום-שוקולד ואינו משתנה לוורוד במגע עם האוויר. כשרמת המתמוגלובין של ילדים גבוהה, ניכר כי הם סובלים מרדמת, מעודף ריור ומאבדן הכרה. כשרמות המתמוגלובין גבוהות במיוחד, יכולים להיגרם פרכוסים ומוות... רמת החנקות המומלצת (ארגון הבריאות העולמי, 2008) עומדת כיום על 50 מ"ג לליטר. אחד המאפיינים המטרידים של החנקות כגורם מזהם הוא היעדר כל צבא, טעם או ריח ייחודיים. בשל כך, ובשל העובדה שהאוכלוסייה לא הוזהרה מפני סכנה זו, אנשים ימשיכו לצרוך מי שתייה עם רמת חנקות גבוהה, אלא אם יימסר להם על כך מידע. הפיקוח על מי התהום ברצועת עזה הצביע על כך שהיו בהם חנקות כבר בשנות התשעים. התגלה כי הרמה הגבוהה של חנקות מקורה בראש ובראשונה בחלחול שפכים מבורות ספיגה ביתיים ומתשטף חקלאי לתוך מי התהום. רמת החנקות ברצועת עזה

המשיכה לעלות וכיום היא מהווה סכנה בריאותית בכל רחבי השטח... איסוף הנתונים על כמות התינוקות הכחולים ברצועת עזה החל בשנות התשעים... המצב הנוכחי של המתהמוגלובינמיה ברצועת עזה אינו ידוע היות שלא התפרסמו מחקרים שיטתיים בנושא זה. עם זאת, כפי שצוין לעיל, רמת החנקות במי התהום עלתה והחנקות נפוצות יותר באזור. לכן, ניתן להניח כי בעיה זו עדיין שכיחה ברצועת עזה, ובהיעדרה של מודעות נרחבת, ילדים רבים נתונים בסכנה...⁶⁷

התפלה בהיקף מצומצם: פתרון זמני

התופעה של התפלה בהיקף מצומצם – רובה פרטית – צצה כפתרון זמני. בנוסף לארבעה מפעלי התפלה ציבוריים המופעלים על-ידי שירות המים של עיריית החוף (בייצור של 1,000 מ"ק ליום), ישנם לפחות 40 מפעלי התפלה פרטיים המוכרים מים הן בסיטונות באמצעות מכליות והן בקמעונות באמצעות "ג'ריקנים" (בייצור של כ-2,000 מ"ק ליום).⁶⁸ רוב המתקנים הפרטיים פועלים בלי רישיון מטעם רשות המים הפלסטינית, ואפילו המתקנים המורשים אינם נתונים לפיקוח היות שלרשויות המים אין היכולת לפקח על מספר כה רב של מתקנים קטנים. כמו כן, ישנן אלפי מעבדות התפלה ביתיות וגם הן אינן נתונות לפיקוח.⁶⁹ לכן, גם מים שהותפלו במתקנים פרטיים או באופן ביתי עלולים להיות מזוהמים.

ידם של רוב האנשים אינה משגת לקנות מים מותפלים ממתקנים פרטיים ואם אין הם יכולים להשיג אספקה מספקת של מים מותפלים/מטוהרים ממקורות ציבוריים, לא נותר להם אלא להשתמש במים ממקורות לא בטוחים.

מקורות מידלדלים

על-פי הסכמי אוסלו, הגדה המערבית ורצועת עזה הן יחידה טריטוריאלית אחת.⁷⁰ אולם בהסכמים אלה לא נקבע דבר לגבי העברת מים מהגדה המערבית לרצועת עזה והם שמרו את ההפרדה בין משקי המים בכל אחד מהאזורים הללו, כך שאת צרכי המים של רצועת עזה אמורים לספק מקורות מים מקומיים.

משאבת מים ובאר בשכונת א-זייתון שבעיר עזה לאחר שנהרסו בהתקפה ישראלית בחודש ינואר 2009 © AI

הממוצע השנתי של המילוי החוזר במקור המים היחיד של רצועת עזה, אקוויפר החוף, עומד על כ-55 מלמ"ק, הרבה פחות מהכמות הנדרשת כדי למלא את צורכיהם של 1.5 מיליון תושבי הרצועה. אין מקורות מים נוספים, כמו מפעלי התפלה גדולים, שיכולים לספק מים ברמה המקומית.⁷¹ לכן, הדרך היחידה שבה ניתן לנסות לספק את צורכי המים של האוכלוסייה היא שאיבה מהאקוויפר בכמויות הגדולות יותר מפי שניים מכמות המילוי החוזר השנתית בת-הקיימא. לא פלא אפוא שעניין זה גרם להידרדרות מהירה באקוויפר, העלה את רמת המליחות שלו והגביר את פגיעותו לזיהום מחלחול של מי שפכים.

לפי תכנית הסביבה של האו"ם (UNEP), "מצב הסביבה ברצועת עזה עגום מכל נקודת מבט שהיא... האקוויפר ניזוק באורח קשה והוא מתמוטט במהירות. אם לא תתהפך המגמה לאלתר, ייתכן שיידרשו מאות שנים לתיקון הנזק... אידיאלית, יש להפסיק את הפקת המים מהאקוויפר ויש להתקין מערכת פיקוח כדי להעריך את אפשרויות השיקום. הפקה מבוקרת של מים צריכה להיות מותרת רק לאחר שהאקוויפר יתאושש והתפוקה בת הקיימא תחושב מחדש בעזרת נתונים מדויקים על הזרימה. יש לפתח מקורות מים חלופיים ולהשתמש בהם, כדי לתת מנוחה לאקוויפר החוף. האופן היחיד שבו ניתן להפיק מים בכמות מתאימה הוא התפלת מי ים. ישנם פתרונות טכניים אפשריים, אך יישומם ידרוש משאבים פיננסיים, חומרים, ציוד ומומחיות טכנית שאינם זמינים כרגע ברצועת עזה".⁷²

"מדיונות... צריכות להימנע בכל זמן שהוא מהטלת חרמות או משימוש באמצעים דומים המונעים אספקת מים, כמו-גם סחורות ושירותים שהנם חיוניים להבטחת הזכות למים. לעולם אין להשתמש במים ככלי לחץ פוליטי או כלכלי".

ועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, הערה כללית מס' 15 : הזכות למים (2002).

המצור שישראל מטילה על רצועת עזה, שהנו חמור במיוחד מאז שנת 2007, החמיר את מצב משק המים, שהיה גרוע גם קודם לכן.⁷³ ב-3 בספטמבר 2009 הביע משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים (OCHA) חשש בשל העובדה שנאסר להכניס לרצועת עזה "ציוד ואספקה הדרושים לבנייה, תחזוקה ותפעול תקין של מערכות המים והתברואה". לדבריהם, איסור זה "הביא להידרדרות הדרגתית" של שירותים חיוניים אלה. כן נטען כי "ההרס שנגרם לתשתיות ברצועה בימי המתקפה הצבאית הישראלית בדצמבר 2008 – ינואר 2009 רק החמיר מצב שהיה כבר בכי רע, והותיר חלק מהשירותים על סף קריסה". משרד האו"ם קרא לישראל "לנקוט בצעדים המיידיים הדרושים על מנת להבטיח הכנסה מיידית לרצועה של אותם חומרי בנייה וחומרים אחרים הדרושים לביצוע תיקונים חיוניים למתן מענה למשבר המים והתברואה".⁷⁴

ועדת המים המשותפת – העמדת פנים של שיתוף פעולה

ועדת המים המשותפת היא חלק מהסדרי הממשל שכוון בהסכמי אוסלו לתקופת מעבר של חמש שנים, שאמורים היו להגיע אל קיצם בשנת 1999 אך נותרו על כנם עד היום בהיעדר הסדר קבע על עתיד השטחים הפלסטיניים הכבושים. תפקידה של ועדת המים המשותפת הוא לפקח על ניהול מקורות המים בגדה המערבית, להוציא את נהר הירדן.⁷⁵

כדי להבין את הדינאמיקה של ועדת המים המשותפת יש להביא בחשבון את המציאות - החוקית והמעשית - של התנאים השוררים בגדה המערבית. נכון להיום, הגדה המערבית נתונה עדיין לכיבוש צבאי. ישראל, ככוח הכובש, שולטת באזור באמצעות חוק צבאי ולא חוק אזרחי, והיא מחזיקה בשליטה אפקטיבית על הגדה – כולל על מקורות המים, על האדמה ועל הגבולות, כמו-גם על התנועה ועל פעילותה של האוכלוסייה הפלסטינית. הצבא הישראלי הוא שמחליט האם והיכן יותר לפלסטינים לקדוח באר או לחפור בור לאיסוף מי גשם, להניח צינור מים או לבנות בית, לנטוע עץ או לרעות את עדריהם. הצבא הוא זה שמחליט האם ומתי רשאים פלסטינים לנסוע בתוך שטח הגדה המערבית ובאילו כבישים. הצבא הישראלי ומשטרת ישראל מוסמכים לעצור ולכלוא פלסטינים בכל מקום שהוא בשטחים הפלסטיניים הכבושים, ובכלל זה באזורים הנתונים לסמכות שיפוטה של הרשות הפלסטינית. הצבא והמשטרה השתמשו לאורך השנים בסמכויותיהם אלה כדי לכלוא בין השאר

שרים בממשלת הרשות הפלסטינית וחברים בפרלמנט הפלסטיני. לרשות הפלסטינית, לעומת זאת, אין כל שליטה או סמכות על הצבא הישראלי או על אזרחים ישראלים, אפילו כשאלה מבצעים פשעים בשטחים הנתונים לסמכות השיפוטית שלה.

ועדת המים המשותפת מורכבת מארבעה נציגים מרשות המים הישראלית ומרשות המים הפלסטינית, ונדרשת הסכמתם של שני הצדדים לביצוע מרבית הפעולות במשק המים בגדה המערבית. עם זאת, שני הצדדים אינם שווים בכוחם. כפי שתיאר זאת הבנק העולמי, "ועדת המים המשותפת לא מילאה את תפקידה לספק מסגרת לניהול אפקטיבי, בשיתוף פעולה, של משאבים משותפים ולהשקעה בהם... ועדת המים המשותפת אינה מתפקדת כמכון "משותף" לניהול משאבים, וזאת בשל חוסר הסימטריה הטבועה בה – בסמכויות, ביכולות, במידע ובאינטרסים. א-סימטריה זו פוגעת בפיתוח גישה של קונצנזוס לפתרון סכסוכים הקשורים במים".⁷⁶

מומחה בינלאומי לענייני מים שהשתתף בכמה פגישות של ועדת המים המשותפת מטעם תורם בינלאומי גדול אמר לאמנסטי אינטרנשיונל שקבלת החלטות מתבצעת בפועל על-ידי הנציגים הישראלים: "הדרך הטובה ביותר לתאר את הדין ודברים בין שני הצדדים במהלך הפגישות היא כתרגיל בהכנעה ובהשפלה".

אולם, ועדת המים המשותפת הוצגה לעתים מזומנות כמופת לשיתוף פעולה מוצלח בין ישראל לפלסטינים משום ששני הצדדים הוסיפו להיפגש בוועדת המים המשותפת גם לאחר קריסתו של התהליך השלום וכן במהלך השנים האחרונות שאופיינו במתיחות גבוהה ובעימותים. עם זאת, המציאות מראה שהקמתה של ועדת המים המשותפת רק מיסדה את המערכת המפלה באופן מהותי של השליטה הישראלית על מקורות המים הפלסטיניים שהיו קיימים כבר כשישראל כבשה את השטחים הפלסטיניים הכבושים שלושה עשורים קודם לכן.

פלסטינים חייבים לקבל את אישורה של ועדת המים המשותפת לכל פרויקט הקשור בהפקת מים מאקוויפר ההר ולכל פרויקט אחר הקשור במים בשטח C, המשתרע על פני 60% משטח הגדה המערבית – ובכלל זה, פעולות קטנות כגון הנחה או החלפה של צינורות מים ראשיים. בפועל, בקשות רבות לאישור פרויקטים הקשורים במים שהוגשו לוועדת המים המשותפת על-ידי הצד הפלסטיני נדחו או עוכבו על-ידי הנציגים הישראלים בוועדה, ובמקרים שבהם ניתן אישור היה זה לעתים מזומנות לאחר עיכוב משמעותי. הצעות אחרות לפרויקטים אפילו לא הוגשו לוועדת המים המשותפת בהנחה שאין סיכוי שהצד הישראלי יאשרן.

לא זו בלבד שהרשויות בישראל קובעות את כמות המים שפלסטינים מורשים להפיק מאקוויפר ההר אלא שהן גם מפקחות על ציודם של הפלסטינים להחלטותיהן ואוכפות אותן. הרשויות בישראל אף מפקחות אף על כמויות מי הגשם הקטנות שחקלאים פלסטינים אוספים כדי להגדיל את אספקת המים הזמינה להם, שאינה מספקת. הצבא הישראלי הורס לעתים קרובות בורות קטנים לאיסוף מי גשם שנבנו על-ידי קהילות פלסטיניות בלי גישה למים זורמים.

מימין: בור מים לאיסוף מי גשמים שהצבא הישראלי הרס בהיעדר אישור להפעלתו © שבתאי גולד/Irin משמאל: באר ישראלית בשטחים הפלסטיניים הכבושים © AI

בניגוד לכך, לרשות הפלסטינית אין כל סמכות או אמצעים לפקח על כמות המים שישראל מפיקה מאקוויפר ההר בגדה המערבית או בתוך שטח ישראל, וודאי שאינה יכולה להגביל הפקה זו. לרשות הפלסטינית אין כל גישה לנתונים הנוגעים לכמות המים הנשאבים בבארות ישראליות הממוקמות בתוך התנחלויות ישראליות בגדה המערבית, וממילא אינה יכולה לפקח על הבארות הללו או להשיג מידע על חיבורים חדשים לרשת המים המתבצעים לעתים מזומנות כדי לספק מים להתנחלויות ישראליות חדשות ול"מאחזים" ישראלים חדשים בגדה המערבית.⁷⁷

פגיעה בפרויקטים הקשורים במים באמצעות משטר צבאי של היתרים

אישורה של ועדת המים המשותפת הוא רק המשוכה הראשונה שפלסטינים המבקשים לבצע פרויקטים הקשורים במים בגדה המערבית צריכים לעבור. אם וכאשר הוועדה מאשרת פרויקט כזה, עדיין יש לקבל היתרים נוספים מהצבא הישראלי לפני שניתן להתחיל בעבודות כלשהן באזורי C שבגדה המערבית. הדבר נכון לא רק בנוגע לפרויקטים שימוקמו באזורי C – דוגמת בארות, תחנות שאיבה, מאגרים ומתקני טיפול בשפכים – אלא גם לפרויקטים דוגמת התקנה או תיקון של צינורות מים המיועדים להתחבר לרשתות המים וביוב באזורי A או B אך עוברים דרך אזורי C. עניין זה טומן בחובו בעיות קשות משום שאזורי C משתרעים על פני 60% משטח הגדה המערבית, והם מקיפים יישובים מבודדים רבים הממוקמים במובלעות של אזורי A או B. בפועל, פירושו של דבר שכל פרויקט משמעותי במשק המים אינו יכול להתבצע אם הצבא הישראלי אינו מאשר אותו תחילה.

הצטיידות בהיתרים מהצבא הישראלי כרוכה בהליכים בירוקראטיים ממושכים. בקשות רבות נדחות ואחרות מעוכבות זמן רב. גם כאשר מוענקים היתרים, ביצוע העבודות תלוי בהערכות הצבא לגבי "שיקולי הביטחון" הנוגעים למקום ולזמן שבהם הן אמורות להתבצע. הצבא יכול להכריז כי אזורים מסוימים הם מחוץ לתחום עבור פלסטינים לתקופות הנעות בין שעות אחדות לימים, שבועות ואפילו תקופות ארוכות יותר, וזאת, בשל אותם "שיקולי ביטחון". ואמנם, לעתים קרובות הצבא אכן סוגר אזורים באופן זה לכניסת פלסטינים. לכן, כל העבודות לביצוע פרויקט כלשהו עלולות להתעכב למשך תקופות ארוכות משום שלא ניתן להשיג היתר ולו לחלק קטן ממנו. כך למשל, עבור כל עבודה לתיקון צינורות המחברים בין כפרים לבארות ועוברים דרך חלקים שונים של אזורי C יש לקבל היתר הנוגע לכל אחד מהאזורים שבהם תבוצע העבודה. לא ניתן להתקדם בביצוע העבודה אם הצבא הישראלי מחליט שאין לעשות זאת בשל "שיקולי ביטחון" באזור כלשהו או באזורים כלשהם שבהם העבודה מתוכננת. ניסיונות ליישם פרויקטים כאלה מבלי לקבל ראשית כול אישור מסתיימים בעצירת העבודות או בהרס המבנים על-ידי הצבא הישראלי.

היתרים חמקמים לפרויקטים פלסטיניים הקשורים במים

בתגובה לדו"ח הבנק העולמי מחודש אפריל 2009 טענה רשות המים הישראלית כי היא שיפרה 70 בארות המיועדות לפלסטינים בגדה המערבית.⁷⁸ אולם, בקשה שהגיש אמנסטי אינטרנשיונל לרשות המים הישראלית לקבל רשימה של הבארות הללו נותרה בלי מענה. רשות המים הישראלית סירבה לספק את רשימת הבארות הללו גם לעיתון "הארץ" חרף פניות חוזרות ונשנות של העיתון בעניין זה.⁷⁹

נח כנרתי, שעמד בראש הצוות הישראלי למשא ומתן על הסכמי אוסלו ואשר משמש היום יועץ ראשי למנהל רשות המים הישראלית, אמר לאחרונה לעיתון "הארץ": "שקרנים. יש להם [פלסטינים] בגדה המערבית] מספיק מים לשתות... אין דבר כזה, מכליות מים יש גם בעמאן ובדמשק. ככה הם עובדים. נתנו להם בהסכם הביניים לפתח 70-80 מיליון קוב מים באקוויפר המזרחי. הם לא עשו כלום. הם רוצים שאנחנו נביא להם מים ולחיות על חשבוננו... אישרנו להם לקדוח [בארות] באקוויפר המזרחי, יש שם מים, אז קיבינימט, שיקדחו. למה הם לא קודחים? ככה. כי יותר נוח לבכות. אכפת להם מהעם שלהם? הם רוצים להיות מסכנים".⁸⁰

עם זאת, גם בכל הנוגע לאקוויפר המזרחי פלסטינים ממשיכים להיתקל בקשיים ובעיכובים בהליך השגת האישור מהרשויות הישראליות, על-פי דרישתן, כדי לקדוח בארות חדשות. כך למשל, בקשה פלסטינית אחת לקידוח שתי בארות באזור חיזמה (מצפון-מזרח לירושלים) – המכונות JWU 1 ו- JWU 2 – תלויה ועומדת מאז שנת 2000.

הבארות בחיזמה

תאריך	הרשות הנוגעת לעניין	הנושא – הבארות בחיזמה
2 באפריל 2001	כינוס ועדת המים המשותפת	"JWU 1 ו-2 מאושרות מבחינה הידרולוגית (נקודות ציון כלולות)"
11 ביולי 2001	הוועדה הטכנית המשותפת	"JWU 1 ו-2 (נקודות ציון כני"ל) מאושרות מבחינה הידרולוגית. הבקשה תופנה להחלטה סופית של שר הביטחון". הצבא הישראלי לא אישר בהזדמנות זו את קידוח שתי הבארות במיקום שאושר על-ידי ועדת המים המשותפת.
16 בדצמבר 2004	מכתב מברוך נגר, גורם ישראלי רשמי, לקראת כינוס ועדת המים המשותפת	"בארות חלופיות ל-JWU 1 ו-2: - נראה כי הצבא הישראלי לא יאשר את המקומות המוצעים - מר יוסי גוטמן יגיש הצעות למקומות חלופיים - הצד הפלסטיני ימצא מקומות חלופיים ומיקומים אלה יישלחו בפקס"
19 בדצמבר 2004	כינוס ועדת המים המשותפת והוועדה הטכנית המשותפת	"בארות חלופיות ל-JWU 1 ו-2: הבארות אושרו (על-ידי ועדת המים המשותפת) אבל לא יושמו, כי המיקום לא אושר על-ידי צה"ל. מיקום מחדש של JWU 2 יידון בין ד"ר גוטמן לבין הצד הפלסטיני. המיקום החדש של JWU 1 מאושר".
6 ביולי 2004	תת-הוועדה לענייני קידוחים של ועדת המים המשותפת	"JWU 1 ו-2: תת-הוועדה ממליצה על אישור הבארות. הצד הישראלי יבחן הנפקת היתר על-ידי המנהל האזרחי (הצבא הישראלי)". בהזדמנות זו לא ניתן היה להשיג היתרים מהצבא הישראלי ולא הושגה כל התקדמות במשך כמה שנים. במהלך אותן שנים תכנן הצבא את תוואי הגדר/חומה סביב ירושלים.
3 במארס 2008	מכתב מראש רשות המים הפלסטינית לברוך נגר	"ועדת המים המשותפת אישרה את JWU 1 בנקודות הציון 172.4/106.19. - הצבא הישראלי עצר את העבודות להכשרת השטח במיקום שאושר. - כשיצרנו קשר עם המנהל האזרחי כדי לקבל את אישורו לאזור C, נודע לנו שהאתר נדחה והוצע לנו לשנות את מיקום הבאר. מצורפות 4 הצעות חדשות למיקום JWU 1". כמו כן מצורפות מפה ונקודות ציון של אתרים שאושרו בעבר על-ידי ועדת המים המשותפת אך נדחו על-ידי הצבא הישראלי.
5 במארס 2008	החלטת המנהל האזרחי (הצבא הישראלי)	"הבאר המוצעת נמצאת בתוך החומה/גדר המתוכננת. - לכן, אינני יכול לאשר את הנקודה. - נא למצוא מיקומים חדשים. - אני מודע לכך שהבקשה הראשונה שלכם – שאושרה על-ידי ועדת המים המשותפת – מוקמה על המדרון של כביש 437, ליד המחצבה".

הכפר חיזמה, מהפרברים הצפוניים של ירושלים, איבד חלק גדול מאדמותיו ותושביו איבדו את הגישה למעיינות ששימשו את הכפר ולמקורות מים נוספים. חלק גדול מאדמות הכפר נתפסו במהלך ארבעת העשורים האחרונים על-ידי ישראל לשם הקמתן של התנחלויות בלתי חוקיות. תושבים

פלסטינים בחיזמה ובאזורים אחרים במחוז רמאללה תלויים במים שחברת "מקורות" מפיקה מאקוויפר ההר ואז מוכרת לפלסטינים באמצעות ה-JWU – שירות המים של ירושלים, שהוא גוף פלסטיני האחראי על אספקת מים ללמעלה מ-200 אלף פלסטינים במחוז רמאללה. עם זאת, אין די באספקה זו כדי למלא את הצרכים, ומחסור במים באזור זה הוא עניין שכיח.

בניסיון לשפר מצב זה ניסתה רשות המים הפלסטינית במהלך העשור האחרון להשיג מהרשויות הישראליות אישור שיאפשר לשירות המים של ירושלים לקדוח שתי בארות באזור חיזמה – JWU 1 ו-JWU 2. בתחילה, בחודש אפריל 2001, אושר הפרויקט על-ידי ועדת המים המשותפת, אך מיקום הבארות טרם קיבל את אישורו של הצבא. עיכוב ממושך זה פגע באוכלוסייה הפלסטינית, שסבלה ממחסור מחמיר והולך במים, ובשנת 2002 חזרו בהם התורמים הגרמנים מהתחייבותם לממן את הפרויקט, ככל הנראה בשל העיכוב. פרוטוקולים רשמיים של ועדת המים המשותפת והתכתבות בין רשות המים הישראלית לבין רשות המים הפלסטינית, שתמציתם מובאת בטבלה לעיל, ממחישים את המכשולים ואת העיכובים הממושכים שפלסטינים נתקלים בהם בבואם לקבל אישורים מהצבא הישראלי, גם לאחר שבקשה כבר אושרה על-ידי ועדת המים המשותפת.

באר רוג'יב

סיפורה של הבאר החדשה בכפר רוג'יב, בפאתיה הדרום-מזרחיים של שכם, שבנייתה החלה בשנת 2003, ממחיש חלק מהקשיים המאפיינים לעתים כה מזומנות את יישומם של פרויקטים הקשורים בתשתית מים בשטחים הפלסטיניים הכבושים.

הבאר נועדה להגדיל את אספקת המים לשכם ולספק מים לקבוצה של עשרה כפרים סמוכים (המכונים "גוש עקרבה", על שם הגדול מביניהם), שלתושביהם, 50 אלף במספר, אין מים זורמים והם מצפים בכיליון עיניים לסיום הכשרת הבאר ולהפעלתה כדי שיוכלו לחבר אליה את כפריהם.

התוכניות להקמת הבאר בנות כמה שנים. הפרויקט יצא לדרך בשנת 2003, לאחר שעיריית שכם קיבלה את האישור הדרוש מהצבא הישראלי והשיגה את המימון הנחוץ מתורמים בינלאומיים – הסוכנות האמריקנית לפיתוח בינלאומי (USAID).⁸¹ בור נקדח באדמה אך בטרם ניתן היה להתקין את המשאבה וציוד נוסף, הוקפא הפרויקט לאחר שחמאס ניצח בבחירות למועצה המקומית, וניצחון זה הפך את המועצה לפסולה לקבלת תרומות עבור USAID. בשנה שלאחר מכן ניצח חמאס גם בבחירות למועצה המחוקקת והקים ממשלה בהנהגתו ברשות הפלסטינית. התפתחות זו צמצמה עוד יותר את האפשרות להשיג מימון חלופי חדש כדי להמשיך בפרויקט ולהשלימו. בסופו של דבר, סיפק הצלב האדום הבינלאומי את המימון הדרוש להשלמת הפרויקט.

עם זאת, בחודש פברואר 2008, בעת שהבאר הייתה בשלבים הקמה סופיים, הורה הצבא הישראלי על הפסקת העבודות ודרש כי האתר שבו מוקמה הבאר יוזז 25 מטר מזרחה, הרחק מהכביש שעובר לידו. דרישת הצבא יצרה בעיות חדשות ולא היה קל ליישמה: הזזה של 25 מטר הייתה ממקמת את הכניסה לאתר על שפת הבור שנקדח, העירייה הייתה צריכה לרכוש חלקת אדמה חדשה לשם המעבר, והיה צורך לתכנן מחדש את מיקומו של הציוד הדרוש להפעלת הבאר. כל השינויים הללו היו כרוכים בעלויות נוספות ובעיכובים. הצבא הישראלי לא סיפק כל הסבר לדרישתו החדשה, לא לעירייה ולא לרשות המים הפלסטינית. בסופו של דבר, הושגה פשרה ולפיה האתר יוסט מזרחה בכ-15 מטר במקום 25.

המפעל לטיפול בשפכים בסלפית – עיכובים שאין להם סוף

הקמתו של המפעל לטיפול בשפכים בסלפית מעוכבת זה למעלה מעשור. הפרויקט אושר כבר בתחילת שנת 1997 על-ידי ועדת המים המשותפת ועל-ידי הצבא הישראלי, אך לאחר מכן התנגד הצבא הישראלי למיקום שהוצע ובשנת 1998 הורה על הפסקת העבודות. הצבא הישראלי הודיע לתורמים הגרמנים שמימנו את הפרויקט כי המיקום אינו מתאים בשל הכוונה להרחיב את ההתנחלות הסמוכה אריאל. הצבא דרש כי הפרויקט יועבר בשלמותו למקום אחר, פחות מתאים, וכי גם ההתנחלות

אריאל תחובר למפעל. עם זאת, הרשויות הישראליות סירבו לספק לתורמים או לרשות המים הפלסטינית כל מידע על ההרחבה הצפויה של ההתנחלות אריאל.

בשנת 2001 שילמו הרשויות הישראליות מיליון ש"ח לתורמים הגרמנים כפיצוי על עלויות נוספות שנגרמו להם בשל החלטת ישראל לעצור את הפרויקט, אף כי התורמים העריכו את העלויות שהתווספו בסכום גבוה הרבה יותר – 2.3 מארק גרמני (למעלה מ-3.5 מיליון ש"ח).⁸²

יישומו של פרויקט זה, כמו גם של מרבית הפרויקטים הגדולים האחרים, הושעה בשנים הבאות, במידה רבה בשל הגבלות נוקשות שהצבא הישראלי הטיל על תנועת אנשים וסחורות בתוך שטח הגדה המערבית.

המשא ומתן בין הרשויות הישראליות לבין התורמים הגרמנים על חידוש הפרויקט התחדש ברצינות בשנת 2004.

בישיבה שנערכה ב-7 בפברואר 2005 ביקש דיפלומט גרמני כי מועצת המים הישראלית והצבא הישראלי יספקו "...אישור בכתב לכך שהן גדר הביטחון והן ההתנחלות אריאל או כל הרחבה שלה לא יציבו כל מכשול בפני יישום הפרויקט. למטרה זו, המכתב שנכתב בידי הצד הישראלי בנוגע לעניין זה צריך לשאת חתימה". בתגובה אמר גורם רשמי במועצת המים הישראלית: "...לא ניתן היה לספק ערובות חתומות בנוגע לעניין זה".⁸³

כמה חודשים קודם לכן, ב-7 ביוני 2008, שלח ראש ענף תשתיות במפקדת תיאום פעולות הממשלה בשטחים (מתפ"ש), הכפופה למשרד הביטחון הישראלי, מכתב לרשות המים הפלסטינית ובו דיווח לה כי הוא נפגש עם נציג התורמים הגרמנים כדי "לבחון כיצד ניתן לקדם את פרויקט המתקן לטיהור שפכים בסלפית", והוסיף כי "המתפ"ש מכיר בחשיבות הפרויקט הזה ויעשה כל שלאל ידו להצלחתו".

אולם, באותה נקודת זמן הרשויות הישראליות טרם הקימו את התשתית הנדרשת כדי לטפל בשפכים מההתנחלות אריאל, מאזור התעשייה שלה ומהתנחלויות סמוכות נוספות. התורמים הגרמנים מצדם ביקשו להמתין עד שיהיו ראיות מוחשיות לכך שהרשויות הישראליות נוקטות צעדים לפתור את בעיית סילוק השפכים מההתנחלות אריאל בטרם ימשיכו בהקמת המתקן לטיפול בשפכים בעיירה סלפית.

בחודש נובמבר 2007 הציע הצבא הישראלי כי יונח קו צינור שיוביל את השפכים מאריאל, מאזור התעשייה שלה ומהתנחלויות ישראליות אחרות באזור לטיפול בשפד"ן, בתוך שטח ישראל. הצבא עמד על כך שהקמת מתקן פלסטיני מקומי לטיפול בשפכים "ייצור מפגעים סביבתיים חדשים ויפגע בנוף", והציע כי שפכי העיירה סלפית יוזרמו גם הם באותו צינור לשטח ישראל.⁸⁴

עם זאת, רשות המים הפלסטינית דחתה הצעה זו היות שהשימוש בצינור האמור על-פי הצעת הצבא הישראלי יחייב את רשות המים הפלסטינית לשלם לרשויות הישראליות עבור הטיפול בשפכי סלפית, ומרגע שיטופלו השפכים המים המטופלים ישמשו בתוך שטח ישראל. הרשויות הישראליות ממילא כפו הסדרים דומים לטיפול בשפכים מערים פלסטיניות אחרות – טול-כרם, קלקיליה וחברון – וישראל מחייבת באופן אוטומאטי את הרשות הפלסטינית על שירות זה על-ידי גריעה מהסכומים המועברים לה בגין גביית מסים (על מוצרי יבוא המיועדים לשטחים הפלסטיניים הכבושים ואשר חייבים לעבור דרך ישראל), מסים שישראל גובה בשם הרשות הפלסטינית.⁸⁵

חרף המכשולים הרבים שהוצבו בדרכו של פרויקט הקמת המתקן לטיפול בשפכי סלפית, הצבא הישראלי מסרב לקבל על עצמו את האחריות לעיכוב הנמשך שנים – כפי שעולה ממכתב שראש ענף קשרי חוץ במנהל האזרחי (הצבא הישראלי) שלח ב-20 באפריל 2008 לראש רשות המים הפלסטינית. במכתב נטען כי "פרויקט המתקן לטיפול בשפכי סלפית מתוכנן באזור B הנתון לאחריות הרשות הפלסטינית. למנהל האזרחי לא ברור מדוע רשות המים הפלסטינית לא התחילה להקים את המתקן הזה".

על-פי התורמים הגרמנים,⁸⁶ "מימון המתקן לטיהור שפכים נדחה מהטעמים הבאים:

1) נכון להיום, השפכים מההתנחלות הישראלית אריאל (20 אלף תושבים בקירוב) מוזרמים לאותו ואדי שאליו מוזרמים שפכי סלפית, וזאת בלא טיפול משמעותי, ולכן כל פתרון שיינתן לסלפית בלבד לא יהיה יעיל מבחינה אקולוגית. יש סימנים המצביעים על כך שהמנהל האזרחי מתכוון לאסוף את השפכים, להוביל אותם לישראל ולטפל בהם שם. אולם, לתכנית זו עדיין חסר אישור ברור.

2) ההצעה הנוכחית למתקן לטיפול בשפכים (טכנולוגיית בוצה משופעלת) טומנת בחובה סיכונים חברתיים-כלכליים ותפעוליים משמעותיים עם השפעות שליליות על היציבות הכלכלית."

העבודה על פרויקט סלפית טרם חודשה. התורם הגרמני התומך בפרויקט אינו נלהב להתקדם כל עוד ביוב מההתנחלות הישראלית אריאל ממשיך להיות מוזרם ולזהם את האזור. עיריית סלפית ורשות המים הפלסטינית מקוות שהפרויקט יתחדש כשהצד הישראלי יסיים את יישום תכניתו להזרים את הביוב של אריאל בצינור לטיפול בשטח ישראל.

היתרי הצבא נחוצים לא רק לפרויקטים גדולים הקשורים במים. באזורי C, המשתרעים על פני 60% משטח הגדה המערבית, משפחות פלסטיניות חייבות לקבל אישורים מהצבא הישראלי ולו כדי לחפור בור מים טרם בגינת ביתם.

הכפר שוקבא, השוכן במחוז סלפית, מחובר לרשת המים, אך לעתים קרובות ישנן הפסקות באספקת המים. גם כאשר ישנה אספקת מים, אין הם מגיעים לבתים שבקצה הכפר או לבתים הממוקמים גבוה. אחת המשפחות הנפגעות מכך במיוחד היא משפחת קדאח. בני המשפחה חפרו בור מים בגינתם בסיוע ארגון ספרדי לא ממשלתי במטרה לאגור בו מים שהם מקבלים מרשת המים ביחד עם מי גשמים שהם אוספים וכן מים נוספים שהם קונים ממכליות. עם זאת, ב-26 בפברואר 2008 הוציא הצבא הישראלי צו הריסה לבור המים של המשפחה, ונימק זאת בכך שהוא הוקם בלי רישיון. צו ההריסה טרם יושם והוא עדיין תלוי ועומד.

בסאם קדאח, מורה ואב לשבעה, אמר לאמנסטי אינטרנשיונל בחודש מאי 2008 :

"בגלל שהבית שלנו בנוי על גבעה בקצה הכפר, בחלק גדול מהזמן אנחנו לא מקבלים מים בכלל. אין מספיק לחץ והמים לא מגיעים לכאן. לכן החלטתי לבנות מאגר מים כדי שבכל פעם שאנחנו מקבלים מים נמלא אותו ואז יהיו לנו מים להשתמש בהם כשאין מים בברזים. מה עוד אנחנו אמורים לעשות? יש לנו שבעה ילדים קטנים וגם אם אנחנו מצמצמים את הצריכה שלנו, אנחנו עדיין צריכים די הרבה מים. איזה עניין יש להם להרוס את בור המים הקטן הזה? הוא לא מפריע לאף אחד והוא נמצא על האדמה שלי".

ביתו של בסאם קדאח בכפר שוקבא שבשטחים הפלסטיניים הכבושים ובור המים של המשפחה, שהוצא נגדו צו הריסה ©
AI

הגבלת הגישה למים כאמצעי גירוש

"הם מנסים להכריח אותנו בכל האמצעים לעזוב את האזור. לקיחת האדמה שלנו היא אמצעי אחד, הגבלת הגישה שלנו למים היא אמצעי נוסף."

חאפז הריני, פעיל קהילתי בכפר א-תואני שבדרום הר חברון, הגדה המערבית

בנוסף להגבלת כמות המים שפלסטינים רשאים להפיק או יכולים לקנות, הרשויות הישראליות מגבילות את גישת הפלסטינים למים גם על-ידי הטלת איסורים או הגבלות על כניסתם לאזורים נרחבים בגדה המערבית. אזורים רבים בגדה המערבית הוכרזו "שטח צבאי סגור", והם אסורים לכניסת פלסטינים. זאת, משום שאזורים אלה סמוכים להתנחלויות ישראליות או לכבישים המשמשים מתנחלים ישראלים, משמשים כשטחי אימונים של הצבא הישראלי או הוכרזו כשמורות טבע. אזורים אלה ממוקמים בעיקר לאורך הרצועה המערבית והרצועה המזרחית של הגדה המערבית. אלא שברצועה המערבית של הגדה, המשתרעת לאורך הקו הירוק, טמון פוטנציאל הפקת המים הטוב ביותר בכל השטחים הפלסטיניים הכבושים, ולכן היא בעלת ערך רב במיוחד לפלסטינים. ישראל הרוויחה מתפיסת קרקעות באזור זה בשתי רמות: היא מנעה גישת פלסטינים לאקוויפר ההר שיש בו פוטנציאל טוב לקידוח ולהפקת מים, וכן אפשרה את הקמתן של התנחלויות ישראליות רבות באזורים רציפים או סמוכים לישראל. ברצועה המזרחית של הגדה הכריזה ישראל על כל האדמה שלאורך נהר הירדן, שקודם לכן פלסטינים נהגו להשתמש בה לחקלאות, "שטח צבאי סגור", ובכך היא מונעת את גישתם של פלסטינים למי הנהר ולאדמה החקלאית הטובה ביותר באזור, ושני משאבים אלה מנוצלים כעת על-ידי ישראל. הפקת המים הנרחבת ביותר של ישראל בשטח הגדה המערבית מתבצעת בבקעת הירדן שבה מתנחלים ישראלים מפעילים חוות גדולות לשם יצאו מוצרי חקלאות לאירופה.⁸⁷

ישראל הפקיעה אדמות רבות בשטחים הפלסטיניים הכבושים באמצעות החוק העות'מאני אשר במסגרתו מרבית האדמות החקלאיות הפלסטיניות מוגדרות כאדמות "מירי" מכוח השימוש בהן. על-פי החוק העות'מאני, אדמת "מירי" שלא עובדה במשך שלוש שנים יכולה להימכר במכירה פומבית לחקלאים המעוניינים לעבדה, והם בתורם יהיו זכאים לבעלות על אדמה זו אם יעבדו אותה במשך עשר שנים רצופות. באמצעות חוק זה הפקיעה ישראל אדמות רבות שפלסטינים אינם רשאים לגשת אליהן ו/או אינם יכולים לעבדן בשל מחסור במים. מנגד, מתנחלים ישראלים דווקא יכולים לגשת לאדמות אלה ולעבדן משום שיש להם גישה לאספקת מים נרחבת. דפוסי פעולה אלה מתקיימים גם היום.⁸⁸

הרס בורות מים – פגיעה בקהילות חלשות

הרס מתקני מים פלסטיניים על-ידי הצבא הישראלי, ובכלל זה בורות לאיסוף מים, ברכות חקלאיות ותעלות להובלת מים ממעיינות, בטענה שמתקנים אלה נבנו בלי היתר צבאי, כרוך לא פעם בצעדים נוספים שנועדו להגביל את נוכחותם של פלסטינים באזורים מסוימים בגדה המערבית או להרחיקם לחלוטין מאזורים אלה. לישראל יש עניין מיוחד בהפקת אדמות באזורים האמורים, בדרך כלל לשם הרחבת התנחלויות ישראליות ופיתוח תשתית הקשורה בהתנחלויות אלה או כדי להקל על האפשרות לספח אדמות אלה בעתיד לישראל.

בורות לאיסוף מי גשמים שימשו באזור במשך מאות שנים. בורות מים ביתיים הם בדרך כלל קטנים, וקיבולתם הממוצעת עומדת על 50 מ"ק. בורות מים חקלאיים, שקיבולתם גדולה במעט, נבנים על-פי המסורת הנבטית העתיקה: הם ממוקמים בנקודה הנמוכה ביותר בתוך אזור שנתחם במיוחד לשם כך ונבנים באמצעות מדרונות ומדרגות כדי להגביר את תשטיפי הגשם ולאסוף את מימיו. בורות המים

עגולים או רבועים. הם נחפרים באדמה ודופנותיהם מרוצפות אבנים או מצופות בבטון כדי למנוע דליפה. פתח המאגר נסגר כדי למנוע התאדות וזיהום. המים הנאספים במהלך עונת הגשמים נשמרים לשימוש בחודשי הקיץ.

בור מים נבטי השייך לרועים מהכפר חת'אלין שבדרום הר חברון © AI

כמאתיים יישובים כפריים בכל רחבי הגדה המערבית אינם מחוברים לרשת המים ותושביהם תלויים במי גשם ובמים שהם קונים באזורים אחרים ומובילים ליישובם במכליות כדי לתת מענה לצורכיהם. באזורים אלה הגשם שימש באופן מסורתי מקור חשוב למי שתייה ולמים לשימושים ביתיים אחרים וכן להשקיית החיות והגידולים החקלאיים. בדרך כלל, צריכת המים היומית ביישובים אלה נמוכה מהממוצע, ולעתים עומדת על לא יותר מ-20 ליטר לאדם. לכן, בשנים ברוכות גשמים המים שנאספים ונשמרים בבורות המים התת-קרקעיים יכולים למלא את צורכי המשפחות במשך כמה חודשים. כשנגמרים המים שנאספו, תושבי הכפרים קונים מים נוספים ממכליות ושומרים אותם בבורות המים שלהם.

בשנים האחרונות התייקרו בהדרגה המים המובלים במכליות, בייחוד באזורים כפריים, היות שנהגי המכליות נאלצים לנסוע בדרכים עוקפות וארוכות, לעתים קרובות בדרכי עפר, בשל האיסור או ההגבלות על כניסת פלסטינים לכבישים ראשיים ובגלל מחסומי הצבא הישראלי המוצבים בדרכים. בשל כך, מסלול הובלת המים במכליות עלול להתארך עד פי עשרה בהשוואה לזמן שהיה נדרש כדי להובילם לו מרבית הדרכים הישירות היו פתוחות בפני המובילים, דבר שמייקר את עלויות הדלק. היות שהמכליות מובלות בדרכים שאיכותן ירודה, גם תחזוקת כלי הרכב מוסיפה לעלויות. מים המובלים במכליות יקרים פי חמישה בממוצע ממים מצינורות, ובחלק מהמקרים אף למעלה מכך. שעה ששיעורי האבטלה והעוני בקרב פלסטינים עלו בשל מדיניות הסגר הישראלית, משפחות פלסטיניות נאלצו להשקיע נתח גדול יותר מהכנסותיהן במים המיועדים למלא את צורכי משק ביתן. עבור רבות מהמשפחות מגיעה ההוצאה על מים לכדי רבע ולפעמים שליש מהכנסותיהן. משפחות רבות מעוניינות לגדל מזון עבור עצמן או כדי לתגבר את הכנסתן, אך אינן יכולות לעשות זאת משום שאינן יכולות להרשות לעצמן לקנות מים להשקיית הגידולים. משפחות אחרות נאלצו למכור בהמות בית שהיו מקור ההכנסה העיקרי שלהן, וזאת משום שלא יכלו לממן קניית מים וחציר עבור חיות אלה. הבצורת הממושכת בשנים האחרונות החמירה את המצב, בייחוד עבור קהילות רועים שאינן מצליחות לאסוף די מים במהלך עונת הגשמים, שעה שהחציר וצמחי המרעה האחרים הידלדלו. הגבלות גוברות שהצבא הישראלי מטיל באזורים שתושבי כפרים פלסטיניים מורשים לרעות בהם את עדריהם החמירו את הבעיה עוד יותר.

דווקא בתקופה שבה מי הגשמים הפכו לחיוניים יותר ויותר עבור פלסטינים רבים, הגביר הצבא הישראלי את מאמציו להרוס את בורות המים שלהם ולמנוע מתושבי כפרים לחפור בורות חדשים או לשקם ישנים.

"זכות האדם למים היא חיונית לחיים בכבוד אנושי" [ועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, הערה כללית מס' 15, פסקה 1]

ועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות של האו"ם עמדה על החשיבות של גישה בת-קיימא למקורות מים לחקלאות לשם מימוש הזכות למזון הולם. יש להבטיח באופן פעיל כי לחקלאים מאוכלוסיות מקופחות ומודרות, ולנשים בכללן, יש גישה הוגנת למים למערכות ניהול מים, ובכלל זה לאיסוף בר-קיימא של מי גשם ולטכנולוגיית השקיה. על יסוד החובה המעוגנת בסעיף 1, פסקה 2, לאמנה, הקובע כי "בשום מקרה אין רשאים לשלול מעם את אמצעי מחייתו", על מדינות שהן צד לאמנה להבטיח כי מתאפשרת גישה הוגנת למים לשם קיום חקלאות המיועדת לפרנסה וכדי לשמור על מקורות המחייה של בני המקום.

דרום הר חברון

בדרום הר חברון, החקלאים הפלסטינים תלויים במידה רבה למחייתם ברעיית כבשים ועזים, ובשל כך הם פגיעים במיוחד להשלכות הבערות השוררת באזור כבר כמה שנים ברציפות. בחורף 2007-2008 הייתה כמות הגשמים באזור זה רק 13% מהממוצע השנתי. לכן, המחסור במים גדל ומחיר החציר האמיר. בחודש ינואר 2008 דיווח האו"ם על כך שבכפרים פלסטיניים נמכרים בעלי החיים והמשאבים שלהם כמעט התכלו. האו"ם הזהיר כי אנשים שאינם יכולים עוד להתפרנס מרעיית צאן עלולים להפוך לתלויים בסיוע בינלאומי.⁸⁹

ב-20 ביולי 2009 מסרה קבוצת חיילים ישראלים צווי "הפסקת עבודות" בכפר הקטן הקרוי **א-תואני**. הצווים נגעו לתשעה מבנים פלסטיניים: בור מים, מערה ושבעה בתים חדשים.⁹⁰ שנה קודם לכן, ב-26 ביוני 2008, מסר הצבא הישראלי צו "הפסקת עבודה" בנוגע לבור מים גדול שהתושבים התחילו להקים מוקדם יותר באותה שנה בסיועו של ארגון ספרדי לא ממשלתי. א-תואני, ככל הכפרים בדרום הר חברון, אינו מחובר לרשת המים ותושביו נסמכים על בורות מים לאיסוף מי גשם ולשמירת מים שהם קונים ממכליות. בשנים האחרונות מתמודדים א-תואני והכפרים הסמוכים עם מחסור חמור במים, שמקורו בשלושה גורמים: הבערות הממושכת; הגבלות גוברות והולכות שהצבא הישראלי מטיל על תנועת פלסטינים באזור, שבעטיין נאלצים מובילי המכליות לנסוע בדרכים עוקפות וארוכות ומחיר המים עולה; והתקפות תכופות של מתנחלים ישראלים על תושבי הכפרים ועל רכושם, הפוגעות בגישה לבורות מים סביב לכפר ומגבילות אותה.

בכפר א-תואני חיים בין 150 ל-200 אנשים. הבתים הישנים ביותר במרכז הכפר נבנו לפני מאתיים שנה או אף קודם לכן, ומוערך כי חלק מהמערות המשמשות עד היום למגורים הן מהתקופה הרומית. בשנים האחרונות הרס הצבא הישראלי כמה בתים חדשים, שהיו מבנים קטנים ופשוטים. צו הריסה תלוי ועומד גם נגד מרפאה קטנה שתושבי הכפר בנו בסיועם של מתנדבים ישראלים ובינלאומיים. בכפר פועל בית ספר יסודי, בו לומדים גם ילדים מכפרים סמוכים ההולכים ברגל כמה קילומטרים מדי יום כדי לפקוד אותו.

באר שמימיה מגיעים ממעיין מספקת לתושבי הכפר מים לשתייה ולבישול, אך הם תלויים באיסוף מי גשם ובמים המובלים במכליות לרחצה ולצרכים ביתיים אחרים, וכן בשביל בעלי החיים שלהם. בכפר אין חשמל זולת זה אשר התושבים מפיקים מגנראטור הפועל באמצעות דלק ואשר מופעל למשך כמה שעות מדי לילה.

הכפר מוקף בכמה התנחלויות ישראליות: מצפון-מזרח נמצאת ההתנחלות מעון, שהוקמה בשנת 1982, וממזרח ומדרום-מזרח נמצאים ה"מאחזים" החדשים-יחסית חוות מעון ואביגיל.

עיישה הריני, תושבת א-תואני ואם לחמישה ילדים קטנים, אמרה לאמנסטי אינטרנשיונל: "יש לי חמישה ילדים. אנחנו צריכים מים כדי לשתות, כדי לבשל, בשביל ההיגיינה האישית שלנו, כדי לכבס, לנקות את הבית, ובשביל העזים. אנחנו חוסכים כל טיפה אבל אף פעם זה לא מספיק. זה מאבק יומיומי. ובנוסף, עם מעט המים שיש לנו אנחנו תמיד פוחדים שהמתנחלים הישראלים יזהמו את

בורות המים שלנו. זה קרה כמה פעמים. הם זרקו לבורות המים שלנו חיתולים משומשים, עופות מתים ואשפה מכל מיני סוגים. בנוסף, הרבה פעמים אנחנו לא יכולים להשיג מים מהבורות שלנו כי כשאנחנו הולכים אליהם כדי להביא מים המתנחלים או החיילים באים ועושים לנו בעיות".⁹¹

בעלה, חאפז הריני, שהנו פעיל קהילתי, אמר: "האזור הזה צחיח, אבל פעם היו לנו יותר מים, מספיק לצרכים שלנו. אבל ככל שההתנחלויות הישראליות התרחבו ככה נהייה לנו יותר קשה להשיג מים. ובשנים האחרונות, כשכל הכבישים הראשיים סגורים בפנינו, השגת המים הפכה לבעיה ענקית. מיטא, מכליות המים צריכות לבוא דרך כביש בעייתי מאוד, כך שאי אפשר להוביל את המכל הגדול של 10 מ"ק, ובמקום זה אנחנו צריכים להשתמש במכל קטן יותר, של 3 מ"ק, שקשור לטרקטור. הנסיעה לוקחת הרבה זמן ועם המכליות הקטנות צריך יותר נסיעות ואז המים יוצאים אפילו יותר יקרים. אנחנו מוציאים הרבה כסף על מים ואף פעם אין לנו מספיק. הם מנסים להכריח אותנו בכל האמצעים לעזוב את האזור. לקיחת האדמה שלנו היא אמצעי אחד, הגבלת הגישה שלנו למים היא אמצעי נוסף".

צינור מים של רשת המים הישראלית המוביל מים להתנחלות מעון עובר בסמוך לכפר א-תואני. זה שנים שתושבי הכפר מבקשים מהצבא הישראלי היתר לחבר את הכפר לקו המים הישראלי אך כל בקשותיהם נדחו. על אף שההתנחלויות הישראליות באזור הן בלתי חוקיות על-פי המשפט הבינלאומי, תושביהן אינם נדרשים להתמודד עם בעיות כאלה. ההתנחלות מעון, שנבנתה על אדמה שקודם לכן שימשה את תושבי א-תואני, מתגאה כיום בחווה גדולה למוצרי חלב ועופות וכן במטעים מושקים היטב, הנתמכים כולם בכמויות גדולות של מים. בהתנחלות סוסיה יש גם ברכת שחייה וכן חוות חקלאיות עם השקיה.⁹²

בור המים שתושבי א-תואני עסקו בחפירתו עד שהצבא הישראלי הורה על הפסקת העבודות יכול היה להקל באופן משמעותי על מצוקת המים בכפר. בנוסף על איסוף מי גשמים, הבור היה יכול לשמש כמתקן גדול יותר ונגיש יותר לאגירת מים המובלים במכליות ולהפחית בכך את עלויות ההובלה. דווח כי הצבא הישראלי הסכים בחודש יוני 2009 להתקין נקודת מילוי בצינור המים של "מקורות" העובר ליד הכפר, אך התקנה זו טרם בוצעה. בינתיים, תושבי א-תואני וכפרים סמוכים אחרים ממשיכים להתמודד עם מחסור קשה במים.⁹³

וכמו לא די בכך, מתנחלים ישראלים מההתנחלויות הסמוכות מעון ו"מאחז" חוות מעון לא הסתפקו בכך שלקחו לעצמם חלק מאדמת הכפר א-תואני ומבורות מים השייכים לתושבים, והם מתנכלים תדיר לתושבים המתקרבים לבורות המים שנותרו, ואף זיהמו בזדון את המים שאוחסנו בחלק מבורות אלה על-ידי השלכת פגרי עופות, חיתולים מלוכלכים ומזהמים אחרים לתוכם.

ב-3 בינואר 2008 מסר הצבא הישראלי צווי הריסה עבור תשעה בורות מים בכפר פלסטיני סמוך הקרוי **דרג' אל-חת'אלין**. בורות אלה נחפרו בשנת 2006 במסגרת פרויקט שמומן בידי איגוד ועדות העבודה החקלאית (UAWC) וועדות הסיוע החקלאי הפלסטיניות (PARC). בכפר אין רשת צינורות מים, אך צינור ישן ששימש בעבר בסיס צבא ישראלי שפעל פעם באזור עובר בקרבת מקום והתושבים יכולים לקחת ממנו כמות מסוימת של מים לשימוש ביתי. אולם, כמות זו אינה מספיקה ולכן חפרו התושבים מסביב לכפר בורות מים לאיסוף מי הגשמים, כדי להגדיל את אספקת המים ובפרט כדי לספק מי שתייה לעדריהם בשעת מרעה. עורך דין העובד עבור ארגון מקומי לא ממשלתי הגיש בשם התושבים עתירה נגד ההריסה המתוכננת לוועדת התכנון של הצבא הישראלי בבית אל. העתירה תלויה ועומדת.

הריסת בורות מים פלסטיניים על-ידי ישראל בגדה המערבית היא הפרה של סעיף 53 לאמנת ג'נבה הרביעית, האוסר על הרס רכוש פרטי או ציבורי, **אלא אם כן היו פעולות צבאיות מחייבות לחלוטין את ההחרבה וההשמדה האלה**. כמו כן, מדובר בהפרה ברורה של הזכות למים, שהיא נגזרת של הזכות לרמת חיים נאותה, המעוגנת בסעיף 11(1) לאמנה הבינלאומית לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות (ר' החלק על המשפט הבינלאומי).

החרמת מכליות מים בבקעת הירדן

בשנים האחרונות הגביר הצבא הישראלי את הלחץ שהוא מפעיל בחודשי הקיץ על קהילות רועים פלסטיניות בניסיון לאלץ אותן לנטוש את בקעת הירדן. זאת באמצעות החרמת מכליות המים שלהם ושלילת מים מהתושבים ומעדריהם, תקופה החמה ביותר בשנה.

ב-4 ביוני 2009 הרסו חיילים ישראלים את בתיהן של 18 משפחות בכפר הקטן ראס אל-אחמר. החיילים הרסו גם את המכלאות ששימשו משפחות אלה לכליאת בעלי חיים והחרימו מכלית מים, טרקטור ועגלה נגררת שהתושבים השתמשו בהם להובלת מים. למעלה מ-130 בני אדם, רבים מהם לדים, נותרו בלי קורת גג, בלי מחסה ובלי מים בימים החמים ביותר של השנה.

בכפרים הסמוכים אל-חדידייה וחומסה השתמש הצבא הישראלי בשיטות דומות כדי להפעיל לחץ על התושבים להתפנות מהאזור. במשך שלושה קיצים רצופים החרימו חיילים ישראלים מכליות מים והגבילו את גישת התושבים למים על-ידי הגבלת תנועתם באזור.

ב-28 ביולי 2007 החרימו חיילים ישראלים שתי מכליות מים ואת אחד משני הטרקטורים ששימשו את תושבי הכפר חומסה מבעליהם, תושב הכפר, אחמד עבדאללה בני עודה. החיילים עצרו את בני עודה במחסום חמרא שעה שעשה את דרכו למעיין עין שיבלי כדי למלא מכלית מים בשביל בני משפחתו ובשביל בעלי החיים שלו. החיילים אמרו לו כי כדי לקבל בחזרה את הטרקטור ומכלית המים יהיה עליו לשלם קנס בסך 4,500 ש"ח, סכום שידם של תושבי כפרים הנאבקים כדי להתפרנס מרעיית צאן אינה משגת, וכי יצטרך לחתום על התחייבות לעזוב את האזור לבלי שוב. אמנסטי אינטרנשיונל יצר קשר עם משרדי מפקדת התיאום והקישור (מת"ק) של הצבא הישראלי ביריחו בנוגע לתקרית זו, וקצין אישר כי הטרקטור והמכליות יושבו לבעליהם בכפוף לתשלום קנס ולחתימה על התחייבות לעזוב את האזור. לדבריו, היות שלא הותר לתושבי הכפר לגור באזור, כל פעולה שתאפשר להם להישאר, כמו איסוף מים, היא פעולה אסורה. לשיטתו של הצבא הישראלי, התושבים מתגוררים בתוך "שטח צבאי סגור" המיועד לשימוש הצבא כשטח אש.⁹⁴

מוחמד בני עודה, תושב אל-חדידייה, עומד ליד צאנו מול מכלית מים © AI

כמה שבועות לאחר מכן החרים הצבא הישראלי מכלית מים שנייה ממשפחתו של אחמד עבדאללה בני עודה, ובסופו של דבר נאלצו התושבים לעבור לכפר אל-חדידייה הסמוך שגם אותו הם נאלצו לעזוב במועד מוקדם יותר. לאחר מכן שילמו התושבים קנס מופחת והטרקטור ומכליות המים הושבו להם.

הצבא הישראלי חזר על דפוס פעולה זה גם בקיץ הבא, ובחודש ספטמבר 2008 החרימו חיילים שתי מכליות מים מתושבי אל-חדידייה ושתי מכליות מים וטרקטור מתושבי הכפר חמרא הסמוך. גם הפעם נאלצו התושבים לשלם קנסות כבדים כדי לקבל בחזרה את כלי הרכב שלהם. גישתם של התושבים למים תלויה בכלי רכב אלה.

פלסטינים תושבי אל-חדידייה, חומסה ויישובים אחרים באזור נאלצים לנסוע כמה קילומטרים כדי לקנות מים,⁹⁵ אף כי קיימת לפחות באר גדולה אחת בסמוך למקום שהצבא הישראלי אינו מתיר להם להשתמש בה, גם לא בעבור תשלום. זאת משום שהבאר נקדחה לשימוש הבלעדי של מתנחלים ישראלים בהתנחלויות הסמוכות רועי, בקעות וחמדת. כמו התנחלויות ישראליות אחרות באזור זה, כל שלוש ההתנחלויות הללו מפעילות חוות חקלאיות בהשקיה. ואמנם, על-פי אתר האינטרנט של ההתנחלויות הישראליות בבקעת הירדן, שווי התוצרת החקלאית שלהן מוערך בכ-500 מיליון ש"ח בשנה ומרביתה מיוצאת.⁹⁶ עתודות הקרקע הירוקות והגדולות של ההתנחלויות הישראליות עומדות בניגוד בולט לכפרים הפלסטיניים הצחיחים והמרוששים הסמוכים.

אינעאם בשאראת, אם לשבעה, אמרה לאמנסטי אינטרנשיונל בכפר אל-חדידייה: "אנחנו חיים בתנאים הכי קשים, בלי מים, חשמל או שירותים מכל סוג שהוא. המחסור במים הוא הבעיה הכי גדולה. הגברים מבליים את רוב היום בדרך להביא מים ולא תמיד הם מצליחים להביא אותם. אבל אין לנו ברירה. אנחנו צריכים קצת מים כדי לשרוד וכדי שהכבשים יישארו בחיים. בלי מים אין חיים. הצבא [הישראלי] ניתק אותנו מכל מקום. הכבישים סגורים. הכביש לטאמון, העיירה שהילדים שלנו לומדים בה, נפתח רק שלוש פעמים בשבוע (ימי ראשון, שלישי וחמישי), וגם זה רק לחצי שעה בבוקר ולחצי שעה אחר הצהריים (בין 8 ל-30: 8 בבוקר ובין 3 ל-30: 3 אחר הצהריים). אז הילדים צריכים להישאר במהלך השבוע בטאמון אצל קרובי משפחה שלנו. אנחנו לא בוחרים לחיות ככה; גם אנחנו היינו רוצים שיהיו לנו בתים יפים וגינות וחוות, אבל את זכויות-היתר האלה יש רק למתנחלים הישראלים... אנחנו לא מקבלים אפילו שירותים בסיסיים".

ילדים בכפר חומסה © AI

התושבים שורדים מצריכה יומית של 20 ליטר מים לנפש לכל היותר, כמות זעירה בהשוואה לרף המינימום של 100 ליטר שעליו ממליץ ארגון הבריאות העולמי. הם אינם יכולים לעבד את האדמה, ואף לא לגדל מזון בכמויות קטנות לצריכה אישית או חציר להאבסת החיות, והם נאלצו לצמצם את היקף עדריהם. באופן מסורתי עסקו התושבים הפלסטינים של בקעת הירדן בחקלאות וברעיית צאן, והתפרנסו מגידוליהם וממוצרי חלב שהפיקו מהכבשים ומהעזים. כיום, לעומת זאת, הם ניצבים בפני אתגר הישרדות גדל והולך נוכח החמרת ההגבלות שהצבא הישראלי מטיל על תנועתם, הריסת בתיים ובורות המים שלהם, החרמת רכושם ואמצעים אחרים שנועדו לשלול מהם את הגישה למים ולהפעיל עליהם לחץ לעזוב את האזור.⁹⁷

הרס מתקני מים הקלאיים

ב-15 בינואר 2008 הרסו חיילים ישראלים תשעה בורות לאיסוף מי גשמים מדרום-מערב לכפר **בית אולא**, כפר השוכן מצפון-מערב לחברון. כל אחד מבורות המים היה שייך למשפחה אחת. הבורות הוקמו בחודש יוני 2006 במסגרת פרויקט חקלאי שנועד לשפר את ביטחון המזון ומומן על-ידי האיחוד האירופי באמצעות ארגונים מקומיים לא ממשלתיים, ועדות הסיוע החקלאי הפלסטיניות (PARC) וקבוצת ההידרולוגיה הפלסטינית (PHG). שמונה מבורות המים נחפרו על-ידי ועדות הסיוע החקלאי ואחד על-ידי קבוצת ההידרולוגיה. האדמה שוטחה בסגנון הטראסות המסורתית וניטעו למעלה מ-3,000 עצים בעלות גבוהה, רובם עצי זית, שקד לימון ותאנה. בורות המים היו חלק חיוני בפרויקט. כל בור נועד לספק מים לחלקת אדמה בגודל 10-12 דונם. גם החקלאים עצמם השקיעו אחוז משמעותי מעלותו הכוללת של הפרויקט.

נציגת אמנסטי שביקרה באזור ב-15 במרס 2008 מצאה כי כל מה שנבנה במסגרת הפרויקט נהרס, מלבד לוח אחד שעליו נכתב "פרויקט של האיחוד האירופי וועדות הסיוע החקלאי הפלסטיניות – 2005/106-391". בורות המים רוסקו בשיטתיות, וחוף מכמה שתילים, נעקרו כל העצים והושחתו. דחפורים הפכו את האדמה, הגדרות שהקיפו את השדות נקרעו, ואפילו עצי זית עתיקים, שניטעו שנים רבות קודם לכן, נעקרו ונרמסו. הייתה זו תמונה של חורבן.

בורות מים ומטעים הרוסים בבית אולא © AI

אחד החקלאים, מחמוד אל-עדס, אמר לאמנסטי אינטרנשיונל כי "השקענו הרבה כסף בפרויקט הזה ועבדנו קשה מאוד. האדמה הזאת טובה והפרויקט הזה היה טוב מאוד. השקענו הרבה מחשבה על איך לעצב את הטראסות ואיך לבנות את המאגרים בדרך הכי טובה, לנצל הכי טוב את האדמה, ושתלנו עצים שצורכים מעט מים כי זה אזור צחיח. לכל אחד מהבורות הייתה קיבולת של 80 עד 100 קוב בערך. גם אם לא היה השנה מספיק גשם למלא אותם, המים שנאספו הספיקו לשתילים. הם צמחו יפה. אפשר לראות כמה יפה הם צמחו. אבל הם הרסו את הכול. הם עלו וירדו עם הדחפור כמה פעמים ועקרו את הכול. בקושי יש כמה שתילים שעדיין עומדים. בן דוד שלי קיבל שיחת טלפון ב-6:30 בבוקר מחקלאי אחר שאמר שהם עוברים על האדמה עם דחפור. מיהרנו לכאן, אבל החיילים לא הרשו לנו להתקרב. היו כאן בערך 25 ג'יפים של הצבא ושלושה דחפורים, שניים מהם גדולים. היו הרבה חיילים וכמה עובדים זרים מאסיה בלבוש אזרחי. ביקשנו מהחיילים להראות לנו צווי הריסה, אבל הם לא הסכימו. ניסינו לדבר אתם בהיגיון אבל הם לא הקשיבו. כואב לי מאוד לבוא לכאן כל פעם ולראות את ההרס. כל מה שעבדנו בשבילו הלך. למה שמישהו ירצה לעשות את זה? איזו טובה

יכולה לצמוח מהריסה כזאת? המטעים האלה רחוקים מהמקום שהצבא מקים בו את החומה. זה מה שנשאר מהאדמה שלנו. ישראל כבר הפקיעה חלק גדול ממנה לפני הרבה זמן, ולאחרונה הם לקחו עוד אדמה כדי להקים את החומה. למה גם לבוא לכן ולהרוס את זה?"

על-פי דיווח, דובר מטעם הצבא הישראלי שהגיב על מעשה ההרס אמר "זה מעשה שגרתי. אין כאן שום דבר מיוחד. אנחנו מבצעים פעולות כאלה ביהודה ושומרון [הגדה המערבית] מדי יום... אנחנו מאוד קפדניים בדברים האלה. אם אתה נותן לאדם אחד לעשות את זה בלי אישור, כל היתר יבוא אחריו".⁹⁸

אחד החקלאים אמר לאמנסטי אינטרנשיונל כי בשנה הקודמת הוא מצא על אדמתו צו צבאי המורה לו להפסיק לעבד אותה ולהשיבה למצבה המקורי. לדבריו, "אנחנו יודעים שהאדמה שלנו נמצאת באזור C, ואנחנו לא יכולים לבנות בתים כי הצבא לא נותן רישיונות. אבל כל מה שעשינו היה להשביח את האדמה שלנו, לנטוע בה עצים ולחפור כמה בורות כדי לאסוף קצת מי גשם בשביל העצים. זה נורמאלי לחלוטין לאדמה שסיווגו אותה כקרקע חקלאית. זאת אדמה שלנו. למה שלא ירשו לנו לטפח אותה ולעבד אותה?"

מקרים כאלה אינם נדירים כלל וכלל ואינם יחודיים לאזורים מסוימים בגדה המערבית. ברוב הכפרים שבהם ביקרו אנשי אמנסטי אינטרנשיונל בשנים האחרונות הם מצאו כי זמן קצר קודם לכן נהרסו במקום בורות לאיסוף מי גשם על-ידי הצבא הישראלי או שצווי הריסה תלויים ועומדים נגד בורות כאלה. בשבוע הראשון של חודש יולי 2009 מסר הצבא הישראלי לתושבי הכפר אל-ח'אדר הסמוך לבית לחם עשרה צווי הריסה הנוגעים לחמישה בתים ולארבעה בורות לאיסוף מי גשם. גם נגד בורות מים אחרים בכפר תלויים ועומדים צווי הריסה. אף כי צווי ההריסה טרם נאכפו, תושבי הכפר חיים תחת איום מתמיד שבתיהם ומתקני אגירת המים שלהם ייהרסו בכל רגע נתון.

בחודש ינואר 2008 הוציא הצבא הישראלי צווי הריסה לשלושה בורות לאגירת מי גשם באזור ח'ירבת א-טוויל שבכפר **עקרבא**, שבו גרים 9,000 פלסטינים. צווי הריסה הוצאו באותה הזדמנות גם ל-11 צריפים המשמשים לחקלאות באזור זה ולעמוד חשמל. צו הריסה נוסף הנוגע לבור מים אחר הוצא בחודש פברואר 2009. ראש מועצת הכפר, ג'וודא בני ג'אבר, אמר לאמנסטי אינטרנשיונל: "באזור שבו בורות המים האלה נמצאים [אזור C, קרוב מאוד לאזור B] אין שום מקור מים אחר. הדרך היחידה לעבד את האדמה היא לאסוף קצת מי גשם. אפילו בשביל גידולים שלא צריכים השקיה, החקלאים צריכים קצת מים, לכמה צמחים, לכמה עזים, אפילו כדי לשתות ולהתנקות כשהם מעבדים את האדמה. למה זה צריך להיות אסור? האם אנחנו צריכים פשוט לנטוש את האדמה ולוותר עליה? אפילו בכפר אין לנו מים ואנחנו צריכים לקנות מים ממכליות. זה עולה מאתיים שקל למכלית של עשרה קוב. זה אותו הדבר בכפרים האחרים מסביב. אנחנו מצפים בכיליון עיניים לסיום הבנייה של באר רוג'יב, כי אז יהיו לנו מים. אבל עד אז אנחנו ממשיכים להתמודד עם מצב קשה, ועם הבצורת של השנים האחרונות זה היה אפילו יותר קשה".

כפי שקורה בכפרים רבים אחרים בגדה המערבית, הצבא הישראלי חסם את הכניסה לכפר עקרבא מהכביש הראשי. כדי לגשת לכפר יש לנסוע בדרך עוקפת שאורכה כמה קילומטרים, דבר המאריך את הנסיעה ומייקר אותה. קושי זה משפיע מטבע הדברים גם על משאיות המספקות מים ושירותים אחרים.

בשעה שבכפר עקרבא ובכפרים סמוכים אחרים אין לפלסטינים מים זורמים ונמנע מהם אפילו לאסוף מי גשם בכמויות קטנות, בהתנחלויות הסמוכות עלי ושילה יש ברכות שחיה. בהתנחלות איתמר הוקמה חווה לגידול דגים על ראש הגבעה.⁹⁹

מתנחלים ישראלים שוחים להנאתם במעלה אדומים. © אנגילה גודפרי-גולדשטיין

מאגר מים חקלאי פלסטיני ריק ליד גייפטליק שבגדה המערבית. © AI

חיבור התנחלויות ישראליות בלתי חוקיות לרשת המים

הפגיעה המכוונת של הצבא הישראלי במתקני מים, באמצעות הריסתם ובאמצעים אחרים, הנה שכיחה בכפרים פלסטיניים. לעומת זאת, בהתנחלויות ישראליות בשטחים הפלסטיניים הכבושים דפוס פעולה זה פשוט אינו קיים. גם ההתנחלויות המכוונות "מאחזים בלתי מורשים" שהרשויות הישראליות טוענות כי הוקמו בלי היתר ושאותן הבטיחו רשויות אלה שוב ושוב לפרק מקבלות אספקה ישירה של מים מחברת המים הישראלית "מקורות" או מהתנחלויות ישראליות סמוכות שהרשויות הישראליות התירו באופן רשמי את הקמתן ואשר חוברו לרשת המים הישראלית בגדה המערבית.

עו"ד טליה ששון, לשעבר מפרקליטות המדינה, תיעדה הפרות כאלה בדו"ח שהכינה בשנת 2005 עבור ראש הממשלה דאז אריאל שרון.¹⁰⁰ בדו"ח נקבע: "לגבי חיבור לרשת המים של מקורות... יש לקבל היתר מ... קמ"ט מים של המנהל האזרחי. מצאתי כי חלק מהמאחזים הבלתי מורשים חוברו לרשתות

כאמור". ששון ציינה כי הצבא הישראלי "אחראי על מתן אישור חיבור מבנים לתשתיות (כמו מים וחשמל)", וכי משרד הבינוי והשיכון "סייע למועצות האזוריות באיו"ש במימון הקמת תשתיות (כמו... תשתיות מים...) והקמת מבני ציבור למאחזים בלתי מורשים".

תושבת מיגרון, התנחלות בלתי מורשה המכונה "מאחז" ואשר הוקמה בשנת 2003, התרברבה: "אנחנו מחוברים לרשת המים, יש לנו קווי טלפון של בזק, חיברו אותנו לחברת החשמל ויש לנו תאורת רחוב... איך אנחנו יכולים להיות 'לא חוקיים'?" הרשויות הישראליות התחייבו שוב ושוב בפומבי לפרק את "מאחז" מיגרון, ובכלל זה התחייבות שניתנה במסגרת תכנית השלום המכונה "מפת הדרכים" בחסות ארה"ב, והתחייבויות בפני בתי המשפט הישראליים,¹⁰¹ אך עד כה לא נקטו הרשויות צעד כלשהוא כדי לפנות התנחלות זו או התנחלויות רבות אחרות המכונות "מאחזים".

הגדר/חומה – חסימת הגישה למים

"אנחנו כאן והמים שלנו שם... להרבה חקלאים אין אישורים ללכת לעבד את האדמה שלהם איפה שיש מים, ובצד הזה של החומה אנחנו סובלים ממחסור במים."

עבד א-לטיף ח'אלד, הידרולוג מג'יז, שתיאר את השפעות הגדר/חומה בפני אמנסטי אינטרנשיונל

מאז שנת 2002, ישראל בונה גדר/חומה באורך 700 ק"מ שהגבילה את גישת הפלסטינים למים בגדה המערבית אפילו יותר מהמתואר עד כה. אף כי פרויקט זה מתואר על-ידי הרשויות בישראל כ"אמצעי הגנה, המיועד לחסום מעבר מחבלים, נשק, וחומרי נפץ לתוך מדינת ישראל",¹⁰² יותר מ-80% מהגדר/חומה ממוקמים על אדמה פלסטינית כבושה בתוך הגדה המערבית, ולא על הקו הירוק שבין ישראל לגדה המערבית.¹⁰³ תוואי הגדר/חומה תוכנן למנוע גישת פלסטינים לאזורים מסוימים בגדה המערבית הכוללים כמה מנקודות הגישה בטובות ביותר למים, ובמיוחד האקוויפר המערבי.

בניית הגדר/חומה טרם הושלמה, אך היא כבר פוגעת קשות ביישובים הפלסטיניים שבקרבתה. כדי להכשיר את הקרקע להקמת הגדר/מכשול עקר הצבא הישראלי רבבות עצי זית ועצים אחרים, השחית אדמות פוריות ומעובדות רבות והרס עשרות בתים. עשרות אלפי פלסטינים נותקו מאדמותיהם, מחוותיהם וממקורות המים שלהם, ומכאן שאיבדו גם את מקורות פרנסתם.

הצבא הישראלי הגדיר את האדמות שממערב לגדר/חומה כ"שטח צבאי סגור" שפלסטינים יכולים להיכנס אליו רק באישורו. גם אז, המעבר מוגבל לשעות פתיחת השערים ולעתים מסרבים החיילים לאפשרו.¹⁰⁴ בשנים האחרונות הגביל הצבא הישראלי יותר ויותר את גישת הפלסטינים לאזורים שממערב לגדר/חומה.¹⁰⁵

היעדר אפשרות גישה לאדמה עשירה במים

חלק גדול מהאדמות שהופרדו מיתר הגדה המערבית באמצעות הגדר/חומה הן בין האזורים הפוריים ורבי הערך ביותר בגדה המערבית, בעיקר משום שהן מאפשרות גישה למקור הטוב ביותר למים שפירים בגדה המערבית – אקוויפר ההר.

רוב האקוויפר המערבי ואזור המילוי החוזר שלו ממוקמים בגדה המערבית, אך פוטנציאל ההפקה הטוב ביותר שלו נמצא בישראל. זאת להוציא רצועת אדמה שנמצאת בשטח הגדה שממזרח לקו הירוק. ישראל הפקיעה בפועל את רצועת האדמה הזאת, ראשית באמצעות הקמת התנחלויות בלתי חוקיות וכעת באמצעות הקמת הגדר/חומה.

ישראל אינה זקוקה לאדמה זו כדי להפיק מים מהאקוויפר המזרחי; היא יכולה לעשות זאת ביעילות גם בתוך שטח ישראל, ואמנם כך היא עושה. עם זאת, באמצעות הפקעת האדמה הזאת ישראל שוללת מפלסטינים את הגישה לחלק זה של הגדה המערבית, שבו טמון הפוטנציאל הגבוה ביותר להפקת מים מאקוויפר ההר. עבור הפלסטינים, אבדן הפוטנציאל הזה לפיתוח עתידי של מקורות המים שלהם חשוב ממש כמו אבדן הגישה לאדמה ולבארות היום.

"[גישה] חשיבות מכרעת לא רק להבטיח את כל משאבי המים שכבר מסופקים בארץ, אלא גם לשלוט בהם ובמקורותיהם".

חיים וייצמן, נשיא ההסתדרות הציונית העולמית ונשיאה הראשון של מדינת ישראל, בוועידת השלום בפריז בשנת 1919.

”ישראל חייבת להיאחז בגדה המערבית כדי להבטיח שיהיו מים בברזים של תל אביב”

רפאל איתן, רמטכ”ל (1978-1993) ולאחר מכן שר החקלאות והסביבה (מצוטט בתוך Loneragan and Brooks, 2004).

בחודש דצמבר 1990 פרסם שר החקלאות דאז רפאל איתן מודעות בעיתונים ובהן הזהיר את הציבור הישראלי כי המדינה תאבד כמעט 60% ממימיה אם ישראל תוותר על הגדה המערבית הכבושה.¹⁰⁶

”וכשאני מדבר על החשיבות של ביטחון ישראל, זהו לא מושג מופשט... פירושו שעקרת בית בתל אביב תוכל לפתוח את הברז ויזרמו מתוכו מים, כי הוא לא התייבש בגלל החלטות נמהרות שמסרו את השליטה על האקוויפרים שלנו לידיים הלא-נכונות”.¹⁰⁷

ראש הממשלה בנימין נתניהו, 17 במאי 1998

בית הדין הבינלאומי לצדק הכריז כי בניית הגדר/חומה בתוך הגדה המערבית אינה חוקית והכיר בהשפעת הגדר/חומה על מקורות המים הפלסטיניים. בחוות הדעת המייעצת שלו מיום 9 ביולי 2004 קרא בית הדין לישראל להפסיק את בניית הגדר/חומה, לפרק את המקטעים שכבר נבנו, להחזיר את הקרקע למצבה הקודם ולשלם פיצויים בעבור ההרס והנזק שנגרמו.¹⁰⁸

עם זאת, הרשויות הישראליות התעלמו בעקביות מחוות הדעת המייעצת של בית הדין הבינלאומי לצדק והמשיכו ביתר שאת בהקמת הגדר/חומה. עד כה הושלמה ההקמה של כ-60% מתוואי הגדר/חומה.¹⁰⁹

בית המשפט העליון של ישראל מצדו דחה עתירות רבות שהוגשו על-ידי תושבי כפרים פלסטיניים שביקשו להביא לעצירת בנייתה של הגדר/חומה על אדמתם שבתוך שטח הגדה המערבית, או לפירוקה של הגדר/חומה. בארבעה מקרים בלבד הורה בית המשפט העליון לצבא הישראלי לשנות מקטעים קטנים של תוואי הגדר/חומה, וגם אז הדבר נעשה במטרה **לצמצם** – ולא למנוע – את הנזק שנגרם לתושבים הפלסטיניים. גם במקרים יוצאי דופן אלה, שבעניינם פסק בית המשפט העליון בשנים 2004 ו-2005, לא יישם הצבא את הפסיקות עד שנת 2008, ואז התחיל בהכשרת הקרקע להזיז מקטע קטן של תוואי הגדר/חומה.

ג'יוס

בחינת המפה המציגה את הגדר/חומה סביב ג'יוס מעלה כי התוואי שלה תוכנן במטרה להשתלט על אדמה ולא על-פי שיקולי ”ביטחון”. הגדר/חומה מתפתלת סביב להתנחלות הישראלית צופין, שנבנתה בעצמה על אדמה פלסטינית, ומקיפה אדמה פלסטינית שהיקפה גדול פי עשרה מזה של ההתנחלות, וזאת במטרה להרחיב אותה בעתיד.¹¹⁰

אדמת ג'יוס לצדי הגדר/חומה המתפתלת על פני השטח © AI

בכפר ג'יוס שמצפון לקלקיליה גרים כ-3,000 פלסטינים שפרנסתם תלויה בחקלאות. בשנת 2003, כשהגדר/חומה נבנתה באזור, היא ניתקה את התושבים משני שלישים מאדמותיהם, שהיקפן 9,000 דונם. הגדר/חומה אף ניתקה אותם משש הבארות שסיפקו את מרבית המים לצורכיהם הביתיים של התושבים ולהשקיית הגידולים.¹¹¹ לאבדן הגישה לבארות הייתה השפעה גדולה ביותר על חייהם של תושבי ג'יוס. צריכת המים היומית בכפר צנחה ל-23 ליטרים לאדם,¹¹² הרבה מתחת לרף המינימום שעליו המליץ ארגון הבריאות העולמי, ופחות מעשירית מהצריכה היומית הממוצעת של ישראלים. בקיץ היה צורך להקציב את אספקת המים הזורמים לשעתיים ביום, ולעתים קרובות לא הייתה לתושבים כל אספקת מים למשך כמה ימים ברציפות.

עבד א-לטיף ח'אלד, הידרולוג תושב ג'יוס העובד עם קבוצת ההידרולוגיה הפלסטינית (PHG), אמר לאמנסטי אינטרנשיונל: "לפני החומה התושבים יכלו להעביר את המים בקלות מהבארות לכפר בכל פעם שהיה צורך בכך, אבל מאז שישראל הקימה את החומה זה כבר לא אפשרי, כי מכליות המים לא יכולות לעבור משום שהבארות נמצאות בצד השני של החומה. להרבה חקלאים אין אישורים ללכת לעבד את האדמה שלהם איפה שיש מים, ובצד הזה של החומה אנחנו סובלים ממחסור במים. לי יש אדמה בצד השני של החומה ואני צריך גם לחצות אותה כדי לבצע את העבודה שלי כהידרולוג, אבל אני מחכה לאישור כבר חודשיים. זה לא יוצא דופן. סירוב לתת אישורים הוא עניין כל כך תדיר, שהגענו לנקודה שקבלת אישור היא הדבר יוצא הדופן. אנחנו כאן והמים שלנו שם".

בניית הגדר/חומה ואובדן הגישה לבארות המים שלהם גרמו לתושבי ג'יוס להתחיל להשתמש במי באר שבעלותם של תושבי הכפר הסמוך עזון. אולם, באר זו ממוקמת לצד מזבלה שעל-פי הסברה זיהמה את המים באזור כמה פעמים. עם זאת, בשנת 2008 התחילו תושבי ג'יוס לקבל חלק מהמים מבאר נוספת בעזון. עניין זה סייע להקל על המחסור החמור שלהם במים, אם כי לא פתר את הבעיה כליל.

איבוד מקורות הכנסה

לפני הקמת הגדר/חומה הייתה ג'יוס מוכרת כאזור עשיר בגידולים למזון. אדמת הכפר הייתה בין האדמות הפוריות ביותר בגדה המערבית הודות לזמינות הגבוהה של מים, והכפר ייצר כ-9 מיליון ק"ג פירות ו-7 מיליון ק"ג ירקות מדי שנה.¹¹³ כיום, היקף היבול החקלאי צנח פלאים ומרבית המשפחות תלויות בסיוע הומניטארי. בעת בניית הגדר/חומה סביב ג'יוס עקר הצבא הישראלי כ-4,000 מעצי התושבים הפלסטינים והשחית באמצעות דחפורים כ-500 דונם של אדמה מעובדת.

חלק גדול מהעבודות החקלאיות בג'ויס מצריכות השקיה. לכן, החקלאים צריכים גישה סדירה לאדמותיהם כדי להשקות את הגידולים. הגדר/חומה מונעת מתושבי הכפר גישה זו לבד מאותם חקלאים בני מזל שהצליחו לקבל מהצבא הישראלי היתרים המאפשרים להם לחצות אותה ולגשת לשדותיהם. אולם, גם חקלאים אלה נאלצו לא פעם להמתין במשך חודשים כדי לקבל את ההיתרים וכדי לחדשם, ובמשך זמן ההמתנה לא התאפשר להם לעבד את אדמותיהם. רבים הפסידו את פרי עמלם שבו השקיעו חודשי עבודה רבים, משום שלא הורשו לגשת לאדמותיהם כדי להשקות את הגידולים. בין חודש אוקטובר 2003 לחודשי מאי 2009 הצטמצם מספר ההיתרים שהצבא הישראלי נתן לעיריית ג'ויס מ-630 לכמאה.¹¹⁴

על-פי נתוני האו"ם, עד חודש אוגוסט 2004, שנה לאחר השלמת הקמתה של הגדר/חומה סביב לג'ויס, צנח היקף התוצרת החקלאית המקומית הפלסטינית בלמעלה משליש בשל המכשולים שניצבו בפני החקלאים המקומיים, ומאז המשיכה ההידרדרות במצב.

שריף עומר, חקלאי תושב ג'ויס שבבעלותו חלקת אדמה גדולה ממערב לגדר/חומה, נאבק במערכת ההיתרים מאז שהגדר/חומה נבנתה. בשנת 2007 הוא לא הצליח לקבל היתר במשך שישה חודשים. ב-23 ביוני 2007, כשההיתר שניתן לו פג, הוא ניסה לחדשו במשך חודשים, אך ללא הועיל. כיוון שלא היה בידיו היתר, לא יכול היה לגשת לשדותיו במשך חודשי הקיץ החמים, שבהם היה צורך להשקות את הגידולים. לבסוף, הונפק עבורו היתר ב-30 בינואר 2008, אך תוקפו נקבע לשלושה חודשים בלבד. כשפג ההיתר בסוף חודש אפריל, היה עליו להמתין שוב כמה שבועות עד שההיתר יחודש, שוב בתקופה שבה ההשקיה הייתה חיונית להצלחת עיבוד האדמה.

רועה הצאן עבד אל-כרים בעג'י אמר לאמנסטי אינטרנשיונל: "לי ולאחים שלי יש 150 כבשים. לפני החומה היינו יכולים להשאיר את הכבשים באדמה או לקחת אותן לשם במשך היום, לרעות ולשתות, ולהחזיר אותן לכפר למשך הלילה. מאז החומה זה הפך לקשה מאוד. אנחנו צריכים לגשת לאדמה בצד השני של החומה בשביל הכבשים, בייחוד בגלל המים. גם אם יכולנו למצוא אדמת מרעה בצד הזה של החומה, זה לא אפשרי כי המים נמצאים בצד השני של החומה. אז עכשיו אנחנו מחזיקים את הכבשים כל הזמן באדמה שבצד השני של החומה. אבל יש לנו קשיים גדולים בעניין האישורים. אנחנו חמישה אחים, ולפני כן יכולנו לחלק את העבודה בינינו. עכשיו רק לשניים מהאחים שלי יש אישורים וקשה להם מאוד להסתדר ואנחנו לא יכולים לעזור כי אין לנו אישורים לחצות את החומה."

מאז הוקמה הגדר/חומה הפכה גם הפעלת הבארות למשימה מאתגרת יותר ויותר. מפעילי הבארות מתקשים להשיג אישורים ומתמודדים עם הגבלות על העברת דלק וחלקי חילוף לתחזוקת המשאבות והגנראטורים המפעילים אותן. מפעיל באר סיפר לאמנסטי אינטרנשיונל כי היה לו היתר, אבל ההיתר של אשתו, שעובדת אתו ונוהגת אתו, פג, וכי לא הייתה להם כל דרך לדעת האם ומתי הוא יחודש.

אדם אחר העוסק בהפעלת באר סיפר לאמנסטי אינטרנשיונל: "כדי לשאוב בין 70 ל-75 קוב לשעה צריך דלק בשווי 35 דולר ארה"ב. יותר חסכוני להשתמש בחשמל. ביקשנו מהרשויות הישראליות אבל הן לא מרשות את זה. המנוע של הבאר הזאת ישן מאוד, בערך בן 35 שנה. יש לנו מנוע חדש אבל אין לנו אישור כניסה בשביל המהנדס שיבוא להתקין אותו, והטורבינה שוכבת כבר חודשים בנמל אשדוד, בישראל, ואין לנו אישור להעביר אותה. עם המנוע החדש, הבאר הייתה יכולה להפיק 120 קוב בשעה, במקום ה-85-90 שהיא מפיקה היום, ובמקום 23 ליטר דלק לשעה היא הייתה צורכת רק 15 ליטר. זה היה יכול להיות הרבה יותר יעיל. כל תיקון יקר יותר כאן כי המהנדסים צריכים לבזבז זמן על קבלת אישורים, והם יכולים לעבור רק בשעות המסוימות שפותחים בהן את השער, ולעתים קרובות החיילים מכריחים אותם לחכות."

בשנת 2004 עתרו תושבי ג'ויס לבג"ץ נגד תוואי הגדר/חומה. בית המשפט דרש מהצבא להציע תוואי חלופי שלא יקיף שטחי קרקע רבים סביב להתנחלות צופין. אולם, במשך שנים הצבא לא נקף אצבע כדי ליישם את דרישת בית המשפט. בשנת 2009 הזיז הצבא מקטע קטן של הגדר/חומה באזור זה. פעולה זו הקלה במקצת על התושבים, אך מחצית מאדמות הכפר וכל הבארות שלו נותרו מעבר לגדר/חומה ומרבית התושבים אינם יכולים לקבל היתרים כדי לגשת אליהם.

משלמים את המחיר – פתרון הבעיות שהגדר/חומה יצרה

ב-6 ביוני 2004 הגישה רשות המים הפלסטינית לוועדת המים המשותפת בקשה לקבלת היתר להעביר צינורות מתחת לגדר/חומה כדי להוביל מים משש הבארות שמעבר לה לכפר ג'יוס ולסביבותיו.¹¹⁵ ב-11 בספטמבר 2005, למעלה מ-15 חודשים לאחר מכן, נתנו הרשויות הישראליות אישור מותנה בוועדת המים המשותפת. התנאי שנקבע: "הגשת המידע המבוקש על-ידי ועדת המשנה על פרויקטים".¹¹⁶ בשנת 2006 הורה בית המשפט העליון של ישראל מהצבא להזיז ממקומו מקטע של הגדר/חומה, דרישה שהצבא מילא רק בשנת 2009. בשלוש השנים שבין ההוראה ליישומה הוקפא הפרויקט בשל חוסר הוודאות שאפפה את המיקום האפשרי של תווי הגדר/חומה החדש.

בחדש מאי 2009, לאחר שהצבא הזיז בסופו של דבר את מקטע הגדר/חומה, פנתה שוב רשות המים הפלסטינית לצבא הישראלי בבקשה להתיר הנחת צינור כדי לחבר את הבארות לג'יוס. או אז צצה בעיה חדשה: הצבא סירב לאשר את הבקשה להתקין משאבת ואקום במיקום המתוכנן משום שהרשויות הישראליות הועידו את האזור להרחבת ההתנחלות צופין. דרישת הצבא כי משאבת הוואקום תותקן במקום אחר מחייבת את רשות המים הפלסטינית למצוא אתר חדש, לשכנע את בעלי האדמה למכור אותו, להשיג מימון מתורמים בינלאומיים כדי לקנותו, וכן לקבל מהצבא הישראלי היתר לביצוע העבודות. עם זאת, בפועל, אפשר שלא יעלה בידה של רשות המים הפלסטינית להשיג מימון מתורמים בינלאומיים לפני שתקבל מהצבא הישראלי היתר המאפשר את העבודות, ואילו הצבא הישראלי מצדו צפוי לסרב להנפיק היתר כזה לפני שיאותר מיקום חדש למשאבת הוואקום ובטרם תבוצע רכישת האדמה. חמש שנים לאחר שרשות המים הפלסטינית הגישה לוועדת המים המשותפת את הבקשה המקורית, הפרויקט עדיין מוקפא, שבו בתוך "מלכוד 22" של ממש.

ראס א-טירה, דבעה, ואדי א-רשא, ראמאדין דרום

ארבעת הכפרים הקטנים השוכנים מדרום לג'יוס מנותקים גם הם באופן דומה ולכודים ב"מובלעת אלפי מנשה", הקרויה כך משום שהגדר/חומה באזור זה מקיפה את ההתנחלות אלפי מנשה ואדמות רבות סביבה, ובכלל זה ברכות השחייה של תושבי ההתנחלות.¹¹⁷

לפני הקמת הגדר/חומה, הסתמכו תושבי כפרים אלה לצורכיהם הביתיים והחקלאיים הן על בורות לאיסוף מי גשם הממוקמים על אדמותיהם והן על מים המובלים במכליות מבארות בכפרים הסמוכים. הגדר/חומה ניתקה אותם מכלל המקורות הללו. חמישה בורות מים וחלק גדול מאדמות הכפר דבעה נותרו ממזרח לגדר/חומה, מחוץ למובלעת המקיפה את הכפר, ומכליות מים שוב אינן יכולות להגיע לכפרים משום שפלסטינים שאינם תושבי הכפרים וכלי רכבם אינם מורשים להיכנס למובלעת. במקרה זה, התירו הרשויות הישראליות להניח צינורות שיחברו באר ומאגר מים בכפר הסמוך ראס עטייה לשניים מהכפרים במובלעת, ראס א-טירה ודבעה, ככל הנראה משום שהצבא העדיף שלא לאשר כניסת מכליות מים לשני הכפרים הללו מאזורים אחרים הגדה המערבית. רק תושבי הכפרים מורשים לגשת למובלעת, וגם הם מתמודדים עם הגבלות קשות המוטלות עליהם.

גם במקרה זה הרשויות הישראליות יצרו בעיה קשה לתושבי הכפרים הפלסטיניים עם בניית הגדר/חומה סביבם, לא נקפו אצבע כדי לסייע בפתרונה, והותירו לפלסטינים לשאת בעלויות הנחת הצינורות ובניית התשתית שתחבר את הכפרים לבארות. קבוצת ההידרולוגיה הפלסטינית, שהיא ארגון פלסטיני לא ממשלתי, ביצעה את הפרויקט בעלות של כ-100 אלף דולר ארה"ב, אך אז נתקלה בבעיה נוספת. המנוע של הבאר בראס עטייה נזקק לשדרוג שיאפשר שאיבה יעילה יותר עבור שני הכפרים. הטורבינה של באר זו, המונעת בדלק, הוחלפה בטורבינה המונעת בחשמל, אלא שאז התקלקלה שוב ושוב משום שמתח החשמל המסופק נמוך מדי. כעת צריכים תושבי הכפרים לשדרג את אספקת החשמל לבאר. אם וכאשר ימצאו התושבים מימון לפרויקט, הם יידרשו לקבל אישור מהצבא הישראלי כדי לבצע את העבודות. גם הפעם, הנטל הכבד של מציאת פתרונות לבעיות שנוצרו עם הקמת הגדר/חומה נופל על כתפי הפלסטינים.

מפגעים בריאותיים וסביבתיים שנגרמו מהקמת הגדר/חומה

קלקיליה, עיר שבה חיים כ-43 אלף תושבים, מוקפת בגדר/חומה משלושה עברים. הגדר/חומה ניתקה את גישת תושבי קלקיליה ל-80% מאדמותיהם החקלאיות ול-11 בארות מים.¹¹⁸

בחודש פברואר 2005 ירד גשם כבד במשך כמה ימים ומקטע בגובה 8 מטרים של הגדר/חומה שמקיף את קלקיליה מרוב עבריה הפך למעין סכר ועצר את זרימת המים מערבה, כיוון הזרימה הטבעי שלהם. תעלות הניקוז מתחת לחומה נחסמו בשל כמות המים הגדולה והשפוכת שהם נשאו איתם, ואילו הצבא הישראלי לא פתח את פתחי התעלות. דבר הביא להצפה חמורה וגרם לנזק רב. המים שטפו את הקומה הראשונה של בתים רבים והציפו לחלוטין חממות ולולים. אלפי תרנגולות נהרגו ויבול הושחת. באזורים מסוימים חסם השיטפון את צינורות הביוב, וגרם להצפת ביוב שהתערבב במי הסערה וזיהם בתים פרטיים, מקורות מים מקומיים ושדות מעובדים. נגרם אפוא מפגע בריאותי שסיכן את התושבים. שלושה ימים לאחר מכן, כשהצבא הישראלי פתח לבסוף את פתחי תעלות הניקוז, השיטפון כבר הספיק לגרום נזק בלתי הפיך.

הגבלות על התנועה המשפיעות על הגישה למים

"בגדה המערבית ישנם למעלה מ-144 יישובים (227,000 בני אדם) שאינם מחוברים לרשתות המים. בשנים האחרונות מקורות המים המסורתיים שלהם, כמו מעיינות ובארות, הידלדלו בשל הבצורת או שגישתם אל מקורות אלה נחסמה בשל סגירת אזורים גדולים לצורכי התנחלויות או שטחים צבאיים. מספר הולך וגדל של משפחות ויישובים חלשים הופכים לתלויים ברכישת מים יקרים ממכליות. על-פי הערכות, משפחות מסוימות מוציאות למעלה מ-25% מהכנסתן על מים לשתייה (הרבה למעלה מהשיעור הבינלאומי המקובל שאנשים יכולים לעמוד בו, של 3%-5% מן ההכנסה). מצב זה משפיע על תנאי הבריאות וההיגיינה ומדרדר משפחות רבות יותר ויותר אל מתחת לקו העוני".

קרן האו"ם לילדים (יוניצ"ף), פרויקטים לשנת 2009¹¹⁹

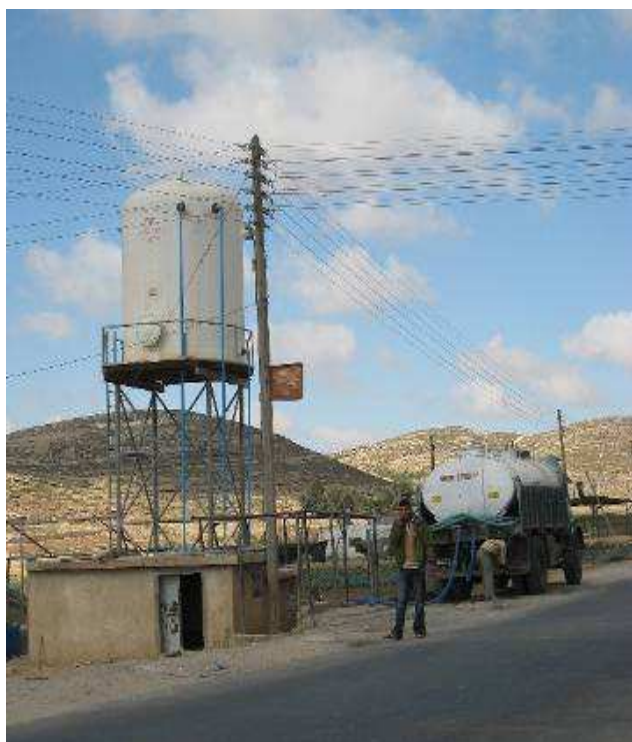
בנוסף לגדר/חומה ישנם למעלה מ-500 מחסומים, חסימות ומכשולים מסוגים שונים – שהנפוצים בהם הם קוביות בטון, ערמות עפר ושערים – החוסמים את גישתם של פלסטינים לכבישים ברחבי הגדה המערבית. נסיעה למרחק של כמה קילומטרים בלבד, כאשר היא מתאפשרת, עלולה לארוך שעות בשל הצורך לנסוע בדרכים פתלתלות וארוכות כדי להימנע ממעבר באזורים המקיפים התנחלויות ישראליות וב"דרכים עוקפות" המחברות את התנחלויות זו לזו ולישראל ואשר לרוב אסור לפלסטינים לנסוע בהן. באזורים שבהם התנחלויות שוכנות קרוב מאוד לכפרים פלסטיניים, התנועה לתוך כפרים אלה והחוצה מהם מוגבלת אף יותר.

משמעות הגבלות אלה היא שתנועת פלסטינים ברחבי הגדה המערבית מצריכה השקעה משמעותית של זמן ומאמץ, ולעתים גם מתייקרת בשל הדלק הנוסף שהדבר מצריך והנוק שהנסיעה בדרכים משובשות גורמת לכלי הרכב. בשל גורמים אלה, ובעיקר בשל האמרת מחירי ההובלה, חלה בשנים האחרונות עלייה חדה בעלויות המים המסופקים באמצעות מכליות.

אף שהצבא הישראלי התחייב לכאורה לאפשר גישת כלי רכב לכל כפר וכפר, העובדה שהוא חוסם דרכים כה רבות פירושה שדרכי הכניסה לחלק מהכפרים והיציאה מהם מובילות לדרכים משובשות ביותר שניתן לעבור בהן למעשה רק בכלי רכב בעל הנעה קדמית או בטרקטור. דבר זה נכון בעיקר לגבי חלק מהכפרים בדרום הר חברון. עם זאת, אפילו כאשר פלסטינים יכולים לצאת מכפריהם לכבישים של מתנחלים, במקרים רבים הם אינם מורשים לנסוע בהם ואם יעשו זאת יסתכנו בקנס או בהחרמה של הטרקטורים והמכליות שלהם כיוון שלא אלה אין רישיון לנסוע בדרכים ראשיות.

סאבר הריני, האחראי על אספקת המים מטעם מועצת השירותים של יטא לחלק מהיישובים הפלסטיניים באזור, אמר לארגון אמנסטי אינטרנשיונל: "כמה מהמכליות הגדולות שמכילות 10 או 12 מטר מעוקב לא יכולות להגיע לחלק מהכפרים, וצריך להוביל את המים במכלית קטנה יותר או במכלים קטנים שמחברים לטרקטורים. זה מצריך יותר נסיעות, וכל נסיעה ארוכה פי כמה ממה שהייתה אם הכבישים היו פתוחים. אז אנחנו מבזבזים יותר זמן וצורכים יותר דלק. בנוסף לזה, כלי הרכב מתקלקלים כל הזמן בגלל הדרכים הגרועות ולעתים קרובות הצבא מקים מחסומי פתע שגורמים לעיכובים נוספים.

"חוץ מזה, אין הרבה מים בנקודות המילוי, כך שלוקח הרבה זמן עד שהמכליות מתמלאות, וצריך לשלם לנהגים על הזמן שהם מבזבזים עד אז. כל הדברים האלה מייקרים מאוד את המים, והמחיר שלהם גבוה פי חמישה או שישה מהמחיר של המים ברשתות. כל זה בזמן שהאנשים כבר מרוששים מאוד בגלל הסגרים. הקנייה של המים הפכה להיות אחת ההוצאות העיקריות של משפחות; בשביל הרבה משפחות זאת ההוצאה הכי גדולה, יותר ממה שמוציאים על אוכל".

מכלית מים בנקודת מילוי בריחיה שבדרום הגדה המערבית © AI

לעתים, בנוסף לכורח לנסוע בדרכים ארוכות יותר כדי להגיע לכפרים, המכליות אינן יכולות להגיע ליעדן מכיוון שהצבא חוסם את כל דרכי הגישה. כך למשל, בשלהי חודש יוני 2008 הציבו חיילים ישראלים ערמת עפר וחסמו את הגישה לכפר א-תואני בכלי רכב במשך כמה שבועות. ב-10 באוגוסט סולקה ערמת העפר, אך יומיים לאחר מכן הוצבה במקומה ערמת עפר קטנה יותר שאפשרה גישה מסוימת אך הוסיפה למנוע מעבר של מכליות מים.

בתחילת חודש אוגוסט 2009 חסם הצבא הישראלי את הדרך הראשית המקשרת בין הכפר א-תואני לבין כמה כפרים קטנים מדרום לו, וניתק את 900 תושבי הכפרים הללו מספקי המים והמספוא העיקריים שלהם בעיר יטא.¹²⁰ כדי לעקוף את חסימת הכביש נאלצו התושבים לנסוע בדרך עוקפת ארוכה בתנאי שטח קשים, ומשך נסיעתם הוארך בשעה ויותר.

אחד מתושבי סוסיא אמר לאמנסטי אינטרנשיונל: "לוקח לי את רוב היום להגיע לבאר, למלא את המכלית ולהביא את המים לכפר. הטרקטור איטי, ועם המכלית הנגררת ועל דרכים גרועות כאלה הוא אפילו איטי יותר, בקושי יותר מהיר מקצב הליכה. אני צריך לשכור את הטרקטור, לשלם על הדלק ולבזבז הרבה כסף וזמן רק בשביל להביא קצת מים בשביל הצרכים הבסיסיים שלנו. במחיר גבוה כזה אנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו לקנות מים להשקות את האדמה, ולכן אין לנו שום מספוא לכבשים. אנחנו מוכרחים למכור חלק מהכבשים כי אנחנו לא יכולים להרשות לעצמנו להאכיל אותן, אבל הכבשים הם מקור המחיה שלנו, ואם נאלץ למכור אותן נאבד את הפרנסה שלנו לתמיד".

ב-26 בספטמבר 2009 הציבו כוחות ישראליים מחסומי דרכים ועצרו שיירה של פעילי שלום ישראלים, פלסטיניים ובינלאומיים שהייתה בדרכה להביא מים לכפרים בדרום הר חברון. הפעילים הצליחו בסופו של דבר להעביר את המים לחלק מהכפרים אחרי שנסעו בדרכים עוקפות ארוכות והשתמשו בדחפור כדי לפתוח חלק מהדרכים שנחסמו בידי הצבא הישראלי בתחילת חודש אוגוסט.¹²¹

הבצורת, היעדר הגישה למים וההגבלות על תנועה פוגעים קשה במיוחד בבדואים, בחקלאים, ברועים ובקהילות שנדחקו לשוליים באזורי C.

"המים התייקרו בגלל הבצורת ועלויות ההובלה בדרכים קשות. מספר שנות בצורת ועלייה עולמית במחירי המספוא תורמים להדרה של רעיית הצאן כאורח חיים. היישובים שהסתמכו במידה רבה על מי גשמים, נאלצים עתה לרכוש מים לאדם ולבעלי חיים במהלך השנה כולה. צמצום הגישה לשטחי מרעה גרם לתלות מוגברת במספוא שמחיריו מאמירים, והרועים שקועים בחובות. לחצים אלה גורמים לרועים למכור את עדריהם ומאיימים על המשך קיום אורח החיים המסורתי באזור זה. ברשידייה, יישוב בדרומה של נפת בית לחם, מתגוררות 50 משפחות. התושבים מדווחים על ירידה במספרי ראשי הצאן מ-8,000 לפני שלוש שנים ל-5,000 כיום. מחיר המים, המגיעים לכפר במכליות, הוא 25 ש"ח לקוב.

משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, סיקור מיוחד, מאי 2009¹²²

העיירה **א-דהרייה** שוכנת מדרום-מערב לחברון וחיים בה כ-30,600 פלסטינים. היא מוקפת משלושה עברים בהתנחלויות ישראליות, בחסימות דרכים ובערמות עפר המגבילות את התנועה בינה לבין עיירות וכפרים אחרים באזור.¹²³ הגישה לכביש הראשי (כביש 60) המחבר בין העיירה לבין חברון, שהיא העיר הראשית והמרכז הכלכלי של האזור, נחסמה בתחילת שנת 2002. מאז נאלצו תושבים להשתמש בדרכים צדדיות ומשובשות, וכיום הנסיעה לחברון אורכת יותר מפי שניים מאשר קודם לכן – שעה במקום 25 דקות. העיירה מחוברת לרשת המים, אך לעתים מזומנות אינה מקבלת מים במשך חודשים שלמים. גם הגישה לנקודות למילוי המים באזור רצופה קשיים ומצריכה נסיעה בדרכים עוקפות ארוכות. בשל קשיים אלה חלה עלייה במחירי המים דווקא בתקופה שבה הבצורת המתמשכת הביאה להחמרה במחסור במים שגרמה המדיניות המפלה של ישראל¹²⁴ ודווקא בעת שתושבים רבים יותר נאלצים להסתמך על רעיית צאן למחייתם כיוון שגישתם לעבודה בישראל נחסמה.

הכפר **קריית שמדרום** לשכם שוכן באזור B אך רוב התשתית שלו ממוקמת באזורי C המקיפים את הכפר. בסמיכות לכפר מצויות שתי התנחלויות, עלי ושילה, ובשתיהן ברכות שחייה גדולות.¹²⁵ הכפר אינו מחובר לרשת המים, ול-2,700 תושביו יש שני מקורות מים אפשריים: מעיין הנובע בשולי הכפר ונקודה למילוי מים של חברת מקורות במרחק של קילומטר וחצי מהכפר.

דרך עפר שאורכה קילומטר וחצי מובילה מהכפר לכביש הראשי (כביש 60). בשנת 1999 הגישה מועצת הכפר לצבא הישראלי בקשה לסלול ולשדרג את דרך העפר, אך לא קיבלה היתר לכך. לאחר פרוץ האינתיפאדה חסם הצבא דרך זו באמצעות ערמת עפר וכפה על התושבים לנסוע בדרכים עוקפות וארוכות דרך הכפרים תלפית וקבלאן – דרך שאורכה 23 ק"מ במקום קילומטר וחצי – כדי להגיע ברכב לכביש הראשי. לתושבי הכפר נותרו שתי דרכים אפשריות לקבל מים מנקודת המילוי: לנסוע עם המכליות הלוך ושוב מרחק של 46 ק"מ במקום הנסיעה של 3 ק"מ שנדרשה קודם לכן (שינוי שהביא לעלייה משמעותית בעלויות) או להוביל את המים במכלים קטנים ברגל או על גבי עגלה רתומה לחמור בדרך שאורכה 3 ק"מ. בשנת 2006 חסם הצבא הישראלי עוד דרך הסמוכה למעיין והסב למעיין נזק. תושבי הכפר קיבלו מממשלת פינלנד מימון לשיקום המעיין, אך לא עלה בידם לקבל היתר מהצבא הישראלי לביצוע העבודה. בתחילת חודש אוקטובר 2009 הסירו התושבים חלק מערמת העפר שהוצבה בין ההתנחלויות עלי ושילה וחסמה את הגישה לכביש 60. אולם, זמן קצר לאחר מכן הציתו מתנחלים שטח אדמה פלסטיני השייך לכפר, והצבא הישראלי שב והציב את ערמת העפר.¹²⁶

אלה אינן אלא דוגמאות ספורות להגבלות החמורות שהרשויות הישראליות מטילות זה שנים על תנועת פלסטינים. השפעתן של הגבלות אלה על הגישה למים ולמרכיבים אחרים של הזכות לבריאות ולרמת חיים נאותה היא הרסנית. הגבלות אלה, המוטלות על למעלה מ-2.5 מיליון פלסטינים החיים בגדה המערבית, הן בלתי חוקיות. זאת, כיוון שהן בלתי מידתיות ומפלות ומשום שהן מפרות את הזכות לחופש התנועה. ההגבלות מוטלות על כל הפלסטינים **מכיוון** שהם פלסטינים ולתועלת המתנחלים הישראלים שנוכחותם בגדה המערבית הכבושה מפרה את המשפט הבינלאומי.

הרס תשתית מים בתקיפות צבאיות

"משאבי המים ברצועת עזה היו נתונים במשבר סביבתי עוד לפני ההסלמה האחרונה במעשי האיבה... האירועים האחרונים החמירו את המצב... קריסת הטיפול בביוב במהלך תקופה זו האיצה את זיהום האקוויפר שמתחת לקרקע".

תכנית הסביבה של האו"ם, ספטמבר 2009

הרס רכוש פלסטיני במהלך פעולות צבאיות ישראליות מוכר ומתועד בעיקר בכל הנוגע לבתים ולמטעים, אך גם מתקני מים לא היו חסינים מפגיעה.¹²⁷ הרבה בארות, בורות לאגירת מי גשמים ומכלי מים שהותקנו על גגות בתים נהרסו או ניזוקו בידי הכוחות הישראליים במהלך פעולותיהם הצבאיות, וכמוהם נפגעו גם קילומטרים רבים של צינורות מים ראשיים, רשתות השקיה ומתקנים אחרים. במהלך הפלישות הישראליות לתוך ערים ומחנות פליטים פלסטיניים הן בגדה המערבית והן ברצועת עזה רכב משוריינים מעכו צינורות מים ראשיים וצינורות ביוב, וחיללים ירו לעתים קרובות במכלי מים של תושבים וגרמו להם נזק. אף שחלק מן הנזק היה אקראי, חלק ניכר מההרס נגרם על-ידי הצבא הישראלי בהתקפות מכוונות, ישירות או חסרות הבחנה, שבוצעו תוך הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. תשתית המים ומתקני המים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, שעמדו ממילא על סף קריסה בשל העומס הרב, ספגו בשנים האחרונות נזק כבד. במקביל, הקשו ההגבלות הישראליות על תנועת אנשים וסחורות בשטחים הפלסטיניים הכבושים ועל תיקונו של תקלות בתשתית ובמתקנים אלה, ולעתים מנעו את התיקון כליל. בשל כך נותרו תושבים פלסטיניים במקומות מסוימים תקופות ממושכות בלי כל אספקת מים.

ההרס הנרחב ביותר לאספקת המים ולמתקני התברואה נגרם בתקיפות אוויריות של ישראל ובפשיטות קרקעיות של כוחות ישראליים על ערים וכפרים פלסטיניים, שהיו כרוכות לעתים גם בעימותים מזוינים עם ארגונים פלסטיניים חמושים. בעת ניהול פעולות צבאיות, הכוחות הישראליים השתמשו לא פעם בכוח באורח פזיז וביצעו התקפות חסרות הבחנה המהוות צורה של ענישה קולקטיבית שהושתה על התושבים הפלסטיניים באזורים מסוימים – ככל הנראה כפעולות תגמול על התקפות שביצעו ארגונים פלסטיניים חמושים.

נזק והרס אלה שנגרמו לתשתית המים ולרשת החשמל הנחוצה לשם הפעלתה פגעו לעתים קשה במיוחד בקהילות הפלסטיניות העניות והפגיעות ביותר. מחנות פליטים ואזורים עניים אחרים המיושבים בצפיפות, שתושביהם מתקשים במיוחד לרכוש אספקת מים או דלק להפעלת גנראטורים, נשאו לרוב בנטל הפשיטות של הצבא הישראלי. אנשים אלה, החיים בצפיפות, ולעתים קרובות בתנאים של מחנק ובעוני רב, גם חשופים לסכנה מוגברת של מחלות מידבקות או של כאלה שמקורן בזיהום מקורות המים שנגרם בהתקפות ישראליות המסבות נזק למתקני ביוב ותברואה.

"ב-31 בינואר 2001, בשיאו של העימות שבא בעקבות פרוץ האינתיפאדה, קיימו נציגים ישראלים ופלסטינים בוועדת המים המשותפת פגישה במעבר ארז שבין ישראל לרצועת עזה בתיווכם של דיפלומטים אמריקנים ופרסמו הצהרה משותפת על השארת תשתית המים מחוץ למעגל האלימות. ההצהרה כללה "קריאה לכלל הציבור לא לפגוע באף דרך שהיא בתשתית המים, כולל צינורות, תחנות שאיבה, ציוד קידוח, מערכות חשמליות ותשתית אחרת הקשורה בדבר".¹²⁸

הפגישה וההצהרה הוצגו כדוגמה מבורכת לשיתוף פעולה חיובי בין רשויות ישראליות לפלסטיניות בתקופה של מתיחות רבה. אך בה בעת הסבו תקיפות אוויריות של ישראל והתקפות אחרות של כוחות ישראלים נזק והרס נרחבים לרכוש פלסטיני, ובכלל זה למתקני מים.¹²⁹ בשנה שלאחר מכן גרמו הכוחות הישראליים, על-פי הערכה, נזק המסתכם בכ-7.4 מיליון דולר ארה"ב למתקני מים ולתשתית מים בגדה המערבית וברצועת עזה.¹³⁰

צינורות ביוב ראשיים בצפון רצועת עזה שנהרסו בהתקפות אוויריות ישראליות בחודשים דצמבר 2008/ינואר 2009. © AI

כוחות ישראליים גרמו נזק למתקני מים גם אגב הריסת בתים ורכוש פלסטיניים, כשהם משתמשים לעתים קרובות בדחפורי די-9 משוריינים כדי לחפור ולשבש דרכים ולחבל בצינורות מים וביוב. לדחפורים אלה זרועות מכאניות דמויות טפרים המחוברות מאחור ולפיכך אינן משמשות לזיהוי מטעני חבלה נסתרים או להגנה על הדחפור מפני מטענים כאלה. הזרועות הללו משמשות לחפירת הדרך או האדמה שמאחורי הדחפור בעת שהדחפור נוסע קדימה ונועדו בבירור לגרום נזק חמור לדרכים ולכל דבר אחר שנקרה בדרכו של הדחפור.

פגיעה במתקני מים ברצועת עזה במהלך מבצע "עופרת יצוקה"

המתקפה האחרונה של ישראל ברצועת עזה, שכונתה מבצע "עופרת יצוקה", נמשכה מה-27 בדצמבר 2008 ועד ל-18 בינואר 2009. במהלך 22 ימים אלה הסבו התקיפות הישראליות נזק המסתכם בכ-6 מיליון דולר ארה"ב למתקני אספקת המים, למתקני ביוב ושפכים, לתשתית מים ולתשתית ביוב. בצפון רצועת עזה נהרסו שלושה מתקני מים ומתקן החירום לטיפול בשפכים ניזוק, וכמוהו נפגעו גם רשתות לחלוקת מים. במרכז הרצועה פגעו תקיפות ישראליות במתקן שיחי עגילין לטיפול בשפכים, גרמו להצפה של למעלה מקילומטר רבוע של אזורים מיושבים ושטחים חקלאיים, והרסו את הגידולים בשטחים אלה.¹³¹ טנקים ודחפורים ישראליים חשפו צינורות מים ראשיים או הזיקו להם הן בצפון הרצועה והן במערבה. בשיאם של מעשי האיבה נותרו למעלה מ-800 אלף בני אדם, יותר ממחצית אוכלוסייתה של עזה, בלי מים זורמים. חודשים לאחר מכן דיווח ארגון הבריאות העולמי כי דגימות שנלקחו מאספקת המים הציבורית, ממכלים לאגירת מים ומבארות מים באזורים שספגו

פגיעות קשות במהלך מבצע "עופרת יצוקה" היו מזוהמות. הדבר בא לידי ביטוי בשעורים גבוהים יותר של שלשול מימי חמור, בעיקר בקרב ילדים קטנים, ושל צהבת ויראלית.

בדומה לרוב הבתים והרכוש שנהרסו במתקפה הישראלית הצבאית אין דבר המלמד על כך שמתקן כלשהו ממתקני המים הללו שימש את הפלסטינים למטרות צבאיות. זאת ועוד, חלק ניכר מהרס המתקנים הקשורים במים בוצע ממש בסיומה של המתקפה, כאשר לא התקיימה עוד לחימה באזורים הנוגעים בדבר ונראה שלא היה זה אלא הרס חסר הצדקה.

השפעתו של נזק זה חמורה ומתמשכת במיוחד בשל המצור הישראלי המתמשך על עזה המונע יבוא של חלקי חילוף, ציוד וחומרים אחרים הנחוצים לתיקון ולשיפור של אספקת המים, מערכות התברואה ותשתית אחרת.

בחודש מארס 2009 הביע ארגון המזון והחקלאות של האו"ם חשש כי :

"בעקבות מבצע 'עופרת יצוקה', מצור שנמשך כבר עשרים ושניים חודשים, גישה מוגבלת לאזורים חקלאיים חיוניים ומצוקת מים ממושכת, קהילת החקלאים ברצועת עזה עומדת על סף התמוטטות. בתוך שנה אחת בלבד, מספר האנשים המועסקים בחקלאות צנח ב-60 אחוזים. מצב זה, בשילוב עם הנזק הישיר לנכסים חקלאיים המוערך בכ-180 מיליון דולר ארה"ב, אינו מאפשר למשפחות המסתמכות על חקלאות לשמור על מקור מחייתן. בלי פעולה דחופה יידרשו למגור כלכלי זה, שהתאפיין פעם בחיוניות, שנים ולא חודשים כדי לשוב לרמות היצרנות שלו אפילו בתקופה שלפני דצמבר 2008. בינתיים, המצור ממשיך להגביל את יבוא התשומות החקלאיות הנחוצות למתן תגובה מיידי ולשיקום ובנייה מחדש, והדבר מקשה על השגת שיפור אמיתי וארוך טווח כלשהו בתחום הפרנסה מחקלאות".¹³²

דו"ח שפרסמה בחודש ספטמבר 2009 תכנית הסביבה של האו"ם ("הערכה סביבתית של רצועת עזה לאחר ההסלמה בפעולות האיבה בחודשים דצמבר 2008 – ינואר 2009") מתאר לפרטים את הנזק הנרחב שנגרם ומתאר את השלכות החמורות של נזק זה על אספקת המים ברצועת עזה. בדו"ח נכתב: "משאבי המים ברצועת עזה היו נתונים במשבר סביבתי עוד לפני ההסלמה האחרונה במעשי האיבה. עם זאת, האירועים האחרונים החמירו את המצב בכמה דרכים. ראשית, קריסת הטיפול בביוב במהלך תקופה זו האיצה את זיהום האקוויפר שמתחת לקרקע. שנית, בהיעדר אספקה מהימנה ומספקת של מי שתייה במהלך הלחימה השתמשה האוכלוסייה בכל מים שעמדו לרשותה, היא אשר היא מקורם. שלישית, אפילו מים שסופקו דרך מערכות עירוניות ומכליות פרטיות היו מים לא מטופלים ולא בדוקים, עובדה שחשפה את האוכלוסייה לזיהום".¹³³

נוסף להרס ולנזק הישירים שנגרמו לבארות, מערכות שאיבה, צנרת ראשית ותשתית מים אחרת, היו להתקפות הישראליות במהלך "עופרת יצוקה" גם השלכות הרסניות על אקוויפר החוף שמתחת לקרקע, שמצבו לקה בחסר כבר קודם לכן. השלכות אלה כוללות:

- גלישת **ביוב** ממתקן הטיפול בשפכים של עזה בשכונת א-זייתון, פרבר של העיר עזה, בשל תקיפה אווירית ישראלית שפגעה באחת מגדותיה של ברכת השפכים. על-פי תכנית הסביבה של האו"ם, למעלה מ-100 אלף מ"ק בוצת שפכים וביוב הציפו שדות חקלאיים סמוכים וגרמו נזק לשטחים בהיקף של 55 אלף מ"ר.

- **פסולת מסוכנת**, כולל כמויות גדולות של אסבסט וחומרים רעילים אחרים, התפזרה על-פני שטח נרחב בשל הרס בניינים.

- **נבלות בעלי חיים**: עשרות אלפי חיות נהרגו, כולל אלפי תרנגולות בלול גדול שנהרס בהתקפה ישראלית, וגופותיהן נותרו לזהם את משאבי המים התת-קרקעיים.

עם התגברות הגשמים בחודשים דצמבר 2009 – ינואר 2010 נשקפת סכנה לזיהום נוסף של בארות ומשאבי מים תת-קרקעיים.

נוק למתקני מים במהלך פעולות צבאיות ישראליות

בסדרה של פשיטות צבאיות שזכו לכינוי "מבצע חומת מגן" בין סוף חודש פברואר לתחילת חודש יוני 2002, הסב הצבא הישראלי נזק בהיקף חסר תקדים לערים ולמחנות פליטים ברחבי הגדה המערבית.¹³⁴ בג'נין נחרב עד עפר אזור שלם במחנה הפליטים ו-4,000 תושבים נותרו בלי קורת גג; גם בשכם נגרם הרס רב. הכוחות הישראליים השתמשו בדחפורי די-9 משוריינים, בטנקים ובנגמ"שים שהתנגשו בבניינים, בחנויות, במכוניות, בעמודי חשמל ובכל דבר שנקרה בדרכם, חפרו את הכבישים והסמטאות ותלשו צנרת מים וביוב בלי כל הצדקה.

אספקת המים ותפקוד מערכות התברואה שובשו באורח חמור. על-פי קבוצת הסיוע לתורמים,¹³⁵ הנזק הישיר שהסבו פעולות הצבא הישראלי לאספקת המים ולתשתית מערכת הביוב במחוזות הגדה המערבית בין החודשים מארס למאי 2002 הסתכם ב-7 מיליון דולר ארה"ב, מבלי לכלול את הנזק הניכר שנגרם למתקנים מקומיים כגון בורות מים, מכלים על גגות ומעיינות.¹³⁶

מנהל מחלקת המים בעיר ג'נין אמר לאמנסטי אינטרנשיונל כי המשאבות באחת מתחנות השאיבה המספקות מים לעיר ג'נין ולכפרים שממערב לה יצאו מכלל שימוש וכי הנזק לרשת היה נרחב: "צינורות ראשיים מהמאגרים או מתחנות השאיבה נחתכו במכוון באמצעות דחפורים או כנזק עקיף מהתעבורה הכבדה של הטנקים. 7 מ-11 משאבות ההגבר [המשמשות להזרמת מים לאזורים גבוהים יותר] נפגעו או נהרסו מירי מקלעים כבד או מטנקים. הנזק לרשת המים בתוך מחנה הפליטים היה בלתי ניתן לתיקון".¹³⁷

בין החודשים מארס ומאי 2002 ראו נציגי אמנסטי אינטרנשיונל מזינים חשמליים וצינורות מים שניזוקו בערים ובמחנות פליטים פלסטיניים רבים והגיעו למסקנה כי חלק ניכר מן הנזק נגרם ככל הנראה במכוון ובלי כל הצדקה.

פגיעה בבריאות

בעקבות הפלישה הישראלית הצבאית לתוך הגדה המערבית, דיווחו ארגון הבריאות העולמי ואונר"א כך: "פעולות צבאיות גרמו גם נזק חמור לרשתות המים והביוב במחנות, והגבירו את הסכנה לפריצת מחלות בשל זיהום צולב. בפועל, אכן התרחשה בחודש יולי 2002 התפרצות של חיידק השיגלה סוני (Shigella sonnei) במחנה הפליטים בלאטה שבאזור שכם בגדה המערבית בשל זיהום צולב של רשתות מים וביוב. דווח על 667 בני אדם שנדבקו בחיידק, בעיקר ילדים מתחת לגיל 16".¹³⁸ בחודש ספטמבר 2002 ציין ארגון הבריאות העולמי את הנזק שנגרם לאספקת המים כגורם המשפיע בדרך כלל לרעה על בריאותם של פלסטינים.¹³⁹

במהלך הפשיטות הצבאיות של הכוחות הישראליים לתוך השטחים הפלסטיניים הכבושים הם הסבו באורח סדיר נזק והרס למתקנים לאספקת מים ולסילוק שפכים. כך לדוגמה, במהלך פשיטה על רפיח, העיר הדרומית ביותר והענייה ביותר ברצועת עזה, בין ה-22 בינואר ל-6 בפברואר 2003, הרסו כוחות ישראלים 46 בתים באורח מלא ו-23 בתים באורח חלקי, וכן הרסו שתי בארות ציבוריות שסיפקו מי שתייה למחצית מ-120,000 תושבי העיר.¹⁴⁰ באר מס' 144, המכונה "באר קנדה" כיוון שנבנתה בכסף שנתרם על-ידי ממשלת קנדה בשלהי שנות התשעים, ובאר שסימנה 103-טי נהרסו ב-30 בינואר 2003. על-פי המרכז הפלסטיני לזכויות האדם, שבסיסו בעזה, נמנו בארות אלה על 102 בארות שהצבא הישראלי הרס ברצועת עזה בין ה-1 ביולי 2002 ל-31 במארס 2003. בשל הרס הבארות נאלצו התושבים להשתמש במקורות מים חלופיים, ולעתים לא בטוחים, כגון בארות חקלאיות שמימיהן לא נועדו לשתייה ולפיכך אינם נתונים לפיקוח ואינם מוכלרים כראוי בידי רשויות המים.

באזורים מסוימים ניזוקו שוב ושוב אותם מתקני מים, דבר שהחמיר את הבעיות של תשתית המים, שהייתה ממילא ישנה וסבלה מניצול יתר. לדוגמה, במהלך פשיטה צבאית ישראלית נוספת לתוך רפיח בחודש מאי 2004 נהרסו כ-300 בתים ורבים נוספים ניזוקו. כ-3,800 תושבים נותרו בלי קורת גג, ולמעלה ממחצית צינורות המים והביוב של העיר נהרסו – כמעט 30 ק"מ של צנרת. נציגי אמנסטי אינטרנשיונל שביקרו באזור בימים שלאחר הפשיטה היו עדים להיקף ההרס. בנוסף, תושבים ואנשי צוות רפואי דיווחו להם על השלכות החמורות של ההרס על בריאות הציבור.

במסגרת דו"ח להערכת צרכים שהוכן זמן קצר לאחר הפשיטה דיווחו סוכנויות סיוע של האו"ם: "לאחר הפלישות של חודש מאי חלה הידרדרות במצב הבריאותי של הציבור בשל נזק שנגרם לרשתות המים והביוב ובשל צפיפות יתר במתקנים. ממרפאת משרד הבריאות בתל א-סולטאן נמסר כי בין התאריכים 1-17 במאי הובאו למרפאה זו 848 ילדים – כחמישים ביום – בשל בעיות רפואיות שונות, ובכלל זה שלשול ומחלות עור. לאחר מכן נסגרה המרפאה למשך שלושה ימים. בין התאריכים 22 ו-31 במאי, כשהמרפאה נפתחה מחדש, הובאו אליה 1,363 ילדים – 151 ביום. אין ספק שהתגברות עומס המטופלים הייתה תוצאה של תנאי המחנק הלא-סניטאריים ששררו מאז הפלישה. פעולות צה"ל הסבו גם נזק ניכר לתשתית מים ולתשתית תברואה, לרשת החשמל ולכבישים המובילים לרפיח. גידולים, חממות, מערכות השקיה וציוד חקלאי נהרסו או ניזוקו גם הם".¹⁴¹

בתחילת חודש נובמבר 2006 ביקרו נציגי אמנסטי אינטרנשיונל בעיר **בית חאנון** שבצפון רצועת עזה לאחר שכוחות ישראליים השלימו פשיטה שנמשכה שישה ימים וכונתה "מבצע ענני סתיו".¹⁴² בתים רבים נהרסו וכבישים נחפרו בשיטתיות על-פי דפוס התואם את השימוש בדחפורים צבאיים שמותקנות עליהם מאחור זרועות מכאניות. הרחובות הוצפו בתערובת של מים וביוב והתושבים נותרו בלי אספקת מים לבתיהם במשך כמה ימים. תכנית הפיתוח של האו"ם (UNDP) העריכה את הנזק ודיווחה: "הפשיטה האחרונה שנערכה בין ה-1 ל-7 בנובמבר 2006 הייתה קשה ומזיקה במיוחד... תשתית העיר, כולל בתים, רשתות מים ושפכים, רשתות חשמל ותקשורת, כבישים, מבני ציבור ומתקנים חקלאיים ניזוקו קשות. עם נסיגת הכוחות הישראליים מהעיר בית חאנון הקים המשרד של תכנית האו"ם לפיתוח (UNDP) ותכנית הסיוע לעם הפלסטיני בעזה צוות גדול של מהנדסים כדי לבצע הערכה נרחבת ומיידית של כל הנזק שנגרם... הממצאים העיקריים של ההערכה היו כי 28 כבישים בעיר נהרסו חלקית כולל קווי מים, שפכים, טלפון, חשמל ותעלות ניקוז...".¹⁴³

כמה חודשים קודם לכן, ב-28 ביוני 2006, הפציצו כלי טיס ישראליים את תחנת הכוח היחידה של רצועת עזה כפעולת תגמול על התקפה פלסטינית על בסיס צבאי ישראלי יומיים קודם לכן, שבמהלכה נהרגו שני חיילים ואחד נלכד. הרס תחנת הכוח, שסיפקה חשמל למחצית מתושבי עזה, פגע קשות גם באספקת המים, כיוון שמשאבות המים זקוקות לחשמל לצורך פעולתן. רוב תושבי עזה נותרו בלי חשמל ומים למשך חלק ניכר מן החודשים החמים ביותר של השנה, דבר שהוביל לעלייה במספר מקרי השלשול בקרב ילדים קטנים.¹⁴⁴

"קליעה למטרה" – ירי חיילים על מכלי מים

גגות הבתים בערים ובכפרים פלסטיניים נבדלים מאלה שבהתנחלויות הישראליות בשטחים הפלסטיניים הכבושים בין השאר בכך שמוצבים עליהם מכלים לאגירת מי גשם. כמעט בכל בית פלסטיני קיים לפחות מכל אחד כזה וברובם קיימים כמה מכלים. הסיבה לכך היא המחסור המתמיד במים שעמו מתמודדים פלסטינים ואשר אינו משפיע על מתנחלים ישראלים.

בשמונה השנים האחרונות ירו חיילים ישראלים לעתים קרובות במכלי מים על גגות בתי פלסטינים בלי כל סיבה נראית לעין מלבד אימוני קליעה למטרה. עשרות אלפי מכלי מים, ואולי אף מאות אלפים, נורו וניזוקו – רבים הוצאו מכלל שימוש. בשכונות מסוימות ניתן לראות חורי ירי כמעט בכל מכל מים. גם אם חלק מהמכלים נפגעו בטעות או בנסיבות לגיטימיות במהלך עימותים עם חברים בארגונים פלסטיניים חמושים, די במספרם הרב של המכלים שניזוקו כדי להצביע על האפשרות שחיילים ישראליים ירו במכוון על רבים מהם בלי הצדקה או פרובוקציה ותוך זלזול פזיז בחייהם ובמחייבתם של הבעלים הפלסטינים. דודי שמש, הנפוצים הרבה פחות ממכלי המים, נורו גם הם וניזוקו בידי חיילים ומתנחלים ישראלים.¹⁴⁵

חייל ישראלי אמר לארגון אמנסטי אינטרנשיונל: "מכלי מים טובים לאימון בקליעה למטרה. הם נמצאים בכל מקום, והם בגודל הנכון כדי לכוון עליהם את הנשק שלך ולכיל אותם, להוציא תסכולים, ללמד לקח את הילדים בשכונה שזרקו עליך אבנים ושלא הצלחת לתפוס, או כדי לשבור את השגרה של המשמרת".

"אני זוכר שפעם בכניסה לטול-כרם, זה קרה קצת אחרי שהיה פיגוע גדול בקזינו בראשון לציון, צה"ל התכונן לפלישה לעזה וגויסו הרבה מילואים. המבצע בוטל ואני הייתי עם יחידת צנחנים של המילואים שהעסיקו בטול-כרם. היינו עושים שם סיורים במה שנקרא 'לבנה כבדה', נגמ"שים וטנקים שמסתובבים ברחובות טול-כרם, בעיקר למשוך אש לא עם יותר מדיי תכלית בתוך עוצר... לפעמים היה ירי לעבר קיר בטון או משהו כזה. תמיד התקווה הייתה לשאוף למגע. אז נסענו שם שעברנו ליד מחנה הפליטים בטול-כרם, נפתחה לעברנו אש, אף אחד לא נפגע ובהמשך היה ירי לכל דוד מים שהיה באזור התחילו שם לצלוף, ראיתי גם את הנזילות אחר כך".

דרגה: סמ"ר (מיל'), יחידה: חטיבה 401, שריון¹⁴⁶

"זה הקטע, שלפעמים אנשים היו עושים את זה בשביל הכיף – יורים בטלוויזיות, חברים שלי מצנחנים היו מספרים לי שהם היו שוכבים על גגות בשכם ויורים בדודי מים בשביל לראות איך הם מתפוצצים, או שאנשים היו גונבים מיני-דיסקים וגונבים דולרים".

דרגה: סמ"ר, יחידה: "עוקץ"¹⁴⁷

חלק ניכר מההרס של תשתית המים הפלסטינית ברצועת עזה ובגדה המערבית היה חסר הצדקה ונגרם במהלך פעולות הרס מכוון בלתי נחוצות של רכוש, התקפות ישירות על אובייקטים אזרחיים והתקפות חסרות הבחנה, שלא הבחינו בין מטרות צבאיות לגיטימיות לבין אובייקטים אזרחיים. התקפות כאלה מפרות את כללי יסוד של המשפט הבינלאומי, ובעיקר את האיסור על התקפות ישירות על אובייקטים אזרחיים, האיסור על התקפות חסרות הבחנה ובלתי מידתיות, האיסור על התקפות על אובייקטים החיוניים להשרדות האוכלוסייה האזרחית, האיסור על הרס רכוש בלי צורך צבאי מחייב, והאיסור על ענישה קולקטיבית (ר' בפרק המשפטי).

התקפות מתנחלים ישראלים על מתקני

מים

מתנחלים ישראלים בגדה המערבית תוקפים פלסטינים ורכוש פלסטיני לעתים קרובות, ופוגעים בין היתר במתקני המים שלהם. הרשויות הישראליות מצדן חוקרות התקפות אלה רק במקרים נדירים, והאחראים להם נהנים ככלל מפטור מעונש. זאת ועוד, התקפות מתנחלים על פלסטינים או על רכושם מבוצעות לעתים מזומנות בנוכחות חיילים ישראלים, בידיעתם, או תוך העלמת עין מצדם, ובמקרים מסוימים אפילו בהשתתפותם הפעילה. אף במקרים של פגיעה פיזית או מוות, לרוב איש אינו נענש על התקפות שמתנחלים מבצעים.¹⁴⁸ בניגוד לפלסטינים בגדה המערבית, מתנחלים ישראלים אינם כפופים לחוק הצבאי הישראלי. אף שהצבא נוכח לרוב בקרבת התנחלויות אין הוא עוצר מתנחלים. למעשה, חיילים הבהירו לעתים קרובות כי משימתם היא להגן על המתנחלים, ולא על הפלסטינים. פלסטינים רשאים להתלונן במשטרה הישראלית, אך תלונותיהם מטופלות רק במקרים נדירים, ופלסטינים רבים אינם מדווחים על התקפות מתנחלים בשל חשש מפני מעשי תגמול. פעילים בינלאומיים לזכויות האדם, כולל נציגי אמנסטי אינטרנשיונל, הותקפו לעתים מזומנות פיזית בידי מתנחלים ישראלים בעת שחקרו או תיעדו התקפות שביצעו מתנחלים.¹⁴⁹

מתנחלים רוחצים בנקודת השקיה של צאן פלסטיני ומטרידים רועים המתקרבים למקום, עין אל-חילוה, הגדה המערבית
AI ©

"אני יושב כאן ומחזיק בידיים שלי דוקרני מתכת שבהם השתמשו היום מתנחלים ישראלים כדי לחבל במשאית שהובילה מים [שסופקו על-ידי ארגון הסעד הבינלאומי אוקספם] לכפר הפלסטיני הסמוך סוסיא. כל האזור הזה סובל מבצורת קשה, והמים שאוקספם מספק חיוניים לתושבים. עשרות דוקרנים כאלה פוזרו לרוחב הכביש לפני המועד שבו משאית המים מגיעה בדרך כלל. המשאית קורקעה, שלושה צמיגים מפונצ'רים... אחרי עיכוב, הנהג הצליח להעביר את המים."¹⁵⁰

תושבים פלסטינים בכפרים קטנים ומבודדים חשופים במיוחד להתקפות המתנחלים. אחד הכפרים, שהותקף לעתים מזומנות, הוא א-תואני שבדרום הר חברון. ב-9 בדצמבר 2007 נכנסה קבוצה מאנשי

"המאחז" הישראלי הסמוך לכפר, השליכה חומר כלשהו לתוך הבור לאגירת מי גשמים וזיהמה את המים. נציגי הארגון הספרדי הלא ממשלתי "פעולה נגד רעב" לקחו דגימה מהמים לניתוח במעבדה, שהראה כי המים היו חומציים ביותר (דרגת החומציות עמדה על pH 2.4 בעוד במים ראויים לשתיה דרגת החומציות עומדת על כ-7 pH), הכילו מספר רב של חומרים מסיסים ולא היו עוד ראויים לשתיה עבור בני אדם או בעלי חיים.

קודם לכן, מתנחלים ישראלים השליכו חיתולים מלוכלכים ופגרי תרנגולות לתוך מאגרי המים של הכפר, ובחודש מארס 2005 מתנחלים פיזרו כמויות גדולות של כימיקלים רעילים בקרבת מאגר המים הראשי ובשדותיהם של תושבי הכפר ושל שני כפרים פלסטיניים סמוכים, מופאקה וח'ורובה.

רשות הטבע והגנים של ישראל¹⁵¹ והמרכז למדעי הסביבה ולגהות תעסוקתית באוניברסיטת ביר זית ניתחו דגימות שאמנסטי אינטרנשיונל לקח. בבדיקות זוהה הכימיקל פלואוראצטמיד האסור לשימוש בישראל ובכמה מדינות אחרות ואשר הסחר בו מוגבל מאוד על-פי תקנות בינלאומיות. כמו כן, זוהה הכימיקל ברודיפקום המונע קרישת דם ומשמש להשמדת מכרסמים. על-פי דיווחים, לאחר החשיפה לחומר מתו כמה כבשים השייכות לתושבי הכפר, וכן ציפורי בר ואיילה, ותושבי הכפרים נאלצו להפסיק את השימוש במאגרי המים של הכפרים מחשש כי זוהמו.

כמה ימים לאחר התקרית הראשונה של הרעלת השדות בכפר א-תואני אמר מאבטח ישראלי מההתנחלות הסמוכה מעון לתושבים בכפר כי הוא רוצה שהחקלאים הפלסטיניים יפסיקו לרעות את עדריהם בסמוך להתנחלות, ושם ימשיכו לעשות כן, הוא והמתנחלים ידאגו לכך שיפסיקו. באותה תקופה ביצעו מתנחלים מה"מאחז" הסמוך גבעת מעון התקפות חוזרות ונשנות על תושבי כפרים פלסטיניים ועל פעילים שלום בינלאומיים שבסיסם בכפר א-תואני.

בשכונת תל-רומיידה שבחברון חתכו מתנחלים ישראלים שוב ושוב את צינורות המים הראשיים ליד בתיהן של משפחות פלסטיניות והותירו אותן בלי מים זורמים למשך שבועות. האשם אל-עזה, אשתו נסרין ושני ילדיהם הקטנים היו בין הנפגעים. התנחלות ישראלית הוקמה סמוך מאוד לבית המשפחה ובשל כך הם אינם מורשים לצאת מביתם דרך הדלת הראשית וחייבים תחת זאת לטפס ולעבור דרך חצרות בתיהם של השכנים בצאתם מן הבית ובשובם אליו. כמו כן, שום כלי רכב פלסטיני אינו מורשה להתקרב לבית מאף אחד מעבריו, ולפיכך לא ניתן להוביל אליו מים במשאיות.

האשם אל-עזה אמר לאמנסטי אינטרנשיונל: "כשהמתנחלים הישראלים חתכו את צינורות המים שלנו היינו בצרות גדולות כי אין לנו שום דרך להביא אספקה לבית. אנחנו מביאים כמה פחים ובקבוקים בודדים של מים מהשכנים, כדי לשתות ולבשל. זה כל מה שאנחנו יכולים לעשות. זה הופך את החיים שלנו לקשים אפילו יותר".

בסמוך למקום סובלות הנאא אבו הייכל, אמה הקשישה, בתה ואחותה דומה מהתנכלויות דומות. הנאא אמרה לאמנסטי אינטרנשיונל: "אימא שלי חולה ולא יכולה לצאת מהבית. זה שאינו לנו מים הופך את החיים לבלתי אפשריים. המתנחלים חותכים את צינורות המים שלנו כל הזמן, לפעמים תקף אחרי שאנחנו מתקנים אותם. הצבא לא מרשה למשאית המים להתקרב ולהביא מים, אז כשהמים מנותקים אנחנו צריכות להתאמץ להביא גלונים של מים או שאנחנו מנסות להעביר צינור מהבית של השכנים".

בחודש אוגוסט 2008 חתכו מתנחלים ישראלים מההתנחלות אלון מורה, מצפון-מזרח לשכם, קו צינורות שהוביל מי שתייה לכפר הפלסטיני הסמוך דיר אל-ח'יטב וניתבו את הצינור מחדש כך שימלא ברכת שחייה חדשה לילדים. לאחר מכן, הם ניזקו את המים המשומשים מהברכה באמצעות צינור אחר לתוך דיר אל-ח'יטב וזיהמו את מי השתייה של הכפר.¹⁵²

ועדת האו"ם לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות הצהירה כך: "הפרות של החובה להגן נובעות מהימנעותה של המדינה מנקיטת כל האמצעים הנחוצים כדי לוודא שאנשים שבתחום סמכותה השיפוטית יהיו בטוחים מפני הפרות של הזכות למים בידי גורמי צד שלישי. הפרות אלה כוללות, בין היתר: (1) הימנעות מחקיקה או מאכיפה של חוקים המונעים זיהום מים והפקה לא הוגנת של מים, (2) הימנעות מפיקוח יעיל לצורך בקרה על ספקי שירותי המים; (4) הימנעות מהגנה על מערכות לחלוקת מים (כלומר רשתות צנרת ובארות) מפני התערבות, נזק והרס".¹⁵³

למרות כל אלה, הצבא הישראלי ורשויות אחרות ממשיכים להפר את זכותם של הפלסטינים למים בכך שאינם נוקטים את האמצעים הנחוצים כדי להגן עליהם מפני התקפות מצד מתנחלים ישראלים, אינם חוקרים התקפות כאלה כאשר הן מבוצעות, אינם מבטיחים שהאחרים ייתנו על כך את הדין ואינם מפצים את הפלסטינים שנפגעו על הנזק שנגרם לחייהם ולרכושם.

מחדלים וניהול לא תקין של הרשות הפלסטינית/רשות המים הפלסטינית

טענות בדבר שחיתות, ניהול כושל והיעדר שקיפות ונשיאה באחריות עמדו בדרכה של הרשות הפלסטינית מאז הוקמה באמצע שנות התשעים, ואומתו, לפחות במידה מסוימת, על-ידי גורמים רשמיים ברשות הפלסטינית עצמה ועל-ידי גורמים אחרים.

גם רשות המים הפלסטינית לא הייתה חפה מפני בעיות אלה. בביקורת שנערכה בחודש נובמבר 2008 והתמקדה במשק המים נמצא כי "גיבוש המדיניות והאסטרטגיה היה לקוי במיוחד והדבר בא לידי ביטוי בעבודת רשות המים הפלסטינית במהלך העשור האחרון", וכי "לא יהיה בכך משום הגזמה גדולה אם נאמר כי תוהו ובוהו מוחלט שורר במשק המים". בדו"ח הביקורת נכתב עוד כי "התגוששות פוליטיות/אישיות הובילו למספר עודף של ספקי שירותי מים ושל שירותי מים ברמות שונות, כשאף אחד מהם אינו יעיל באופן מלא".¹⁵⁴

בשנת 2008 מונה יושב ראש חדש לרשות המים הפלסטינית. עם זאת, אין זה ברור עדיין אם בהנהלתו תוכל רשות המים להתגבר על המסורת של תפקוד לקוי ולעבור את הרפורמה הנחוצה כדי להפוך את עצמה למוסד אפקטיבי ויעיל.

נוסף על הבעיות הפנימיות ברשות הפלסטינית וברשות המים הפלסטינית, מידת השליטה הגבוהה בקרקע ובמשאבי המים בשטחים הפלסטיניים הכבושים שישראל ממשכה להחזיק בה מגבילה מאוד את עבודתם של גופים אלה, וכך גם ההגבלות שישראל מטילה על פעולותיהן ועל תנועת אנשים וסחורות.

מיד עם היווסדה בשנת 1990 נאלצה רשות המים הפלסטינית להתמודד עם שורה של אתגרים קשים ביותר, ובהם:

- העובדה שמשק המים והתברואה סבל מבעיות חמורות;
- היעדר גישה לאספקת מים הולמת כדי לענות על צורכי האוכלוסייה;
- תלות מוחלטת כמעט בתורמים בינלאומיים הפועלים על-פי העדפות וסדרי עדיפויות משלהם;
- הגבלות חמורות שישראל מטילה על סוג הפרויקטים שרשות המים הפלסטינית רשאית לבצע, על מיקומם ועל תזמונם;
- אוכלוסייה שזכויות האזרח שלה נשללו מזה עשרות שנים בידי שלטון כיבוש זר ואשר נוטה לפיכך שלא לבטוח בהחלטות כלשהן של שלטון מרכזי ולהתנגד להן.

בתוך ישראל, פיתחו הרשויות תשתית מים מתקדמת ביותר, שהורחבה להתנחלויות הישראליות הבלתי חוקיות בשטחים הפלסטיניים הכבושים תוך הזנחה חמורה של מערכת המים הפלסטינית. עקב כך, רשות המים הפלסטינית ירשה תשתית מים שנזקקה נואשות לשיקום, שדרוג ופיתוח דחופים.¹⁵⁵

האתגר שעמו רשות המים הייתה צריכה להתמודד היה לפיכך כיצד לספק די מים לארבעה מיליון הפלסטינים שהיא נועדה לשרת. מלכתחילה הייתה זו משימה בלתי אפשרית, וכזו היא גם היום כיוון שישראל המשיכה לשמור על השליטה הבלעדית בחלק גדול באורח לא מידתי של משאבי המים הזמינים.

אי-יכולתה של הרשות הפלסטינית לספק את צורכי האוכלוסייה ערערה במידה רבה את סמכותה ולכן, את יכולתה להתמודד עם מנהגים ארוכי-ימים המחלישים עוד יותר את מערכת המים ולהתגבר

עליהם. בין האתגרים הללו: גניבת מים באמצעות חיבורים בלתי חוקיים ושאיבת מים בלי הרשאה; סילוק בלתי הולם של שפכים ופסולת מוצקת המזהם את מקורות המים; שליטה בלעדית של בעלי אדמות מקומיים ורשויות על מקורות מים מסוימים, המגבילה עוד יותר את הכמות הכוללת של המים הניתנים לחלוקה לפלסטינים; ומכירת מים שלעתיים מזומנות איכותם מפוקפקת במחירים מופקעים על-ידי ספקים פרטיים ובלי רישיון.¹⁵⁶

בקיץ 2007 לדוגמה, התחברות בלתי חוקית של חקלאים לקו המים הראשי של מקורות בסמוך לכפר בני נעים שמדרום לחברון הותירה את הכפר עם חשבון מים גדול אך כמעט בלי מים. בשנת 2008, שאיבת יתר של חקלאים ממעיין ואדי אל-פרעה שמצפון לשכם הגבירה את הנוק שנגרם כבר על-ידי בצורת ממושכת.

מעשים אלה מפריים את חוק המים (חוק 2/2002), ובעיקר:

- סעיף 3.1, שלפיו כל מקורות המים הזמינים בפלסטין נחשבים לרכוש ציבורי;
- סעיף 4, האוסר על חפירה, קידוח, שאיבה, איסוף, התפלה או טיפול במים לצרכים מסחריים וקובע כי הפעלת מתקן למים או לשפכים מבלי לקבל רישיון היא מעשה בלתי חוקי;
- סעיפים 35 עד 37, הקובעים עונשים של עד שניים מאסר ו/או קנסות על הפרת החוק.

בפועל, הרשות הפלסטינית ורשות המים הפלסטינית לא היו ככלל מסוגלות לאכוף את חוק המים, או שלא היו נכונות לעשות זאת. רשות המים הפלסטינית לא הייתה מסוגלת לכך כיוון שרבים מהאזורים שבהם אירעו הפרות ממוקמים מחוץ לשליטתה, באזורי B ו-C הנתונים לשליטה ישראלית ומחוץ לתחום סמכותה של הרשות הפלסטינית. אפילו באזורי A, שבהם הרשות הפלסטינית מוסמכת לאכוף את החוק, רשות המים הפלסטינית לא נהנתה ממעמד שיאפשר לה לאכוף את חוק המים בשל אי-יכולתה לספק די מים ושירותי תברואה הולמים לאוכלוסייה. עם העלייה בממדי העוני החל בשנת 2001, בשל תנאים כלכליים קשים יותר ופגיעת ההגבלות שהטילה ישראל, לא נותרה לפלסטינים רבים ברירה אלא להפר את חוק המים כדי להתמודד עם המחסור החמור במים שהרשות המים הפלסטינית לא הייתה מסוגלת למנוע ואף לא להתגבר עליו.

לנפגעים ממצב זה נותרו ארבע דרכי פעולה אפשריות: לצמצם את צריכת המים שלהם לרמה הנמוכה בהרבה מן הצריכה המינימאלית שארגון הבריאות העולמי ממליץ עליה; להסתמך על ארגונים לא ממשלתיים ועל ארגוני צדקה המספקים כמויות קטנות של מים כחלק מתוכניות הסיוע שלהם למצבי חירום; לבצע קידוחים בלי הרשאה ולהתחבר לרשת המים בלי היתר, תוך הפרה של חוק המים; ולהימנע מתשלום עבור מעט המים שהם מקבלים מרשות המים הפלסטינית באמצעות הרשויות המקומיות שלהם, מועצות הכפרים ושירותי המים. בעיה אחרונה זו הטילה עול נוסף על רשות המים הפלסטינית, הנדרשת לשלם עבור המים – על שאיבתם מבארותיה שלה או על קנייתם מחברת "מקורות" – ועל חלוקתם לאוכלוסייה הפלסטינית. בעיה זו מחריפה והולכת בשמונה השנים האחרונות כיוון שהכלכלה הפלסטינית שרויה כמעט בקיפאון ושיעורי העוני בקרב האוכלוסייה הפלסטינית הגיעו לממדים חסרי תקדים.

רשלנות פושעת בסילוק שפכים – סיכון משאבי מים

זה שנים שמחקרים מעלים כי רמת הַחֲנֻקוֹת במי התהום באזורים מסוימים בשטחים הפלסטיניים הכבושים חורגת הרבה מהרמה המומלצת על-ידי ארגון הבריאות העולמי. כמו כן נמצאו במים אלה ריכוזים גבוהים של חיידקי קוליפורם החורגים גם הם מהרמה המומלצת ומלמדים על זיהום משפכים בלתי מטופלים ומחומרי דישון.¹⁵⁷ התפרצויות תקופתיות של שלשול, בעיקר בקרב ילדים, ומחלות אחרות המועברות על-ידי מים מלמדות גם הן על זיהום המים. המצב חמור במיוחד ברצועת עזה.

אף שזיהום האקוויפר הוא בעיה הן עבור הצד הישראלי והן עבור הצד הפלסטיני, התוצאות חמורות בהרבה עבור הפלסטינים שכן אקוויפר ההר בגדה המערבית ואקוויפר החוף ברצועת עזה הם מקורות המים היחידים בכל אחד מאזורים אלה, בעוד לישראל יש מקורות מים משמעותיים נוספים.

זיהום אקוויפר ההר הוא נושא השנוי במחלוקת בין הצד הישראלי לצד הפלסטיני, וכל צד מאשים את זה שמנגד באחריות לזיהום. בפועל, שני הצדדים לא מילאו את חובותיהם ונמנעו מנקיטת אמצעים הולמים כדי להפסיק את הזיהום ולהשיב את המצב על כנו.

ניקוז בור שופכין בעזה © AI

הוועדה לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות הדגישה את חובתן של מדינות להבטיח את איכות המים: "המים הנדרשים לכל שימוש אישי או ביתי חייבים להיות בטוחים, ולכן חופשיים ממיקרו-אורגניזמים, חומרים כימיים וסכנות רדיולוגיות המהוות איום על בריאותו של אדם" (הערה כללית מס' 15, פסקה 12(ב)). על-פי הוועדה, היגיינה סביבתית באשר היא היבט של הזכות לבריאות כוללת גם נקיטת אמצעים באורח בלתי מפלה כדי למנוע סכנה בריאותית ממים לא בטוחים ורעילים. הוועדה קבעה כי על מדינות שהן צד לאמנה להבטיח כי משאבי מים טבעיים מוגנים מפני זיהום בחומרים מזיקים ומיקרובים פתוגניים (פסקה 8). כמו כן הדגישה הוועדה כי החובה "להבטיח כי לכל אדם יש גישה לתברואה הולמת אינה רק עקרון יסוד הנוגע לכבוד ולפרטיות. זהו גם אחד המנגנונים העיקריים להגנה על איכות האספקה והמשאבים של מי השתייה" (הערה כללית מס' 15, פסקה 29).

הוועדה הדגישה כי פעולות שמבצעות מדינות כגון "זיהום וצמצום משאבי המים הפוגעים בבריאותם של בני אדם" ו"הימנעות מחקיקה או מאכיפה של חוקים שנועדו למנוע זיהום" של מים מפרות את הזכות למים (פסקה 44(א) ו-ב)).

הימנעות מהגנה על אספקת המים בשטחים הפלסטיניים הכבושים: ישראל

הרשויות הישראליות מאשימות את הרשות הפלסטינית בזיהום אקוויפר ההר משום שרשות המים הפלסטינית לא הקימה את התשתית הנחוצה לאיסוף רוב השפכים המיוצרים בידי האוכלוסייה הפלסטינית בגדה המערבית ולטיפול בהם, והדבר גורם לזיהום האקוויפר. רשות המים הפלסטינית אכן נושאת באחריות כבדה בעניין זה ועליה לפעול לאלתר לתיקונו של כשל זה ולמילוי חובותיה לשמור על משאבי המים הטבעיים שעליהם מסתמכת האוכלוסייה ולהגן עליהם.

עם זאת, אין בכישלונותיה של רשות המים הפלסטינית כדי להאפיל על חלקה של ישראל באחריות לזיהום, שהנו גדול אפילו יותר מזה של רשות המים הפלסטינית, וכולל לא רק זיהום של אקוויפר ההר אלא גם של המעיינות בגדה המערבית ובייחוד של נהר הירדן, משאב המים העיקרי הנוסף של הגדה המערבית, שבניהולה של ישראל לא נותר ממנו הרבה יותר מזרם דק של ביוב ומים מזוהמים.

ראשית, הן זיהום אקוויפר ההר והן זיהום נהר הירדן החלו עוד בטרם הוקמה הראשות בשנת 1996, והם התרחשו בקנה מידה גדול במהלך 30 השנים שקדמו לכך שבמהלכן ישראל נשאה באחריות מלאה לעניינים האזרחיים בכל רחבי השטחים הפלסטיניים הכבושים. ישראל אף מוסיפה לשאת באחריות מלאה ל-60 אחוזים מהגדה המערבית שבהם היא הותירה בידיה את השליטה המלאה בעניינים אזרחיים ואשר אין בהם לרשות הפלסטינית סמכות שיפוט כלשהי. במהלך ארבעה עשורים של כיבוש, נמנעו הרשויות הישראליות בעקביות מנקיטה ולו של האמצעים הבסיסיים ביותר כדי לספק מתקנים יעילים לטיפול בשפכים ובפסולת בשטחים הפלסטיניים הכבושים, וסיכנו בכך את מקורות המים המשותפים. בישראל, לעומת זאת, הן פיתחו מערכות מתקדמות לטיפול בשפכים ובמי ביוב עבור אזרחיהן שלהן.

המתקן היחידי לטיפול-מקדים בשפכים שישראל הקימה עבור האוכלוסייה הפלסטינית בגדה המערבית במהלך 42 שנות הכיבוש נמצא בטול-כרם, על הקו הירוק. המתקן מורכב ממערכת של ברכות איסוף וסינון שגרמו לזיהום חמור עד אשר דופנו ושוקמו כברכות חמצון בידי רשות המים הפלסטינית, בסיוע כספי של תורמים בינלאומיים.

שנית, ישראל הזיקה לאקוויפר בכך שהקימה למעלה מ-200 התנחלויות ו"מאחזים" בלתי חוקיים בגדה המערבית והתירה להם לסלק כמויות גדולות של שפכים ביתיים ותעשייתיים באזור המילוי החוזר של האקוויפר. בשנים האחרונות צוידו רבות מן ההתנחלויות במתקנים לטיפול בשפכים אולם אחרות מסלקות עדיין שפכים גולמיים ופסולת תעשייתית מסוכנת לתוך שדות הגדה המערבית ומעיינותיה.

על-פי הדו"ח שפרסמו בחודש אוגוסט 2008 המשרד להגנת הסביבה של ממשלת ישראל, רשות הטבע והגנים והמנהל האזרחי (ענף של הצבא הישראלי המטפל בנושאים אזרחיים בשטחים הפלסטיניים הכבושים) בנוגע לזיהום מי התהום בגדה המערבית, רק 81 מתוך 121 התנחלויות ישראליות בגדה המערבית היו מחוברות באותה עת למתקנים לטיפול בביוב.¹⁵⁸ בחודש יוני 2009 דיווח הארגון הישראלי הלא ממשלתי "בצלם" כי לאף אחד מן ה"מאחזים" אין מתקנים לטיפול בשפכים וכי המתקנים הקיימים בהתנחלויות לעתים מזומנות אינם מתפקדים או מספקים רק טיפול מוגבל ובלתי מספיק בשפכים המוזרמים אליהם.¹⁵⁹

בצלם ציין כי "דוחות מבקר המדינה ופרסומי המשרד לאיכות הסביבה מעשרים השנים האחרונות תיעדו גם הם הזנחה זו. הם התייחסו, בין השאר, לתחזוקה הלקויה של מתקן הטיהור באזור התעשייה מעלה אפרים, להיעדר חיבור לחשמל של מתקני הטיהור בהתנחלויות טנא ותלם, לחלחול

שפכים תעשייתיים גולמיים למי התהום באזור התעשייה ברקן, לטיפול ב'דרך כלל פרימיטיבי' בשפכי המפעלים באזור זה, ולזיהום הסביבתי שיצרה רפת ההתנחלות ראש צורים¹⁶⁰.

גם במזרח ירושלים, המהווה על-פי המשפט הבינלאומי חלק מהגדה המערבית הכבושה על אף שסופחה באורח בלתי חוקי על-ידי ישראל המחילה בה את החוק הישראלי, הוזנחה התברואה בדומה מאוד לשאר הגדה המערבית. לרשות המים הפלסטינית אין סמכויות כלשהן במזרח ירושלים או סביבה והיא אינה מורשית לבצע פרויקטים כלשהם בתחום המים באזור זה. מספרם הכולל של המתנחלים הישראלים בשטח זה עומד על כ-200 אלף בני אדם הגרים בהתנחלויות בלתי חוקיות, אולם הרשויות הישראליות לא דאגו להקים מתקנים הולמים לטיפול בשפכים כדי להתמודד עם הפסולת שמייצרים מאות אלפי תושבים במזרח ירושלים, בחלקים ממערב ירושלים ובהתנחלויות הישראליות בשטח מזרח ירושלים ובסביבתו. כ-17.5 מלמ"ק של שפכים בשנה זורמים מזרחה, בעיקר בנחלים פתוחים, מסבים נזק סביבתי לקרקע ולמשאבי המים ומהווים סכנה לבריאות הציבור ביישובים הפלסטיניים לאורך נתיב זרימתם. כ-10.5 מלמ"ק של ביוב גולמי הזורמים בערוץ נחל קדרון לאורך כ-30 קילומטר לתוך ים המלח מוסיפים על הנזק הסביבתי הניכר שהסבו ייבושו וזיהומו של נהר הירדן, אחד ממקורות המים העיקריים של ים המלח. השפכים הנוותרים, שהיקפם 7.5 מלמ"ק, זורמים למאגר עוג שמצפון לים המלח, שבו מטופלים השפכים באורח חלקי בלבד לפני שנעשה בהם שימוש חוזר בעיקר להשקיית עצי תמר וגידולים בהתנחלויות ישראליות מצפון לים המלח ובבקעת הירדן.¹⁶¹

בדו"ח שפרסמו בחודש אוגוסט 2008 הצביעו הרשויות הישראליות בעיקר על השפכים הפלסטיניים – 56 מלמ"ש על-פי הדו"ח, אך רק 25 מלמ"ש על-פי נתוני הבנק העולמי¹⁶² – כגורם לזיהום הנחלים, מי התהום והמעיינות בגדה המערבית, אך הם לא הביאו בחשבון שפכים בהיקף של 17.5 מלמ"ק שתושבי מזרח ירושלים וחלק ממערב ירושלים מייצרים מדי שנה. כמות זו מביאה את הכמות הכוללת של השפכים הבלתי מטופלים, או שאינם מטופלים כראוי וזורמים דרך הגדה המערבית, ושלם אחראיות הרשויות הישראליות באורח ישיר, ל-35 מיליון מ"ק בשנה – כ-38% מהכמות הכוללת של שפכים המזהמת את האקוויפר שמתחת לגדה המערבית.

שלישית, ב-42 השנים האחרונות השתמשה ישראל בשטחים הפלסטיניים הכבושים למעשה כאתר להשלכת הפסולת שלה, והקימה מזבלות בכל רחבי השטחים הפלסטיניים הכבושים מבלי לדפון, כשהיא מותירה חומרים מסוכנים, כולל פסולת תעשייתית מסוכנת, לחלחל באדמה ולזהם את האקוויפר. בשנים האחרונות סגרו הרשויות הישראליות חלק מהמזבלות הללו, אך מבלי לנקוט אמצעים לשיקומן ולמניעת זיהום נוסף. אחרות משמשות עדיין הן ישראלים והן פלסטיניים.

דוגמאות לאתרים להשלכת פסולת כוללת את מזבלת עזון, שהוקמה בראשית שנות התשעים וממוקמת בסמוך לבאר הכפר, באזור C הנשלט בידי ישראל. המזבלה לא דופנה ומאז שנסגרה בשנת 2002 לא ננקטו אמצעים כלשהם כדי לחטא את האתר, המוסיף להפריש אדים רעילים ולדלוף ולזהם את האדמה ואת אספקת המים הסמוכה. בדומה לכך, אתר השלכת הפסולת בדיר שרף שנפתח בידי הצבא הישראלי בשנת 2002 לצורך השלכת פסולת תעשייתית של חברות ישראליות, נסגר בשנת 2005 אף לא טופל מעולם כדי להפוך לאתר בטוח.

במשך עשרות שנים אפשרו הרשויות הישראליות השלכה אקראית, בעיקר של פסולת תעשייתית בידי קבלנים ישראלים, באזורים חקלאיים ברחבי הגדה המערבית. בשנים האחרונות התחייבו רשויות אלה לנקוט אמצעים כדי למנוע הפרות כאלה¹⁶³ אך השלכת הפסולת נמשכת בכפרים פלסטיניים באזורים בגדה המערבית הנמצאים בשליטה ביטחונית ישראלית והרשויות לא נקטו אמצעים כלשהם לניקוי הפסולת שהושלכה בידי קבלנים ישראלים בעבר.

רביעית, הדרישות להצטייד בהיתרים והגבלות אחרות שישראל מטילה על פלסטינים בגדה המערבית תרמו לזיהום האקוויפר כיוון שהן עכבו או מנעו את הקמתם של מתקנים לטיפול בשפכים ואת סילוקה של פסולת על-ידי קבורתה באדמה בגדה המערבית. פרויקטים שרשות המים הפלסטינית ורשויות מקומיות גייסו עבורם משאבים מתורמים בינלאומיים עוכבו, במקרים מסוימים לכמה שנים, בשל סירובן של הרשויות הישראליות להנפיק היתרים או משום שהן כפו תנאים בלתי אפשריים הנוגעים לסוג הטיפול והשימוש החוזר במי שפכים. במקרים מסוימים, התעקשותה של ישראל על חיבור התנחלויות בלתי חוקיות כתנאי להענקת היתרים לפרויקטים פלסטיניים עיכבה את פיתוחם של מתקנים לטיפול בשפכים; במקרים אחרים, העובדה שהרשויות הישראליות נמנעו

מאספקת מתקנים לטיפול בשפכי התנחלויות סמוכות הביאה תורמים בינלאומיים לעכב או להשעות את מימון הפרויקטים הפלסטיניים.

ברצועת עזה ניתן לתאר נכונה את המדיניות הישראלית כשלילת פיתוח. עשרות שנים של הזנחה פיננסית ואחרת הותירו בתחום אספקת המים והטיפול בשפכים עזובה וצורך דחוף בשיקום ובפיתוח. עם הקמת הרשות הפלסטינית נמצאו משאבים זמינים מתורמים בינלאומיים לסיוע בתיקון המצב אך ההגבלות ההולכות ומחמירות שהטילה ישראל על מעבר אנשים וסחורות לתוך רצועת עזה הגבילו מאוד את האפשרויות, ועיכבו פרויקטים נחוצים באורח נואש בתחום המים והתברואה, דבר שמסכן את בריאות הציבור. ב-27 במאוס 2007 קרסה אחת מגדותיה של ברכה לאיסוף שפכים במתקן בית לאהיה לטיפול בשפכים בצפון הגדה המערבית. בשל הקריסה הוצף הכפר הבדואי הסמוך אום א-נאסר. חמישה בני אדם, שניים מהם ילדים, נהרגו ומאות אחרים נותרו בלי קורת גג. נוכח המצור הישראלי על רצועת עזה ישנו מחסור בחומרים ולכן שיקום המתקן ובנייתו של מתקן חדש מתקדמים בקצב איטי ביותר. המתקנים המעטים הנוספים לטיפול בשפכים ברצועת עזה מתמודדים עם בעיות דומות ובכל יום שחולף עם המצור הישראלי אובד זמן יקר והסכנה הנשקפת לאספקת המים הזעומה של רצועת עזה מחמירה והולכת.

הימנעות מהגנה על אספקת המים בשטחים הפלסטיניים הכבושים: הרשות הפלסטינית/רשות המים הפלסטינית

הרשות הפלסטינית ורשות המים הפלסטינית מצדן טענו שוב ושוב כי זיהום אקוויפר ההר נגרם על-ידי שפכים שמקורם בהתנחלויות ישראליות. הן ציינו כי 450 אלף מתנחלים ישראלים בגדה המערבית – כולל מזרח ירושלים – מייצרים כמות שפכים הגדולה כמעט פי 2.5 מזו שמייצרים התושבים הפלסטיניים, כיוון שהמתנחלים הישראלים צורכים כמויות גדולות בהרבה של מים לנפש מאשר פלסטינים. כמו כן הצביעו הרשויות הפלסטיניות על הדיווחים התכופים בדבר שפכים מהתנחלויות ישראליות המציפים מטעים פלסטיניים ומזהמים מקורות מים כיוון שהם מכילים כימיקלים וחומרי הדברה ומדשנים שבהם משתמשים בהתנחלויות ישראליות, ועל השלכת פסולת מוצקה בידי ישראלים בשטחים הפלסטיניים הכבושים.

עם זאת, הרשות הפלסטינית ורשות המים הפלסטינית לא נהגו בגילוי כזה לגבי זיהום שנגרם בידי פלסטינים בשטחים הפלסטיניים הכבושים – שפכייהם של כ-2.3 מיליון פלסטינים, הפסולת ממפעלים פלסטיניים ומבתי הברד לכבישת זיתים, החומרים המזיקים שבהם משתמשים חקלאים פלסטינים להדברת מזיקים ולדישון הקרקע, וההשלכה האקראית של פסולת מוצקה בידי פלסטינים – המהווים כולם איום על אקוויפר ההר ממש כמו דרכי ההתנהלות של ישראל. כישלונות הצד הישראלי אינם יכולים לשמש תירוץ להימנעותה של הרשות הפלסטינית מנקיטת אמצעים הנחוצים כדי למנוע זיהום של האקוויפר בשטחים הכפופים לסמכותה, גם אם אלה מוגבלים.

על רשות המים הפלסטינית לפעול במסגרת אילוצים חיצוניים ופנימיים הפוגעים קשות ביכולתה לפתח תשתית תברואתית ראויה. בגדה המערבית, פעילותה של רשות המים הפלסטינית מוגבלת ביותר משום שאין לה גישה לכ-60% מהשטח המוגדרים כאזורי C ונתונים לשליטה צבאית ישראלית. הצבא הישראלי מסרב בעקביות לאפשר לפלסטינים לבנות בתים או תשתית באזורי C, ובמקביל הוא מרחיב התנחלויות בלתי חוקיות באזור זה. זאת על אף שזהו האזור המתאים ביותר להקמת תשתית לאספקת מים ולתברואה – מתקנים לטיפול בביוב ואתרים מצוידים באורח הולם לקבורת אשפה מוצקה – הנחוצים כל כך לאוכלוסייה הפלסטינית. אותם 40% מן הגדה שמהם מורכבים אזורי A ו-B, הנתונים לסמכותה השיפוטית של הרשות הפלסטינית, כבר מיושבים בצפיפות ומספיקים בקושי לאוכלוסייה הצומחת והולכת.

מגבלה נוספת מטילות הדרישות הגבוהות באופן בלתי סביר שמעמידה ישראל בכל הנוגע לתקני הטיפול בשפכים (רמת הטיפול בשפכים) – דרישה לטיפול על-פי תקן 10/10, המחייב טיפול שלישוני בשפכים. סטנדרט מתקדם זה של טיפול שישראל דורשת כי ייושם במתקנים לטיפול בשפכים בשטחים הפלסטיניים הכבושים גבוה יותר מהתקן המיושם בתוך ישראל עצמה, שבה הטיפול בשפכים הוא בעיקר שניוני (20/30). בשנת 2001, רק 46% מהשפכים שטופלו בישראל עמדו בתקן של 20/30.¹⁶⁴ הדרישה לטיפול שלישוני על-פי תקן של 10/10 נקבעה בישראל רק בשנים האחרונות,

בתנאים של יישוב בשלבים במהלך 10 שנים.¹⁶⁵ כיום, שיעור ניכר מן השפכים המטופלים בישראל אינם זוכים לטיפול שלישוני שהרשויות הישראליות דורשות כתנאי לאישור הקמתם של מתקנים לטיפול בשפכים בגדה המערבית. יתר על כן, חלק ניכר מהשפכים המיוצרים בישראל ובהתנחלויות ישראליות בגדה המערבית אינו מטופל אפילו ברמה שניונית, או שאינו מטופל כלל. כמות זו (167 מלמ"ק בשנת 2005 בישראל לבדה) גדולה פי שלושה מכמות השפכים הפלסטיניים הלא מטופלים בגדה המערבית (56 מלמ"ש על-פי הרשויות הישראליות).¹⁶⁶

עלויות הקמתם ותפעולם של מתקנים לטיפול בשפכים על-פי התקן המתקדם 10/10 גבוהות באורח ניכר – עד ל-100% יותר¹⁶⁷ – מעלויות ההקמה והתפעול של מתקנים המספקים טיפול שניוני. דרישתה של ישראל לטיפול שלישוני במתקנים הפלסטיניים לטיפול בביוב הרתיעה תורמים בינלאומיים, שאינם מוכנים לעמוד במה שהם רואים כעלויות גבוהות באורח חסר הצדקה הנדרשות להקמה, תפעול ותחזוקה של מתקנים לפי תקן זה. העלות היא גורם רלוונטי במיוחד כיוון שבלתי סביר שיהיו די משתמשים שיהיו נכונים ומסוגלים לממן את העלות הגבוהה של הטיפול בשפכים על-פי תקן של 10/10 כדי שהמתקנים יהיו בני-קיימא מבחינה פיננסית, ובהתחשב בכך שעל-פי ניסיון העבר, המתקנים הפלסטיניים לטיפול בשפכים בשטחים הפלסטיניים הכבושים חשופים לסכנה של פעולות ישראליות צבאיות.

בעזה הקשו מספר מגבלות על יכולתה של רשות המים הפלסטינית לבצע פרויקטים בתחום המים והביוב, ובעיקר, בשנים האחרונות: המצור הישראלי המונע הכנסה של רוב החומרים והציוד הנחוצים לרצועה; העובדה שתורמים אינם רוצים להתחייב לפרויקטים גדולים באקלים של חוסר יציבות מדינית חמור ושל חוסר ביטחון; והפילוג ההולך וגובר בין שתי הסיעות הפלסטיניות העיקריות, המשתקף בקיומן של שתי מערכות ממשל בגדה המערבית וברצועת עזה.

הרשות הפלסטינית הוגבלה גם על-ידי תלותה המוחלטת בתורמים בינלאומיים, וזאת לא רק למימון שלב ההקמה של המתקנים לטיפול בשפכים, אלא סביר מאוד להניח שגם למימון עלויות תפעולם ותחזוקתם של מתקנים אלה, לפחות בשלב הראשוני. בתחום זה, על רשות המים הפלסטינית להשקיע מאמץ רב בהגברת המודעות בקרב פלסטינים, ובייחוד אלה העוסקים בחקלאות בדבר היתרונות של הטיפול והשימוש החוזר בשפכים ולצורך בהם. אם לא יחווה התורמים הבינלאומיים ביטחון בכך שיעשה שימוש מחודש בשפכים מטופלים, הם ימשיכו להסתייג ממימון פרויקטים שבהם יידרשו לשאת בהוצאות התפעול והתחזוקה, בנוסף על עלויות ההקמה.

תפקידם של התורמים הבינלאומיים

פגיעתן של ההגבלות הישראליות והזמן הרב הנדרש לקבלת רישיונות, במקרים שבהם אמנם מתאפשר לקבלם, תועדו בהרחבה על-ידי ארגונים לא ממשלתיים מקומיים ובינלאומיים וסוכנויות של האו"ם שהיו מעורבים בפרויקטים במשק המים בשטחים הפלסטיניים הכבושים או מימנו אותם.¹⁶⁸ תורמים בינלאומיים הם שנשארו במרבית העלויות של תוכניות חירום בתחום המים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, ובכלל זה תיקון תשתית מים שניזוקה או נהרסה בהתקפות של הצבא הישראלי או אספקת חירום של מים ושל שירותי תברואה לפלסטינים שבתיהם ורכושם נהרסו או שנותרו בלי גישה לאספקת מים ראויה. אולם, תורמים בינלאומיים אינם נלהבים בדרך-כלל לתת פומבי לבעיות שבהן הם נתקלים במהלך יישום פרויקטים הקשורים למים או בנושאים אחרים, מתוך חשש שמא הרשויות הישראליות יטילו בעקבות זאת מגבלות נוספות.

מומחה בינלאומי למים העובד עבור סוכנות בינלאומית בפרויקט הקשור במים אשר נבלס בידי הצבא הישראלי בשנת 2008 אמר לאמנסטי אינטרנשיונל: "זה לא יהיה מועיל להעלות את הנושא בפומבי. אנחנו כבר עכשיו מתמודדים עם כל כך הרבה קשיים כדי לקבל היתרים וגישה עבור הפרויקטים שלנו, וזה יכול ליצור מתחים עם הרשויות הישראליות ולהקשות אפילו יותר על החיים שלנו".

בחדש יולי 2009 סיפר חבר צוות ארגון בינלאומי לא ממשלתי המסייע בפרויקטים הקשורים במים בשטח הפלסטיני לאמנסטי אינטרנשיונל על "צווים להפסקת עבודה" שהצבא הישראלי מסר לארגונים לא ממשלתיים: "זה דפוס חדש. קודם הצבא הישראלי הפנה צווי הריסה או צווים להפסקת עבודה לתושבי הכפרים הפלסטיניים, או השאיר אותם על בורות המים, אבל השנה הם התחילו להפנות אותם לארגונים הלא ממשלתיים הזרים שמיישמים את הפרויקטים. אנחנו בונים ומשקמים בורות מים כבר שנים, אבל אף פעם עד עכשיו לא קיבלנו צווים להפסקת עבודה שמופנים אלינו. למעשה הצבא מאשים אותנו בהפרת החוק, וזה שם אותנו במצב מאוד קשה. כרגע אנחנו לא רוצים לעשות מזה עניין גדול בפומבי. ננסה לראות איך אנחנו יכולים לפתור את הבעיה עם הרשויות הישראליות, אבל בינתיים זה אומר שאנחנו לא יכולים לבצע פרויקטים מסוימים באזורי C, כמו שנהגנו לפני כן".

עובד בארגון לא ממשלתי אחר ציין: "קשה לגייס משאבים לפרויקטים שעלולים להיבלם, או שיכולים להיות בהם עיכובים או בעיות שמגדילים את העלויות ומפחיתים את היעילות שלהם, או לפרויקטים שיהיו בסכנת הריסה כי בפועל זה אומר שהמשאבים יבוזבזו. אז ארגונים נמנעים מפרסום בעיות כאלה, וזה אומר שהרשויות הישראליות לא נדרשות לתת דין וחשבון על מעשים כאלה".

מומחה בינלאומי אחר למים המעורב בפרויקטים במשק המים מטעם תורמים בינלאומיים אמר לאמנסטי אינטרנשיונל: "בדרך כלל, הצבא מוסר צווי הריסה בכתב עבור בורות קטנים לאגירת מי גשמים, אבל כדי להרוס פרויקט בעלות של הרבה מיליוני דולרים או לסרב לאפשר את היישום שלו הם פשוט מרימים טלפון, או מוסרים את המידע בפגישה. הסירוב לא ניתן בדרך-כלל בכתב; הם פשוט לא נותנים את ההיתרים הנחוצים. לכן, לעתים קרובות אין תיעוד בכתב".

אספקה וניהול יעילים של שירותים חיוניים כגון מים ותברואה מצריכים פיתוח של תשתית כלל-ארצית. בעשור הראשון להקמתה של מדינת ישראל החלו הרשויות הישראליות בהקמת מוביל המים הארצי, פרויקט המים הגדול ביותר של ישראל, שהוא למעשה רשת אחת המחברת את כל הפרויקטים האזוריים בתחום המים בכל רחבי המדינה. אולם, בשלושת העשורים שבהם ניהלה ישראל את משק המים הפלסטיני לפני הסכמי אוסלו לא פותחה כמעט שום תשתית לאספקת מים לאוכלוסיית השטחים הפלסטיניים הכבושים.

מאז הסכמי אוסלו והקמת רשות המים הפלסטינית פגע ההליך הבירוקראטי המורכב והרב-שכבת הדרוש לשם קבלת היתרים לביצוע פרויקטים בשטחים הפלסטיניים הכבושים את פיתוחה ויישומה של תכנית מים לאומית יעילה. מצב שבו אפילו הנחת צינורות מים ראשיים בין ערים וכפרים מחייבת קבלת סדרה של היתרים בטרם תבוצע העבודה ושוב פרויקט בקנה מידה גדול עלול להתעכב או להיות מושעה כיוון שחלק קטן מהפרויקט ממוקם באזור "רגיש" – סמוך להתנחלות ישראלית, לכביש שבו

משתמשים מתנחלים ישראלים או לבסיס צבאי – הוא מכשול משמעותי בפני ביצועם היעיל של פרויקטים בקנה מידה גדול.

ביקורת שנערכה לאחרונה במשק המים הפלסטיני זיהתה, נוסף להגבלות שישראל מטילה ולבעיות נוספות, היעדר תיאום בין תורמים והשלכות פוליטיות ואחרות של ניצחון חמאס בבחירות, שהוביל להשעיית פרויקטים רבים בתחום המים במימון בינלאומי.¹⁶⁹

נראה כי תיאום לקוי בין תורמים בינלאומיים גרם לעתים להעמקת בעיות של תיאום ויצר מתחים בתוך רשות המים הפלסטינית, ובין הרשות הפלסטינית לרשות המים הפלסטינית ולגורמים פלסטיניים נוספים המעורבים בפרויקטים בתחום המים. בה בעת, העובדה שרשות המים הפלסטינית לא ניהלה ביעילות את משק המים הפלסטיני מנעה תיאום יעיל בין תורמים זרים.

לאחר פרוץ האינתיפאדה, ובמיוחד בין השנים 2001-2004, השעו תורמים זרים פרויקטים גדולים בתחום המים והתברואה בשל ההגבלות המחמירות והולכות שהטילה ישראל על תנועת פלסטינים ועל פעילותם. ככלל, התורמים גילו חוסר נכונות לערער אפילו על ההגבלות והמכשולים הבלתי סבירים ביותר שעיקבו את יישומם של רבים מהפרויקטים החיוניים בתחום המים. תחת זאת, תורמים בינלאומיים בחרו להתמודד עם ההגבלות המחמירות בכך שהעבירו סכומי כסף גדולים מפרויקטים בתחום פיתוח אספקת המים והתברואה לפרויקטים קצרי-טווח, כגון תיקון נזק שנגרם בהתקפות צבאיות ישראליות או אספקת מים במכליות (במחיר גבוה פי כמה) וסיוע הומניטארי אחר לאוכלוסייה הפלסטינית.

התפתחויות פוליטיות פנים-פלסטיניות סיבכו את העניינים עוד יותר. בשנות נשיאותו האחרונות של הנשיא המנוח יאסר ערפאת נמנעו תורמים בינלאומיים ככלל מעבודה מול נשיאות הרשות והעדיפו לעבוד ישירות מול גופים אחרים ברשות ורשויות מקומיות. עם זאת, לאחר ניצחון חמאס בבחירות לרשויות המקומיות ולמועצה המחוקקת, בשנים 2005 ו-2006, שינו התורמים הבינלאומיים את גישתם כדי להימנע מעבודה מול נבחרים חמאס ברשויות המקומיות ובממשלה, ושבנו לעבוד מול נשיאות הרשות. לאחר התמוטטות "ממשלת האחדות" של פתח וחמאס בחודש יוני 2007, שבו התורמים לפעול מול הממשלה הזמנית של הנשיא מחמוד עבאס שבסיסה בגדה המערבית. כיוון שלרוב הפרויקטים בתחום המים יש מסגרת זמן של שנים אחדות, פרויקטים רבים שהיו בשלבי יישום שונים בעת התרחשותם של שינויים פוליטיים אלה הושעו למשך תקופות ממושכות בעוד פרויקטים אחרים, שהיו רק בשלבי תכנון, הוסרו מן השולחן לגמרי.

ברצועת עזה המצב חמור במיוחד, בעיקר בשל המצור הישראלי הנוקשה, אך במידה מסוימת גם משום שתורמים זרים אינם מוכנים לעבוד מול ממשלת חמאס בפועל. החריגים העיקריים בעניין זה היו תיקונו של המתקן הישן לטיפול בשפכים בצפון הרצועה והקמתו של מתקן חדש. פרויקט מתמשך זה ממומן על-ידי הבנק העולמי אך סבל מעיכובים חמורים בשל סירובה של ישראל להתיר ייבוא של חומרים נחוצים לתוך הרצועה. ההשפעה המשולבת של השעיית פרויקטים בתחום המים ושל היעדר חלקי חילוף, ציוד וחומרים אחרים עקב המצור המתמשך שמטילה ישראל על רצועת עזה הביאה את המצב בתחום המים ברצועה, שהיה חמור גם ככה, אל סף משבר. לפני למעלה משנה, ב-7 במאי 2008, דיווח מזכ"ל האו"ם: "יעילותן של רשתות מים התדרדרה מ-70% בחודש יוני 2007 ל-55% בחודש פברואר 2008, בשל מחסור בחלקי חילוף וחומרים. החל בחודש ינואר 2008 מוזרמים מדי יום 40 מיליון ליטר של שפכים גולמיים ומטופלים חלקית לתוך הים".¹⁷⁰ מאז, נכתשו רצועת עזה ומיליון וחצי תושביה באורח חסר רחמים במבצע "עופרת יצוקה" ונחנקו מהמצור הישראלי ההדוק. אלה הביאו להידרדרות נוספת במשק המים והגבירו את עוניים ואת סבלם של התושבים התלויים בו להישרדותם.¹⁷¹

כמתואר לעיל, הגבלות ומכשולים שונים מעכבים את תמיכתם של תורמים בינלאומיים בפיתוח ותחזוקה של תשתית מים ותברואה ובאספקת שירותים אלה בשטחים הפלסטיניים הכבושים ומונעים ניצול יעיל ומיטבי של תמיכה זו. אחת ההשפעות של הגבלות ומכשולים אלה היא נטייתם של התורמים הבינלאומיים להעדיף אמצעים קצרי-טווח המהווים תחליף זמני כגון אספקת מים באמצעות מכליות, שהיא לרוב יקרה בהרבה מאספקתם באמצעות רשתות של צינורות מים. נטייה זו באה על חשבון מילוי הצורך להשקיע בתשתית מים ותברואה בת-קיימא ובשירותים בתחומים אלה לתושבי השטחים הפלסטיניים הכבושים. נטייה זו אף פוגעת באפשרות לעשות שימוש מתואם ויעיל בסיוע בתחום הפיתוח שיקדם את נגישותה של האוכלוסייה הפלסטינית לשירותים כאלה.

המשפט הבינלאומי: הזכות לגישה למים

החלטה 181 מה-29 בנובמבר 1947, אשר חילקה את שטח פלשתינה המנדטורית והובילה להקמת מדינת ישראל, כוללת הוראה בדבר: "גישה של שתי המדינות ושל העיר ירושלים למתקני מים וחשמל בלי אפליה" (סעיף 4.D.2.e).

על-פי המשפט הבינלאומי, חלה על ישראל ככוח הכובש בשטחים הפלסטיניים הכבושים אחריות מוגדרת היטב לכבד את זכות האדם של הפלסטינים למים. ישראל אינה יכולה להסתפק בהימנעות מביצוע פעולות המפרות זכויות אלה או פוגעות באפשרות של האוכלוסייה הפלסטינית לממש זכות זו. מחובתה גם להגן על האוכלוסייה הפלסטינית בכל הנוגע להנאה מן הזכות למים מפני התערבות צדדים שלישיים, וכן לנקוט צעדים מכוונים, מוחשיים וממוקדים כדי להבטיח שזכות זו תמומש במלואה.

שתי מסגרות משפטיות משלימות חלות על התנהלותה של ישראל ככוח הכובש בעל השליטה האפקטיבית בשטחים הפלסטיניים הכבושים: משפט זכויות האדם הבינלאומי והמשפט ההומניטארי הבינלאומי. החוק הבינלאומי בנושא ניהול מקורות מי תהום חוצי גבולות והפיקוח עליהם רלוונטי גם הוא.

משפט זכויות האדם הבינלאומי החל בענייננו ואשר נוגע לנושאים הנדונים בדו"ח זה כולל כמה אמנות של זכויות האדם שישראל היא צד להן, ובייחוד האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות (ICESCR), האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות (ICCPR), האמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל צורות האפליה הגזעית, אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד (CRC) והאמנה לביטול כל צורות האפליה נגד נשים (CEDAW).

כמו כן, חלות הוראות **המשפט ההומניטארי הבינלאומי** בנוגע לתפיסה לוחמתית, ובייחוד: אמנת ג'נבה הרביעית בדבר ההגנה על אזרחים בימי מלחמה מה-12 באוגוסט 1949 (להלן אמנת ג'נבה הרביעית) וכללי המשפט הבינלאומי המנהגי, כולל אמנת האג (הרביעית) בדבר דיני המלחמה ביבשה והתקנות הנספחות אליה בנוגע לדיני המלחמה ביבשה מה-18 באוקטובר 1907 (להלן תקנות האג); כמו כן מחייבים את ישראל הכללים המנהגיים של המשפט ההומניטארי הבינלאומי בנוגע לניהול מעשי איבה, שאוגדו בין היתר בפרוטוקול הנספח לאמנות ג'נבה מה-12 באוגוסט 1949 בדבר ההגנה על קורבנות סכסוכים בינלאומיים מזוינים (הפרוטוקול הנספח הראשון).

ממשלת ישראל טוענת כי אמנות זכויות האדם שאשררה ואמנת ג'נבה הרביעית שהיא צד לה אינן חלות על השטחים הפלסטיניים הכבושים, טענה שאין לה תומכים אחרים בקרב הקהילה הבינלאומית.¹⁷² מוסדות האו"ם המפקחים על יישום אמנות אלה ומוסדות רלוונטיים אחרים, כולל בית הדין הבינלאומי לצדק, הכירו כולם בכך שחובותיה של ישראל על-פי אמנות אלה חלות בה במידה על השטחים הפלסטיניים הכבושים.¹⁷³

משפט זכויות האדם הבינלאומי

הזכות למים הוכרה כאחד ממרכיביה של הזכות לרמת חיים נאותה על-פי סעיף 11(1) של האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות (ICESCR).¹⁷⁴ הזכות למים מוגנת גם על-פי אמנות בינלאומיות אחרות¹⁷⁵ והיא חיונית גם לצורך ההנאה מהזכות לבריאות, הזכות לדיוור נאות והזכות למזון.¹⁷⁶ זכות האדם למים פירושה שלכל אדם מגיעים די מים שיהיו בטוחים, קבילים, נגישים פיזית ובמחיר שבהישג ידו לצרכים אישיים וביתיים.¹⁷⁷

הוועדה לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות הצהירה כי יסודות הזכות למים חייבים להלוט את כבוד האדם, את חייו ואת בריאותו, בהתאם לסעיפים 11(1) ו-12 של האמנה הבינלאומית בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות. אף שהרמה הנאותה של מים הנדרשת במסגרת הזכות למים עשויה להשתנות בהתאם לתנאים שונים, הגורמים שלהלן חלים בכל נסיבות שהן:¹⁷⁸

(א) זמינות. אספקת המים לכל אדם לשימושים אישיים וביתיים חייבת להיות מספקת ומתמשכת. כמות המים הזמינה עבור כל אדם צריכה לעמוד בקווים המנחים שהתווה ארגון הבריאות העולמי.¹⁷⁹

(ב) איכות. המים הנדרשים עבור השימוש האישי והביתי של כל אדם חייבים להיות בטוחים ולפיכך חופשיים ממיקרו-אורגניזמים, חומרים כימיים וסכנות רדיולוגיות המסכנות את בריאותו.

(ג) נגישות. מים ומתקני ושירות מים צריכים להיות נגישים לכל אדם בלי אפליה, בתוך שטח שיפוטה של המדינה שהיא צד לאמנה. לנגישות יש ארבעה מימדים חופפים:

a. נגישות פיזית: מים ומתקני ושירותי מים נאותים חייבים להיות בהישג ידם הפיזי והבטוח של כל מגזרי האוכלוסייה.

b. נגישות כלכלית: מים ומתקני ושירותי מים חייבים להיות במחירים שיד כול משגת לשלמם.

c. אי-אפליה: מים ומתקני ושירותי מים חייבים להיות נגישים לכל, כולל המגזרים הפגיעים ביותר ואלה שנדחקו לשולי החברה, על-פי חוק ובפועל, בלי אפליה על בסיס אסור כלשהו;

d. נגישות למידע: הנגישות כוללת את הזכות לבקש, לקבל ולהעביר מידע בנוגע לנושאים הקשורים במים.

כמו בנוגע לזכויות אחרות, גם כאן חלה על המדינות החובה לכבד את הזכות למים, להגן עליה ולממש אותה. כחלק מחובתה לכבד את הזכות למים מחויבת ישראל, כמדינה שהיא צד לאמנה בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות, להימנע מהתערבות ישירה או עקיפה בהנאה מן הזכות למים. החובה כוללת: "הימנעות מכל דפוס פעולה או מעשה המונעים או מגבילים גישה שווה למים נאותים; התערבות שירותית בהסדרים מנהגיים או מסורתיים בנוגע להקצאת מים; צמצום או זיהום בלתי חוקיים של מים, למשל באמצעות פסולת ממתקנים שבבעלות המדינה או באמצעות שימוש וניסוי של נשק; והגבלת גישה לשירותי מים ולתשתית מים או הרס שלהם כאמצעי ענישה, למשל, במהלך סכסוך מזוין תוך הפרה של המשפט ההומניטארי הבינלאומי".¹⁸⁰

במובן זה, הרס של תשתית לאיסוף מים ולאגירתם מהווה הפרה מבישה של הזכות למים. בהקשר שבו קהילות נאבקות מלכתחילה על גישתן למים, הרס בורות לאגירת מים ומתקנים אחרים לאיסוף מים לאגירתם ולחלוקתם שולל מקהילות את הגישה אפילו לכמויות המינימאליות של מים שביכולתן לאסוף בעצמן. זוהי הפרה ברורה של חובתה של ישראל שלא להתערב בזכות למים, המהווה התערבות שירותית בהסדרים מנהגיים ומסורתיים להקצאת מים ופוגעת בזמינותם של מים לקהילות פגיעות.¹⁸¹ הרס כזה גם מפר את חובתה של ישראל, שהוועדה לזכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות עמדה עליו, שלא להגביל "גישה לשירותי מים ולתשתית מים או הרס שלהם כאמצעי ענישה".¹⁸² הוועדה גם הדגישה כי "בשום נסיבות שהן אין למנוע מאדם מים ברמה החיונית המינימאלית".¹⁸³ ההגבלות שישראל מטילה על תנועת פלסטינים מהוות כשהן לעצמן התערבות שירותית בזכות לחופש התנועה ומפרות לפיכך את סעיף 12 לאמנה בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות. אך הגבלות אלה מהוות גם מכשול בפני הגישה למים ולמתקני מים ומפרות את האיסור על אי-אפליה כיוון שמחילים אותן באורח המפלה בין מתנחלים ישראלים לבין האוכלוסייה הפלסטינית.

כחלק מהחובה להגן על הזכות למים, מחובתה של ישראל למנוע מצדדים שלישיים להתערב בכל דרך שהיא בהנאה מן הזכות למים.¹⁸⁴ החובה כוללת אימוץ של אמצעים נחוצים ויעילים, תחקיטיים ואחרים, כדי לרסן צדדים שלישיים מפני מניעת גישה שווה למים נאותים, זיהום מקורות מים, ובכלל זה מקורות טבעיים, בארות ומערכות אחרות לחלוקת מים, ושאיבה מהם באורח בלתי שוויוני.¹⁸⁵

החובה לממש, מחייבת מדינות לנקוט אמצעים נחוצים המכוונים למימוש מלא של הזכות למים, כולל נקיטת אמצעים פוזיטיביים כדי לסייע ליחידים ולקהילות ליהנות מזכות זו. מדינות שהן צד לאמנה

מחויבות לספק את הזכות כאשר יחידים או קבוצות אינם מסוגלים, מסיבות שמעבר לשליטתם, לממש את הזכות בעצמם באמצעים העומדים לרשותם.¹⁸⁶

הוועדה אף זיהתה חובות יסוד שלהן השפעה מיידית, ואשר מדינות שהן צד לאמנה נדרשות לתת להן עדיפות כדי להבטיח, לכל הפחות, השגת רמות מינימאליות חיוניות של כל אחת מן הזכויות המבוטאות באמנה. ביחס לזכות למים, חובות היסוד כוללות את החובה להבטיח:¹⁸⁷

- גישה לכמויות מינימאליות חיוניות ומספיקות של מים בטוחים לשימוש אישי וביתי כדי למנוע מחלות;

- זכות לגישה למים ולמתקני מים ושירותי מים בלי אפליה, בייחוד עבור אוכלוסיות חלשות או כאלה שנדחקו לשוליים;

- גישה פיזית למתקני מים או לשירותי מים המספקים מים מספיקים, בטוחים וסדירים; שיש להם די נקודות מוצא כדי להימנע מזמני המתנה השוללים למעשה גישה; ושנמצאים במרחק סביר ממשק הבית;

- כי לא נשקף איום לביטחון האישי בעת שניגשים פיזית למים;

- חלוקה שוויונית של כל מתקני המים ושירותי המים הזמינים;

- נקיטת אמצעים למניעת מחלות הקשורות במים, לטיפול בהן ולפיקוח עליהן, ובייחוד יש להבטיח את הגישה לתברואה הולמת.

בהתייחסה באופן ספציפי להגבלות שישראל מטילה על גישתם של הפלסטינים למים, הביעה הוועדה לזכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות חשש: "...בנוגע לגישה המוגבלת למים, לחלוקתם המוגבלת ולזמינות המוגבלת שלהם עבור פלסטינים בשטחים הכבושים, בשל ניהול, שאיבה וחלוקה לא שוויוניים של משאבי מים משותפים, הנמצאים בעיקר בשליטתה של ישראל". הוועדה הפצירה ודחקה בישראל "לנקוט אמצעים מידיים כדי להבטיח גישה שוויונית למים וחלוקה שוויונית שלהם לכל האוכלוסיות החיות בשטחים הכבושים, ובייחוד להבטיח כי כל הצדדים הנוגעים בדבר משתתפים באורח מלא ושוויוני בתהליך ניהול המים, שאיבתם וחלוקתם. בהקשר זה, מפנה הוועדה את המדינה החברה להערה כללית מס' 15 שלה בנושא הזכות למים".¹⁸⁸

הוועדה לזכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות הדגישה גם כי אף שמים נדרשים לצרכים מגוונים, "יש להעניק עדיפות בהקצאת מים לזכות למים לשימושים אישיים וביתיים. כמו כן, יש להעניק עדיפות למשאבי המים הנחוצים למניעת רעב ומחלות, כמו-גם למים הנחוצים כדי לקיים את חובות היסוד לגבי כל אחת מהזכויות באמנה".¹⁸⁹

בנוסף, הוועדה הדגישה את החשיבות שבהבטחת גישה בת-קיימא למשאבי מים עבור חקלאות כדי לממש את הזכות למזון נאות.¹⁹⁰ ואת הצורך להבטיח גישה למים בטוחים וראויים לשתיה כאחד הגורמים המכריעים המשפיעים על הבריאות במסגרת הזכות לבריאות.¹⁹¹

סעיף 11 לאמנה בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות מחייב מדינות שהן צד לאמנה להכיר "בזכות כל אדם לרמת חיים נאותה עבורו ועבור משפחתו, לרבות מזון, מלבושים ודיר נאותים, ולשיפור מתמיד בתנאי קיומו". על מדינות להימנע ממניעת גישה למשאבים הנדרשים למימוש זכות זו, כולל פעילויות מניבות הכנסה המאפשרות ליחידים ליהנות מרמת חיים נאותה.¹⁹²

בנוסף להוראות שהוזכרו לעיל, מדיניות ודפוסי פעולה ישראלים המגבילים את גישת הפלסטינים למים מפריים גם כמה הוראות אחרות המופיעות באמנות בינלאומיות לזכויות האדם שישראל אשררה ושהיא מחויבת לקיים. אלה כוללות:

עושר ומשאבים טבעיים: סעיף 2(1) הן לאמנה בדבר זכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות והן לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות קובע כי: "כל העמים רשאים, למטרותיהם שלהם, להחזיק באורח חופשי בעושרם ובמשאביהם הטבעיים [...] בשום מקרה אין רשאים לשלול מעם את

אמצעי מחייתו". בהתחשב במרכזיותם של המים כמשאב חיוני לקיומן ולפיתוחן החברתי והכלכלי של קהילות, ההגבלות שהטילה ישראל על גישת הפלסטינים למים – הן ככלל והן כאמצעי שנועד לכפות על קהילות להתפנות מקרקע שעליה הן יושבות בחלקים מהשטחים הפלסטיניים הכבושים – מפרות הוראה זו.

אפליה: הפער הבוטה בהקצאת מים, הן בכמות והן באיכות המתקנים המסופקים לפלסטינים ולישראלים, ובייחוד למתנחלים ישראלים הגרים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, עולה לכדי אפליה ומפר את סעיף 5 לאמנה הבינלאומית בדבר ביעור כל צורות האפליה הגזעית (ICERD), הקובע כי: "המדינות בעלות האמנה [מתחייבות] לאסור ולבער אפליה גזעית בכל צורתה, ולערוב לזכותו של כל אדם, בלא הבחנה באשר לגזע, צבע או מוצא לאומי או אתני, לשוויון בפני החוק, בעיקר בהנאה [מזכויות] [...] כלכליות, חברתיות ותרבותיות..."

המשפט ההומניטארי הבינלאומי

המשפט ההומניטארי הבינלאומי מטיל על ישראל חובות ספציפיות ככוח הכובש בגדה המערבית וברצועת עזה. ישראל נדרשת לציית להוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי הנוגעות לתפיסה לוחמתית (כיבוש). נוסף על כך, במצבים שבהם הגיעה האלימות בשטחים הפלסטיניים הכבושים לכדי סכסוך מזוין, על ישראל להיצמד, בפעולות הצבאיות שלה, למשפט ההומניטארי הבינלאומי החל על ניהול מעשי איבה. כמה מהוראות ענף משפטי זה רלוונטיות במיוחד לנושא גישתם של פלסטינים למים.

אמנת ג'נבה הרביעית מטילה על כוח כובש חובות בכל הנוגע לתושבי השטח הכבוש, הזכאים להגנה מיוחדת וליחס אנושי. הכוח הכובש אחראי לרווחת האוכלוסייה הנתונה לשליטתו. משמעות הדבר היא כי עליו לוודא כי החוק והסדר יישמרו וכי הצרכים הבסיסיים יסופקו. על-פי סעיף 55 לאמנה, על ישראל "להבטיח במלוא מידת האמצעים שברשותה את אספקת המזון והרפואות לאוכלוסייה; במיוחד שומה עליה למלא את מחסוריו של השטח הכבוש במזון, ברפואות ובשאר דברים, אם אין מקורותיו של השטח הכבוש מספיקים". חובה זו כוללת את הבטחת הגישה למים.

תקנות האג מטילות הגבלות על השימוש שהכוח הכובש רשאי לעשות ברכוש שהוחרם ובמשאבי הטבעיים של השטח הכבוש. סעיף 55 לתקנות האג אוסר על המדינה הכובשת לשנות את אופיים ואת טבעם של הרכוש ושל משאבים טבעיים בשטח הכבוש, שאותם היא מחויבת לשמור ולנהל בהתאם לכללי טובת-ההנאה. לפיכך, שינויים מותרים רק לצורכי ביטחון ולטובת האוכלוסייה המקומית. תשתית המים (וכל תשתית אחרת) שישאל בונה עבור התנחלויות ישראליות הממוקמות בשטחים הפלסטיניים הכבושים אינה עונה על שני קריטריונים חריגים אלה. סעיף 43 קובע גם כי על הכוח הכובש לנקוט את "כל האמצעים שביכולתו כדי להחזיר על כנם ולהבטיח את הסדר והחיים הציבוריים, עד כמה שהדבר אפשרי, מתוך כיבוד החוקים הנוהגים במדינה, חוץ אם נבצר ממנו הדבר לחלוטין".

נוסף לכך, אמנת ג'נבה הרביעית אוסרת מפורשות על הקמתן של התנחלויות בשטח כבוש. סעיף 49 קובע: "המעצמה הכובשת לא תגרש ולא תעביר חלקים מאוכלוסייתה האזרחית שלה לשטח שכבוש על-ידיה". חוקת רומא של בית הדין הפלילי הבינלאומי לצדק, הכוללת את המניין העדכני והמקיף ביותר של פשעי מלחמה שעליהם הסכימה הקהילה הבינלאומית, כולל בין פשעי המלחמה שבתחום שיפוטו של בית הדין את ה"העברה, ישירה או עקיפה, בידי הכוח הכובש של חלקים מהאוכלוסייה האזרחית שלו עצמו לתוך השטח שכבוש על ידו".¹⁹³

כמה הוראות יסוד נוספות במשפט ההומניטארי הבינלאומי, שאינן ספציפיות למצבים של כיבוש, רלוונטיות גם הן לנושא גישת הפלסטינים למים.

הפרוטוקול הנספח לאמנות ג'נבה מה-12 באוגוסט 1949 בדבר ההגנה על קורבנות סכסוכים בינלאומיים מזוינים (הפרוטוקול הנספח הראשון) קובע בסעיף 254(2): "אסור לתקוף, להרוס, לסלק או להוציא מכלל שימוש אובייקטים החיוניים להישרדות האוכלוסייה האזרחית, כגון מוצרי מזון, שטחים חקלאיים המשמשים לייצור מוצרי מזון, יבולים, משק חי, מתקני ואספקת מי שתייה ומפעלי

השקיה, למטרה המפורשת של שלילת ערכם לקיומה של האוכלוסייה האזרחית, או לצד יריב, ויהא המניע אשר והא, בין אם במטרה להרעיב אזרחים, לגרום להם לנוע, או מכל מניע אחר¹⁹⁴.

התקפות המבוצעות כמעשי תגמול והתקפות מכוונות אחרות של הכוחות הישראליים על מתקני מים ותשתית מים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, וכן התקפות על מתקנים לייצור חשמל ועל מתקנים אחרים המשפיעות במישרין על אספקת המים ועל איכותם מפרות הוראה זו והוראות אחרות של המשפט ההומניטארי הבינלאומי. הוראות אלה כוללות את סעיף 33 לאמנה ג'נבה הרביעית ואת סעיף 50 לתקנות האג האוסרים על ענישה קולקטיבית, ואת סעיף 53 לאמנת ג'נבה הרביעית האוסר על הרס רכוש פרטי או ציבורי "אלא אם כן היו פעולות צבאיות מחייבות לחלוטין את ההחרבה וההשמדה האלה". התקפות כאלה מהוות פשעי מלחמה. סעיף 147 לאמנת ג'נבה הרביעית מציין כהפרה חמורה את "הריסתו והחרמתו של רכוש בקנה מידה רחב, שאין הכרח צבאי מצדיקן ואשר בוצעו שלא בהיתר ומתוך הפקרות".

תחולת המשפט הבינלאומי על השטחים הפלסטיניים הכבושים

המשפט ההומניטארי הבינלאומי: אף שהכירה בתחולתן דה-יורה של תקנות האג, שעליהן לא חתמה, ישראל דחתה בעקביות את תחולתה של אמנת ג'נבה הרביעית, שהיא צד לה, על השטחים הפלסטיניים הכבושים.¹⁹⁵ עם זאת, ישראל טוענת כי בפועל, היא מיישמת את מה שהיא מכנה "ההוראות ההומניטאריות" של אמנת ג'נבה בשטחים הפלסטיניים הכבושים, אף כי מעולם לא ציינה במפורש מהן לשיטתה אותן "הוראות ההומניטאריות" של האמנה. אין תומכים אחרים לטענתה של ישראל כי אמנת ג'נבה הרביעית אינה חלה על הכיבוש שלה בגדה המערבית וברצועת עזה. הוועד הבינלאומי של הצלב האדום (ICRC), הפועל להבטיח את יישומו של המשפט ההומניטארי הבינלאומי (כולל אמנות ג'נבה משנת 1949 והפרוטוקולים הנספחים אליהן), וכן המדינות האחרות שהן צד לאמנה זו (המכונות "בעלי האמנה"), דוחים מן היסוד את עמדת ממשלת ישראל. הוועידה האחרונה של המדינות שהן צד לאמנת ג'נבה הרביעית שהתכנסה בחודש דצמבר 2001 שבה ואישרה את "תחולתה של האמנה [אמנת ג'נבה הרביעית] על השטחים הפלסטיניים הכבושים, כולל מזרח ירושלים" וחזרה והדגישה את הצורך לכבד את כל הוראותיה במלואן.¹⁹⁶ בעמדה זו של הוועד הבינלאומי של הצלב האדום ושל המדינות שהן צד לאמנות ג'נבה בנושא תחולת חובותיה של ישראל על-פי אמנת ג'נבה הרביעית על השטחים הפלסטיניים הכבושים תמכו החלטות רבות של מועצת הביטחון של האו"ם.¹⁹⁷

משפט זכויות האדם הבינלאומי: ישראל לא הכירה מעולם בחובתה להישמע לאמנות זכויות האדם הבינלאומיות שהיא צד להן בשטחים הפלסטיניים הכבושים, והיא טוענת כי על-פי המשפט הבינלאומי אין היא נדרשת להחיל אמנות אלה על אזורים שאינם חלק משטחה הריבוני. ישראל גורסת שבשטחים הפלסטיניים הכבושים יש להחיל הוראות מסוימות של המשפט ההומניטארי ולא את משפט זכויות האדם הבינלאומי. עם זאת, כל מוסדות האו"ם שבידם הופקד הפיקוח על ציותה של ישראל לאמנות שאשררה דחו חד-משמעית את טענתה של ישראל כי חובותיה בתחום זכויות האדם אינן חלות על השטחים הפלסטיניים הכבושים.

נוסף לכך, מאז חתמה ישראל על הסכמי אוסלו, שהובילו להקמת הרשות הפלסטינית, היא טוענת שלא ניתן ליחס לה אחריות ברמה הבינלאומית לוודא את יישומן של אמנות אלה של זכויות האדם בשטחים הפלסטיניים הכבושים, כיוון שבאזורים רבים רוב הסמכויות ותחומי האחריות האזרחיים הועברו לרשות הפלסטינית. אולם, על-פי הסכמי אוסלו הרשות הפלסטינית תלויה בבירור בשיתוף הפעולה של ישראל לצורך מימוש סמכויות אלה וטיפול בתחומי האחריות שלה וישראל ממשיכה להחזיק בשליטה האפקטיבית הכוללת על השטחים הפלסטיניים הכבושים, כולל השליטה בגישתה של האוכלוסייה הפלסטינית למקורות חיוניים – בעיקר קרקע ומים, ששניהם לא נכללו בהסכמי אוסלו.¹⁹⁸

כמו כן, על-פי אמנת ג'נבה הרביעית: "מוגנים הנמצאים בשטח כבוש, לא ישללו מהם בשום פנים ואופן את ההנאות מהאמנה הזאת, בגלל כל שינוי שהונהג, עקב הכיבוש, במוסדותיו או בממשלתו של

השטח הכבוש, ולא בגלל כל הסכם שנעשה בין רשויות השטחים הכבושים ובין המעצמה הכובשת, ולא בגלל סיפוחו של השטח הכבוש – כולו או מקצתו – על-ידי אותה מעצמה". (סעיף 47)

יתר על כן, במהלך תשע השנים האחרונות ישראל נטלה לעצמה בחזרה רבות מן הסמכויות שהעבירה לרשות הפלסטינית על-פי הסכמי אוסלו וגורמים רשמיים בממשלת ישראל הצהירו שוב ושוב כי הוראות ההסכם אינן תקפות עוד.¹⁹⁹ מאז פרוץ האינתיפאדה בחודש ספטמבר 2000 התפרסו כוחות ישראלים מחדש בערים ובכפרים שהועברו קודם לכן לסמכותה השיפוטית של הרשות הפלסטינית על-פי הסכמי אוסלו, ואשר בהם חיים רוב הפלסטינים. ואמנם, רוב הבתים, מתקני המים ופרטי הרכוש מסוגים אחרים שנהרסו או ניזוקו בידי כוחות ישראלים היו באזורים שבתחום שיפוטה של הרשות הפלסטינית, על-פי הסכמי אוסלו.

כל מוסדות האו"ם המופקדים על יישום אמנות האו"ם לזכויות האדם דחו את טענתה של ישראל כי אמנות אלה אינן חלות בשטחים הפלסטיניים הכבושים, בין היתר בהערות מסכמות שפורסמו לאחר הקמת הרשות הפלסטינית.²⁰⁰ הוועדה לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, למשל, הבהירה ביחס לישראל "את עמדתה כי החובות שהאמנה מטילה על מדינה שהיא צד לה חלות על כל השטחים והאוכלוסיות הנתונות לשליטתה האפקטיבית".²⁰¹ הוועדה הצהירה גם כי "תחולתם של כללי המשפט ההומניטארי אינה פוגעת בשלעצמה בתחולת האמנה או בחובתה של המדינה על-פי סעיף (1) לתת דין וחשבון על מעשי רשויותיה".²⁰² כמו כן הצהירה הוועדה כי "אפילו במהלך סכסוך מזוין יש לכבד את זכויות האדם הבסיסיות ו... זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות בסיסיות, כחלק מאמות המידה המינימאליות של זכויות האדם, מובטחות על-פי המשפט הבינלאומי המנהגי ומוכתבות על-ידי המשפט הבינלאומי".²⁰³

המשפט הבינלאומי והשימוש במקורות מי תהום חוצי גבולות

כפי שצוין במסמך טכני של הבנק העולמי משנת 1998, שכותרתו "זיהוי מבנים של ניהול משותף עבור אקוויפרים משותפים, מאמץ פלסטיני-ישראלי שיתופי", "מים תהום, כמו מקורות מים עיליים, אינם נעצרים בגבולות מנהליים או בינלאומיים. אף שנצבר ניסיון רב בניהולם של מים עיליים החוצים גבולות ובפסיקה לגביהם, פחות מידע קיים בנוגע לניהול מי תהום חוצי גבולות. עקב זאת, הצורך ביצירת מנגנון לזיהוי ולהקמת מוסדות ניהול חוצי גבולות עבור מי תהום הפך דחוף יותר".²⁰⁴

הדינים והמכשירים הבינלאומיים הקיימים בכל הנוגע למקורות מים משותפים מספקים מסגרת להסדרת העניין עבור מדינות ריבוניות. אולם, במקרה שלפנינו, רק אחד מהצדדים, ישראל, היא מדינה ריבונית, והיא ממשיכה להחזיק בצד השני, השטח הפלסטיני, במשטר של כיבוש. בכך שומרת לעצמה ישראל את השליטה האפקטיבית בשטח ובמקורות המים המצויים בו: אלה שעל-פני השטח ומי התהום. לפיכך, כיוון שאינה מדינה ריבונית, אין לרשות גישה למנגנוני בוררות או אכיפה שאליהם מתייחסים דינים ומכשירים בינלאומיים אלה. עם זאת, העקרונות הבסיסיים המהווים את הבסיס להגדרת מסמכי הרגולציה הבינלאומיים בין מדינות ריבוניות ואשר משקפים משפט בינלאומי מנהגי משמשים קווים מנחים לאמות המידה ולעקרונות שיש ליישם בין ישראל לבין הפלסטינים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, מבלי להתחשב במעמדה האנומלי של הרשות הפלסטינית חסרת הריבונות.

אחד העקרונות המקובלים החל על השימוש באפיקי-מים בינלאומיים הוא עקרון השימוש ההוגן. עיקרון זה, שנכלל באמנת האו"ם בדבר דיני השימושים שאינם קשורים בניווט באפיקי מים בינלאומיים,²⁰⁵ דורש התחשבות בכל הגורמים והנסיבות הרלוונטיים כאשר קובעים מהו ניצול הוגן וסביר של אפיק-מים בינלאומי בידי מדינה. האמנה מחייבת מדינות להשתמש באפיקי-מים באורח הוגן וסביר וכוללת רשימה לא ממצה של גורמים ונסיבות רלוונטיים שעל-פיהם ייקבע הדבר.²⁰⁶ היא מחייבת את המדינות להימנע מגרימת נזק משמעותי למדינות אחרות החולקות את אותם אפיקי מים,²⁰⁷ לשתף פעולה²⁰⁸ ולמנוע או לצמצם זיהום של אפיקי מים.²⁰⁹ כמו כן קובעת האמנה כי סכסוכים בנוגע לשימוש באפיקי מים בינלאומיים יש ליישב בהתאם לעקרון השימוש ההוגן והסביר ולעקרון אי-גרימת הנזק, "תוך הקדשת תשומת לב רבה לדרישות העולות מצורכי אנוש חיוניים".²¹⁰ האמנה, שגיבושה ואימוצה ארכו 27 שנים, טרם נכנסה לתוקף וישראל טרם חתמה עליה.²¹¹

יישום האמנה מוגבל לאפיקי מים בינלאומיים המוגדרים כ"מערכת" של מים עיליים ומי תהום המהווים מכלול אחד, הודות לקשר הפיזיקאלי שביניהם, וכרגיל זורמים לתוך נקודה סופית משותפת",²¹² ואינם כוללים מי תהום שאינם קשורים למערכת מים עיליים.²¹³ עם זאת, ניתן לטעון כי העקרונות הבסיסיים של האמנה משקפים משפט בינלאומי מנהגי החל על כל הקטגוריות של מים עיליים ומי תהום.²¹⁴ בפסק דין שניתן בשנת 1997, קבע בית הדין הבינלאומי לצדק (ICJ) כי "למדינות יש זכות בסיסית לחלק הוגן וסביר מאפיק מים בינלאומיים",²¹⁵ עיקרון שניתן לטעון כי הוא חל גם על מי תהום.

אף שיש שחולקים על תחולתה של האמנה משנת 1997 על אקוויפר החר, כיוון שזהו מקור מי תהום "בלתי קשור",²¹⁶ תחולת האמנה על נהר הירדן ברורה וחד-משמעית. סעיף 5 לאמנה קובע את זכותם של השוכנים על גדות נהר משותף לשימוש "הוגן וסביר" באפיק המים, "העולה בקנה אחד עם הגנה נאותה על אפיק המים". בעניין זה אין כל ספק שדפוס ההתנהלות של ישראל עומדים בניגוד לכללי האמנה – בעיקר בכך שהיא מונעת מפלסטינים גישה לנהר הירדן ומפקיעה את חלקם במי הנהר, ובכך שהיא נוקטת פעולות שכבר גרמו נזק משמעותי וארוך לטווח לנהר (מסיטה את אפיק זרימתו במעלה הזרם, מייבשת אותו כמעט, ומאפשרת הזרמה של ביוב ושפכים שזיהמו את הנהר).

כלי בינלאומי ספציפי – **דיני אקוויפרים חוצי גבולות (משאבים טבעיים משותפים)** – נמצא בפיתוחה של וועדת האו"ם למשפט בינלאומי מאז שנת 2007.²¹⁷ במושב ה-60 מחודש יוני 2008 אימצה ועדת האו"ם למשפט בינלאומי בקריאה שנייה 19 סעיפי טיוטה והקדמה לחוק בדבר אקוויפרים חוצי גבולות,²¹⁸ והגישה את הטיוטה לעצרת הכללית של האו"ם. בחודש דצמבר 2008 אימצה העצרת הכללית החלטה ה"מעודדת את המדינות הנוגעות בדבר להגיע להסדרים דו-צדדיים או אזוריים נאותים לניהול הולם של האקוויפרים חוצי הגבולות שלהם, כשהן מביאות בחשבון את הוראות סעיפי טיוטה אלה".²¹⁹ טיוטה זו של חוק בינלאומי חלה הן על מי תהום הקשורים למים עיליים והן על כאלה שאינם קשורים.

סעיף 4 לטיוטת החוק בדבר אקוויפרים חוצי גבולות מתייחס ל"ניצול הוגן וסביר" וסעיף 5 מצביע על גורמים מרכזיים הנוגעים לקביעת ניצול הוגן וסביר:

1. ניצול של אקוויפר חוצה גבולות או מערכת אקוויפר באורח הוגן וסביר בהתאם למשמעות הדבר בסעיף 4 מחייבת להביא בחשבון את כל הגורמים הרלוונטיים, כולל:²²⁰

- א. האוכלוסייה התלויה באקוויפר או במערכת האקוויפר בכל אחת ממדינות האקוויפר;
- ב. הצרכים החברתיים, הכלכליים והאחרים, עכשוויים ועתידיים, של מדינות האקוויפר הנוגעות בדבר;
- ג. המאפיינים הטבעיים של האקוויפר או מערכת האקוויפר;
- ד. התרומה ליצירת האקוויפר או מערכת האקוויפר או להתחדשותם;
- ה. השימוש הקיים והפוטנציאלי באקוויפר או במערכת האקוויפר;
- ו. ההשפעות בפועל וההשפעות האפשריות של השימוש באקוויפר או במערכת האקוויפר במדינת אקוויפר אחת על מדינות אקוויפר אחרות הנוגעות בדבר;
- ז. זמינות החלופות לניצול מסוים, קיים או מתוכנן, של האקוויפר או מערכת האקוויפר;
- ח. פיתוח האקוויפר או מערכת האקוויפר, ההגנה עליהם ושימורם ועלות האמצעים שיינקטו לצורך כך;
- ט. תפקיד האקוויפר או מערכת האקוויפר בכל הקשור למערכת האקולוגית.

84 ישראל/השטחים הפלסטיניים הכבושים – מים עכורים
שלילת גישה הוגנת למים מפלסטינים

סעיף 3 בטיוטת החוק קובע כי "לכל מדינת אקוויפר יש ריבונות על החלק של האקוויפר או מערכת האקוויפר חוצי הגבולות הממוקם בתוך שטחה. המדינה תממש את ריבונותה בהתאם למשפט הבינלאומי ולסעיפים בטיוטה זו".

אף שאין יודעים מתי יאומץ חוק זה, אם בכלל, הרי שתוכן הטיוטה הנוכחית מלמד על מסקנותיהם של מומחים בינלאומיים בנוגע לעקרונות יסוד כגון שימוש הוגן וריבונות על משאבי מי תהום בשטח נתון.

מסקנות והמלצות

פעולותיה ומדיניותה של ישראל צמצמו מקורות מים קיימים והגבילו את זמינות המים עבור האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים הפלסטיניים הכבושים תוך הפרה של חובותיה של ישראל על-פי משפט זכויות האדם הבינלאומי והמשפט ההומניטארי הבינלאומי. פעולות אלה ומדיניות זו כללו הטיה של נהר הירדן ויובליו באופן שהביא למניעת גישתם של הפלסטינים למים ממקור זה, וכן כפיית מכסות והקצאות מגבילות של מים מהאקוויפרים והגבלות על הקמת מתקני מים חדשים. באמצעות פעולות אלה ומדיניות זו, הפרה ישראל את חובתה על-פי האמנה בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות לכבד את הזכות למים, המחייבת מדינות שהן צד לאמנה להימנע מהתערבות ישירה או עקיפה בהנאה מהזכות למים.²²¹ החובה שישראל מפרה כוללת את חובתה להימנע מעיסוק בכל מעשה או פעילות המונעים או מגבילים גישה שווה למים ראויים, התערבות שירותית בהסדרים מנהיגים או מסורתיים של הקצאת מים וצמצום בלתי חוקי של מים.²²²

הצווים הצבאיים שישראל מוציאה ואוכפת יצרו מכשולים משמעותיים בפני זמינותם של מים והגישה אליהם עבור האוכלוסייה הפלסטינית, והם מיושמים תוך אפליה בין מתנחלים ישראלים לבין פלסטינים החיים באזורים מסוימים. לפיכך, הם מהווים הפרה של הזכות למים כיוון שאלה "דפוסים מדיניות המנוגדים בגלוי לחובות משפטיות מקומיות או בינלאומיות שהיו קיימות כבר קודם לכן ביחס לזכות למים".²²³ צווים אלה אף מהווים הפרה של האיסור שמטילות תקנות האג על הכוח הכובש לשנות את אופיו וטבעו של הרכוש והמשאבים הטבעיים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, ושל החובה להגן על משאבים אלה ולנהל אותם בהתאם לכלל טובת ההנאה, ולא להשתמש במשאבים של שטח כבוש לתועלת אוכלוסיית המדינה הכובשת.

ישראל חייבת לקיים את חובותיה ככוח כובש בכך שתפסיק לאלתר את יישום המדיניות והפעולות הנוכחיים המגבילים באורח שרירותי את הגישה למים ואת זמינותם עבור פלסטינים בשטחים הפלסטיניים הכבושים. במיוחד, אמנסטי אינטרנשיונל קורא לרשויות הישראליות לנקוט את הפעולות הבאות:

- לפעול, בעדיפות עליונה, כדי להתיר לפלסטינים גישה לחלק הוגן ושווה של המים מהאקוויפרים המשותפים וממקורות המים העיליים בשטחים הפלסטיניים הכבושים (כולל נהר הירדן והמעיינות לאורכו) והפקה של חלק הוגן ושווה מהם. להגביל את ההפקה שלה עצמה ממקורות המים המשותפים לרמה המכבדת את עקרון הניצול ההוגן והסביר, כולל באמצעות הפסקת השאיבה החורגת מההפקה השנתית בת-הקיימא של האקוויפר. להבטיח כי לאוכלוסייה הפלסטינית יש גישה לאספקה מספקת, בטוחה וסדירה של מים למילוי צרכים אישיים ובייתיים ועבור הפיתוח הכלכלי שלה, כולל פיתוח הפעילויות התעשייתיות והחקלאיות ופעילויות אחרות הנחוצות לצורך מימוש זכותה לרמת חיים נאותה, למים, למזון, לדיור נאות, לבריאות ולעבודה;

- לפעול, בעדיפות עליונה, כדי להתיר את הקמתם של מתקני מים ותברואה המספיקים כדי להבטיח את הגישה הפיזית של האוכלוסייה הפלסטינית למים בטוחים וסדירים בכמות מספקת ולמנוע נזק למקורות מים;

- להעביר את האחריות למדיניות ולתקנות בתחום התכנון והבנייה של מתקני מים ותברואה בשטחים הפלסטיניים הכבושים ליישובים הפלסטיניים;

- עד להעברת סמכות התכנון ליישובים הפלסטיניים, על הדרישות הנוגעות לקבלת היתרים להיות סבירות, לשרת מטרות לגיטימיות ולהיות מוגבלות בזמן, ובכל מקרה יש להחילן בלי אפליה. את ניהול אספקת המים יש לבצע באורח המכבד את עקרונות אי-האפליה וזכותם של יחידים וקבוצות להשתתף בתהליכי קבלת ההחלטות העשויים להשפיע על זכותם למים, למזון, לבריאות, לעבודה ולתנאי חיים נאותים. הפרות כביכול של ההיתרים בכל הנוגע למים, אסור להן להוביל להרס בלי הליך משפטי של מערכות השקיה, צנרת וציוד אחר הנחוץ להעברת מים. בשום נסיבות שהן אין למנוע מאף אדם את הכמות המינימאלית החיונית של מים;

- כצעד ראשון ועד לנקיטת אמצעים נוספים כדי להבטיח את גישתם של הפלסטינים לחלק הוגן של מקורות המים המשותפים, יש להתיר לפלסטינים לקדוח בארות חדשות ולשקם ולשדרג בארות קיימות וכן לאפשר להם גישה למעיינות ברחבי הגדה המערבית, כולל באזור מזרח ירושלים, במטרה להבטיח את מימושה של אספקת המים לפלסטינים בלי דיחוי נוסף (196 מלמ"ש) כפי שנקבע בלוח 10 לסעיף 40 בהסכם הביניים הישראלי-פלסטיני בדבר הגדה המערבית ורצועת עזה (הסכמי אוסלו) מיום 28 בספטמבר 1995 ;

- להתיר מיד העברה של מים מהגדה המערבית לרצועת עזה ;

- להתיר להכניס לעזה בדחיפות חומרים וציוד הנחוצים לבנייה ושיקום של מתקני מים ותברואה, ושל כמויות הדלק הנחוצות להפעלת מתקנים אלה, ולהבטיח כי מים לעולם לא ישמשו ככלי להפעלת לחץ פוליטי או כלכלי בשום נסיבות שהן ;

- להסיר את ההגבלות על תנועת פלסטינים ולסלק את המכשולים – הנוהליים והפיזיים – המוטלים כעת, המונעים באורח שרירותי גישה של פלסטינים לאספקה נאותה של מים ולקרקע שבה נמצאים מקורות מים בשטחים הפלסטיניים הכבושים, ואשר מסכלים את יישומם וביצועם של פרויקטים בתחום שירותי המים והתברואה. הטלת מגבלות כלשהן על תנועה או שימוש באמצעי ביטחון אחרים מותרים רק כאשר אלה נחוצים לחלוטין, וקשורים לאיום ביטחוני ספציפי, אינם מפלים והם מידתיים מבחינת השפעתם ומשכם ;

- להפסיק מיד את הרס הבורות לאיסוף ולאגירת מים, התעלות המובילות מים ממעיינות ומתקני מים אחרים, לבטל את כל צווי ההריסה התלויים ועומדים ולהקפיא את הריסתם של מתקנים כאלה [באזורי C] בגדה המערבית ;

- לשים קץ למדיניות ולדפוסי הפעולה המפלים נגד פלסטינים ומעניקים זכויות-יתר למתנחלים ישראלים בכל הנוגע לגישה למים בשטחים הפלסטיניים הכבושים ולהפסיק מיד את ההקמה וההרחבה של התנחלויות ישראליות ושל תשתית הקשורה בהן בגדה המערבית, כולל מזרח ירושלים – שהן בלתי חוקיות על-פי המשפט הבינלאומי – כצעד ראשון לקראת פינוי ההתנחלויות הישראליות מהשטחים הפלסטיניים הכבושים ;

- להפסיק את בנייתה של הגדר/חומה ובניית מכשולים אחרים או מבני קבע אחרים בתוך השטחים הפלסטיניים הכבושים המגבילים או מונעים את גישת הפלסטינים למים ולמשאבים אחרים ; לסלק את קטעי הגדר/חומה שכבר נבנו בתוך השטחים הפלסטיניים הכבושים, לשקם רכוש ותשתית הקשורה למים שנתפסו ולספק פיצויים על קרקע, רכוש ותשתית הקשורה במים שנתפסו, ניזוקו או נהרסו ;

- להבטיח שכל פעולה שתינקט במהלך מבצעים צבאיים במסגרת עימות מזוין תבוצע תהיה בהתאם לכללים בדבר ניהול מעשי האיבה ולמשפט זכויות האדם החל בעניין. בייחוד, לעולם אסור לכוחות הישראליים להתקיף במכוון מתקני מים ותשתית הקשורה בהם, ועליהם לנקוט את כל אמצעי הזהירות במהלך התקפות כדי להבטיח שמתקנים אלה ואובייקטים אזרחיים אחרים לא יינזקו בהתקפות חסרות הבחנה או בלתי מידתיות ;

- לנקוט אמצעים יעילים כדי למנוע מחיילים, מתנחלים וחברות להפר את זכותם של יחידים פלסטינים ושל קהילות פלסטיניות למים בשטחים הפלסטיניים הכבושים. אמצעים כאלה צריכים לכלול חקירות מלאות, העמדה לדין וענישה של האחראים למעשים בלתי חוקיים ;

- להבטיח שיקום ופיצוי נאותים לבעליהם של מתקני המים או רכוש אחר שנגרם להם נזק או אובדן בשל הפרות שביצעו כוחות ישראליים או מתנחלים ;

- לנקוט לאלתר באמצעים ממשיים כדי לשים קץ להשלכת הפסולת באזורי C של הגדה המערבית ובאזורים אחרים שבהם גורמי אכיפת החוק של הרשות הפלסטינית אינם מורשים לפעול, ולאכוף את האיסור על השלכת הפסולת ;

- לנקוט אמצעים ממשיים כדי לשים קץ להזרמת הביוב ושפכים אחרים מהתנחלויות ישראליות בשטחים הפלסטיניים הכבושים ולהתיר את הקמתם של מתקנים פלסטיניים לטיפול בשפכים באזורי C של הגדה המערבית.

לרשות המים הפלסטינית

אמנסטי אינטרנשיונל קורא לרשות הפלסטינית ולרשות המים הפלסטינית:

- לנקוט צעדים כדי לנצל באורח מרבי את מקורות המים הקיימים על-ידי הענקת עדיפות עליונה לאמצעים שיש בהם כדי לצמצם את אבדן המים הנרחב והבלתי קביל;

- לנקוט אמצעים מידיים וממשיים להקמת מנגנוני פיקוח הנחוצים כדי להבטיח שכל אספקת המים שבשליטה פלסטינית תהיה נתונה לפיקוח קפדני בכל הנוגע לאיכותם כדי להבטיח שכל המים המסופקים לצרכנים, בין באמצעות הרשות המנוהלות בידי רשות המים הפלסטינית ובין באמצעות מכליות מים ניידות, הם מים בטוחים העומדים באמות המידה שקבע ארגון הבריאות העולמי;

- לנקוט אמצעים מידיים וממשיים כדי להקים ולאכוף מנגנון פיקוח במטרה לשים קץ לפעילותם של ספקים בלתי מורשים המוכרים מים מבארות חקלאיות פרטיות שאיכותם אינה נתונה לפיקוח ואשר עלולים להיות לא בטוחים;

- לנקוט אמצעים נגד יחידים השוללים את אספקת המים משכניהם באמצעות חיבורים בלתי מורשים;

- לנקוט אמצעים מידיים וממשיים כדי לשים קץ להשלכת פסולת מחוץ למזבלות ולאתרים לקבורת פסולת באזורים הנתונים לסמכותה השיפוטית של הרשות הפלסטינית ולאכוף את האיסור בתחום זה;

- לנקוט אמצעים ממשיים כדי להפסיק את הזרמת הביוב הבלתי מטופל ושפכים אחרים לסביבה, בעיקר באמצעות הענקת עדיפות לפיתוח רשתות לאיסוף הביוב ומתקנים לטיפול בביוב;

- לערוך מסעות הסברה כדי להגביר את המודעות לסכנות הנשקפות לאספקת מי השתייה ולבריאות מהזרמת ביוב לא מטופל והשלכת פסולת לסביבה.

לתורמים הבינלאומיים

אמנסטי אינטרנשיונל קורא לתורמים הבינלאומיים:

- לנקוט אמצעים כדי לשפר את התיאום בין התורמים במטרה לנצל באורח מרבי מקורות קיימים ואת התועלת שבפרויקטים קיימים;

- להבטיח רמה גבוהה של פיקוח על כל הפרויקטים בכל שלביהם כדי להימנע מניהול כושל ומרשלנות פושעת;

- להבטיח שקיפות בדיווחים על קשיים ומכשולים, כולל זיהוי ברור של הגורמים והמקורות למכשולים כאלה, שיש בהם כדי לעכב או למנוע יישום של פרויקטים הקשורים במים או בתברואה;

- להתחייב למימון פרויקטים ארוכי טווח של תשתית בת-קיימא של מים ותברואה; לערער ולדווח בפומבי על הגבלות ועל רשלנות פושעת שיש בהם כדי לעכב או למנוע את יישומם של פרויקטים כאלה; ולהימנע מהסתפקות בהפניית המשאבים לפרויקטים קצרי-טווח וזמניים במקום לטפל בעיכובים והגבלות כאלה;

- להקים מנגנון יעיל שיפקח על פעולות של הרשויות הישראליות והפלסטיניות הפוגעות ביישום ובביצוע היעילים של פרויקטים ושירותים בתחום המים והתברואה ולדווח על פעולות כאלה ; ולהמליץ על צעדי תיקון שעל הצדדים הנוגעים לדבר לנקוט ;

- להבטיח שישראל, ככוח הכובש, ממלאת את חובתה לדאוג להגנה על האוכלוסייה הפלסטינית ולרווחתה, ולהימנע מהטלת סנקציות המשפיעות לרעה על אספקת שירותי המים והתברואה ועל סיוע אחר לאוכלוסייה הפלסטינית ;

- להבטיח כי כל תהליך שלום יכלול הוראות ממשיות המתייחסות לסוגיות יסוד של זכויות האדם העומדות בלבו של הסכסוך, כולל גישת הפלסטינים לחלק הוגן ממשאבי המים והקרקע המשותפים, פינוי ההתנחלויות הישראליות מהשטחים הפלסטיניים הכבושים ופירוק הגדר/חומה ומכשולים אחרים המגבילים את גישת הפלסטינים למקורות מים בתוך השטחים הפלסטיניים הכבושים.

הערות סיום

¹ ככל הנראה, ההרס בוצע כמעשה תגמול, בנקמה על הריגתו של מתנחל ישראלי באזור – אף כי הפלסטינים תושבי הכפר לא היו מעורבים במעשה ההרג. ר' גם: בצלם, *חרב הגירוש: אלימות, התנכלויות ואי-אכיפת החוק בדרום הר חברון*, יולי 2005 (http://www.btselem.org/Download/200507_South_Mount_Hebron_Heb.pdf).

² "גישה למים איכותיים ותברואה הופכות בעייתיות מיום ליום: אספקת המים הכוללת בשטחים הפלסטיניים הכבושים ירדה בשנת 2007 בהשוואה לשנת 2006. אספקת המים הנוכחית בשטחים הפלסטיניים הכבושים נאמדת ב-75 ליטרים לנפש ליום (65.3 ליטרים לנפש ליום ברצועה ו-80.5 ליטרים לנפש ליום בגדה), שהנם כמחצית מהתקן הבינלאומי של 150 ליטרים לנפש ליום". (הפנייה המשולבת של סוכנויות האו"ם לגיוס תרומות, 2008: http://www.ochaopt.org/documents/CAP_2008_Summary_Hebrew.pdf); "מים זמינים הם נדירים באזור זה [השטחים הפלסטיניים הכבושים] והאספקה הקיימת בקושי עונה על צרכי הפלסטינים. ל-13% מהאוכלוסייה אין גישה לאספקת מים זורמים ורבים ממתקני המים הקיימים אינם תקינים. איכות המים ירודה ביותר, בעיקר ברצועת עזה, עד כדי כך שרק 7% מהמים המסופקים לשימוש ביתי עומדים באמות המידה הבינלאומיות ובסטנדרטים של ארגון הבריאות העולמי" (UNDP – תכנית הפיתוח של האו"ם, יוני 2007: <http://www.undp.ps/en/focusareas/engenv/engenv.html>).

³ הערה טכנית מס' 9 של ארגון הבריאות העולמי – כמות המים המינימאלית הנחוצה לשימוש ביתי במצבי חירום: http://wedc.lboro.ac.uk/resources/who_notes/WHO_TN_09_How_much_water_is_needed.pdf.

⁴ ר' למשל <http://www.kibbutz.co.il/kibbutzhotels/kalia.htm>, <http://www.amana.co.il/Index.asp?ArticleID=249&CategoryID=100>, http://go.ariel.muni.il/ariel/en/index.php?option=com_expose&Itemid=55.

⁵ נתון זה אינו כולל למעלה מ-200 אלף פלסטינים תושבי מזרח ירושלים. אף על פי שמזרח ירושלים היא חלק מהשטחים הפלסטיניים הכבושים, היא סופחה לישראל. לנתונים על גודל האוכלוסייה ר': <http://www.pcbs.gov.ps/>.

⁶ רשות המים הפלסטינית היא חלק מהרשות הפלסטינית. זוהי הרשות הציבורית האחראית לניהול אספקת המים.

⁷ על התורמים העיקריים למשק המים ולתברואה בשטחים הפלסטיניים הכבושים נמנים ארה"ב, האיחוד האירופי, ממשלות של מדינות החברות באיחוד האירופי וסוכנויות או"ם.

⁸ סרטון וידאו שצולם בחווה חמישה חודשים לאחר מכן על-ידי נשות הארגון הישראלי "מחסום-Watch": <http://www.m-s-m.org/about-english.htm>.

⁹ ישראל כבשה גם את רמת הגולן הסורית, ובשנת 1980 סיפחה גם אותה תוך הפרה של המשפט הבינלאומי. כמו כן, כבשה ישראל את חצי האי סיני, שהוחזר מאוחר יותר למצרים.

¹⁰ למעלה מ-2.5 מיליון פליטים פלסטינים נוספים חיים בירדן, בסוריה ובלבנון.

¹¹ מספר המתנחלים הישראליים בשטחים הפלסטיניים הכבושים כמעט הכפיל את עצמו בשנות התשעים. כבישים "עוקפים" נקראים כך משום שנועדו לאפשר למתנחלים הישראליים לנסוע בין התנחלויות ומתן לשטח ישראל מבלי לעבור בתוך יישובים פלסטיניים.

¹² ר' גם: http://uk.encyclopedia.msn.com/encyclopedia_781528316/aquifer.html וכן http://books.google.co.uk/books?id=Mr-Gn3oHmhsC&pg=PA180&lpg=PA180&dq=groundwater+aquifer+definition&source=bl&ots=bykUs_Gq36&sig=VCjjaAeW145PoFOYN9mZbMIGOdk&hl=en&ei=qwvJSvPtDeigAeHxYQ.

¹³ כמפורט בהסכמי אוסלו (הסכם ביניים ישראלי-פלסטיני בדבר הגדה המערבית ורצועת עזה); לוח 10 לסעיף 40 – מידע בנוגע לאקוויפרים: <http://www.knesset.gov.il/process/docs/heskemb4.htm#10>.

¹⁴ על-פי המכון הגיאולוגי של ישראל, כ-100 מלמ"ש מהמים שאקוויפר זה מספק הם מים שפירים, ואילו היתר

- הם מים מליחים. ר': <http://www.gsi.gov.il/Eng/Index.asp?ArticleID=159&CategoryID=112&Page=1>
- ¹⁶ לפי המשרד להגנת הסביבה של ישראל, "ב-2001-2002 נשאבו מאקוויפר החוף 525 מלמ"ק... [שהם] 49 מלמ"ק מעל שיעור המילוי מחדש לאותה שנה",
http://www.environment.gov.il/bin/en.jsp?enPage=bulletin&infocus=1&enDisplay=view&enDispWhat=object&enDispWho=News%5E11694&enZone=march_bull04&enVersion=0&
- ¹⁷ המשרד להגנת הסביבה של ישראל:
http://www.sviva.gov.il/Enviroment/bin/en.jsp?enPage=e_BlankPage&enDisplay=view&enDispWhat=Object&enDispWho=Lake_Kinneret&enZone=Lake_Kinneret
- ¹⁸ הלשכה הישראלית המרכזית לסטטיסטיקה: http://www.cbs.gov.il/shnaton60/st21_05.pdf
<http://www.cbs.gov.il/publications/haklaut07/pdf/t11a.pdf>
- ¹⁹
http://www.sviva.gov.il/Enviroment/bin/en.jsp?enPage=e_BlankPage&enDisplay=view&enDispWhat=Object&enDispWho=Articals^12060&enZone=Quality_Water וכך
http://www.sviva.gov.il/Enviroment/bin/en.jsp?enPage=e_BlankPage&enDisplay=view&enDispWhat=Object&enDispWho=Lake_Kinneret&enZone=Lake_Kinneret
- ²⁰
<http://domino.un.org/unispal.nsf/3822b5e39951876a85256b6e0058a478/064d5ab9db510b6d85256f38005c1dad?OpenDocument>
- ²¹ <http://www.foeme.org/projects.php?ind=23>
- ²²
http://www.sviva.gov.il/Enviroment/bin/en.jsp?enPage=e_BlankPage&enDisplay=view&enDispWhat=Object&enDispWho=Articals^12060&enZone=Quality_Water
- ²³ הערכה בדבר ההגבלות על פיתוח מגזר המים הפלסטיני, הבנק העולמי, אפריל 2009, ע' 11:
<http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/WaterRestrictionsReport18Apr2009.pdf>
- ²⁴
http://www.sviva.gov.il/Enviroment/bin/en.jsp?enPage=e_BlankPage&enDisplay=view&enDispWhat=Object&enDispWho=Articals^12060&enZone=Quality_Water
- ²⁵ הערכה בדבר ההגבלות על פיתוח מגזר המים הפלסטיני, הבנק העולמי, אפריל 2009:
<http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/WaterRestrictionsReport18Apr2009.pdf>
- ²⁶ הפקת מים כוללת הן שאיבה מבארות והן שימוש במי מעיינות.
- ²⁷ הערכה בדבר ההגבלות על פיתוח מגזר המים הפלסטיני, הבנק העולמי, אפריל 2009, ע' 12:
<http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/WaterRestrictionsReport18Apr2009.pdf>
- ²⁸ סוגיית המים בין ישראל לפלסטינים, רשות המים הישראלית, מארס 2009, ע' 11:
<http://www.water.gov.il/NR/rdonlyres/7FA5D51C-6CD2-4F59-8252-7A299AE0A55D/0/IsraelRashut.pdf>
- ²⁹ ממוצע אבדן המים בהובלה עירונית ותעשייתית עומד על 34%. הערכה בדבר ההגבלות על פיתוח מגזר המים הפלסטיני, הבנק העולמי, אפריל 2009, ע' 17:
<http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/WaterRestrictionsReport18Apr2009.pdf>
- ³⁰ שם.
- ³¹ הדעות חלוקות באשר למידה שבה הפקת מים בשטח ישראל, ממזרח לרצועה, פוגעת בתפוקה האפשרית של האקוויפר בתוך הרצועה, ואין בנמצא נתונים מהימנים בעניין זה.

- ³² ניתוח הידרולוגי של אזור הקרקע הלחה של נחל עזה, מחקר הידרולוגיה, MedWetCoast (תכנית הפיתוח האזורית של האו"ם – UNDP), נובמבר 2001: http://vinc.s.free.fr/article.php3?id_article=106
- ³³ על-פי הערכה, כמות המים העוברת בנחל נעה בין 20 ל-30 מלמ"ש. כך על-פי *The flow of the Water resources in the Middle East: Israeli-Palestinian water issues, From conflict to cooperation*, by Hillel I. Shuval and Hassan Dwiek, Springer, 2007, page 21. הערכות אחרות שונות זו מזו.
- ³⁴ אין בנמצא כל נתון מהימן באשר למספר הבארות הבלתי מורשות הפועלות ברצועת עזה. אפילו הרשות הפלסטינית אינה מחזיקה בנתונים בעניין זה. ברצועת עזה ישנן אלפי בארות, רובן רדודות, שמהן נשאבים בדרך כלל מים מזוהמים בכמויות קטנות עבור משפחה אחת או כמה משפחות.
- ³⁵ ברצועת עזה, הצו הצבאי מס' 498 משנת 1974 והצו הצבאי מס' 558 משנת 1977 העניקו באופן דומה לצבא הישראלי את כל הסמכויות הנוגעות לענייני מים.
- ³⁶ מחלקה זו הוקמה בשנת 1966 מכוח החוק הירדני מס' 37.
- ³⁷ בצלם, 2000, הערת שוליים 69: http://www.btselem.org/Download/200007_Thirsty_for_a_Solution_Heb.doc
- ³⁸ "פיתוח השטחים הכבושים, השקעה בשלום", כרך 5, תשתית; הבנק העולמי, ספטמבר 1993.
- ³⁹ ר' תמונות בכתובת: <http://torahalive.com/YardenValley.htm>
- ⁴⁰ הערכה בדבר ההגבלות על פיתוח מגזר המים הפלסטיני, הבנק העולמי, אפריל 2009, ע' 11: <http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/WaterRestrictionsReport18Apr2009.pdf>; וכן ההשפעות הכלכליות של הגבלת הגישה לאדמות בגדה המערבית, הבנק העולמי, מארס 2008: <http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/EconomicEffectsofRestrictedAccessstoLandintheWestBankOct.21.08.pdf>
- ⁴¹ דו"ח מזכ"ל האו"ם למועצה הכלכלית-חברתית של האו"ם, 7 ביולי 1992: <http://unispal.un.org/UNISPAL.nsf/361eeac08301c485256cf600606959/b67f568df56362c0852571250076384a?OpenDocument>
- ⁴² העדות נגבתה על-ידי ארגון זכויות האדם הישראלי "בצלם" ב-1 במארס 2009: http://www.btselem.org/hebrew/testimonies/20090301_water_shortage_in_yatta_witness_fatma_zein.asp
- ⁴³ "נושא המים בגדה המערבית וברצועת עזה", משרד החוץ הישראלי, יוני 1999: <http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Guide+to+the+Peace+Process/The+Water+Issue+in+the+West+Bank+and+Gaza.htm>
- ⁴⁴ "נושא הבעלות על תשתית הקשורה למים ולביוב בגדה המערבית יידון במשא ומתן על מעמד הקבע". הסכם הביניים, נספח 3, סעיף 40(5).
- ⁴⁵ "הרשות הפלסטינית תשלם ל'מקורות' תמורת עלות המים המסופקים מישראל ואת ההוצאות הריאליות אשר 'מקורות' נשאה בהן על מנת לספק מים לרשות הפלסטינית". הסכם בדבר רצועת עזה ויריחו ("הסכם קהיר") מיום 4 במאי 1994, נספח II (פרוטוקול בדבר עניינים אזרחיים), סעיף II, 31(ה). לפני הקמת הרשות הפלסטינית, הרשויות הישראליות לא תמיד יכלו לאלץ את היישובים הפלסטיניים בשטחים הפלסטיניים הכבושים לשלם חשבונות מים, אך מאז הקמתה מעכבת ישראל העברת כסף (בעיקר דמי המכס שישראל גובה מטעם הרשות הפלסטינית) כנגד חובות שטרם נפרעו.
- ⁴⁶ http://www.sviva.gov.il/bin/en.jsp?enPage=e_BlankPage&enDisplay=view&enDispWhat=Object&enDispWho=Articals^l2419&enZone=wat_law: לשון החוק: http://www.sviva.gov.il/Enviroment/Static/Binaries/law/MAIM01_1.pdf
- ⁴⁷ פסיקת בית המשפט העליון, ערעור אזרחי 533/89, נציב המים נ' שמחה פרלמוטר ואח', פ"ד 56(5) 695-696.
- ⁴⁸ http://www.pwa.ps/en/index.php?option=com_content&view=article&id=51%3Awater-law&catid=39%3AAlaw

⁴⁹ רשות המים הפלסטינית הוקמה מכוח חוק מס' 2/1996 ותקנותיה של רשות המים הפלסטינית אושרו בשנה שלאחר מכן בהחלטה מס' 66/1997. שתי ההחלטות תוקנו בשנת 2002 באמצעות חוק המים מס' 3/2002. ועדת מים לאומית הוקמה מכוח חוק מס' 2/1996, אך מעולם לא התכנסה.

⁵⁰ משנת 1967 הייתה מחלקת המים של הגדה המערבית בשליטתו של הצבא הישראלי. עם הקמתה של רשות המים הפלסטינית הועברה מחלקת המים לניהולה של רשות המים, אך ישראל שמרה לעצמה במידה רבה על השליטה במחלקה. בשנת 2009 נתגלעו מתיחות בתוך מחלקת המים של הגדה המערבית לאחר שיו"ר רשות המים הפלסטינית מינה אדם חדש לעמוד בראש מחלקת המים, מהלך שככל הנראה רשויות ישראל התנגדו לו.

⁵¹ סעיף 40(1). ר' : <http://www.knesset.gov.il/process/docs/heskemb4.htm#s40>.

⁵² הסכם בדבר רצועת עזה ויריחו ("הסכם קהיר") מיום 4 במאי 1994, נספח II (פרוטוקול בדבר עניינים אזרחיים), סעיף II, 31(ב) ו-31(ג). ר' : http://www.knesset.gov.il/process/docs/cairo_agreement.htm.

⁵³ הכמויות מפורטות בלוח 10 לסעיף 40 – מידע בנוגע לאקוויפרים. לפי סעיף 40(3)(א), יישמרו "כמויות קיימות של שימוש במשאבים".

⁵⁴ כפי שמצוין בפרק "מקורות המים בישראל ובשטחים הפלסטיניים הכבושים", בדו"ח זה, התפוקה הממוצעת של אקוויפר ההר על-פי השירות ההידרולוגי של ישראל, מקור המידע המוסמך בנושא זה, היא 734 מלמ"ש. נראה כי ישראל השתמשה בהערכה הנמוכה כדי להגביל את מכסת מי אקוויפר ההר המוקצבת לפלסטינים, כאשר הפקת המים על-ידי ישראל משקפת את נתוני השירות ההידרולוגי.

⁵⁵ שם, סעיף 40(6). על-פי לוח 10 לסעיף 40 – מידע בנוגע לאקוויפרים, "78 מלמ"ק כמויות נותרות שיפותחו מהאקוויפר המזרחי".

⁵⁶ הערכה בדבר ההגבלות על פיתוח מגזר המים הפלסטיני, הבנק העולמי, אפריל 2009, ע' 11 : <http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/WaterRestrictionsReport18Apr2009.pdf>.

⁵⁷ שם, ע' 12. הירידה החדה ביותר נרשמה בהפקת המים מהאקוויפר המזרחי.

⁵⁸ דו"ח ועדת חקירה פרלמנטארית בנושא משק המים, יוני 2002. ר' : http://www.knesset.gov.il/committees/heb/docs/vaadat_chakira_mayim.htm.

⁵⁹ סוגיית המים בין ישראל לפלסטינים, רשות המים הישראלית, מארס 2009. ר' : <http://www.mfa.gov.il/NR/rdonlyres/71BC5337-F7C7-47B7-A8C7-98F971CCA463/0/IsraelPalestiniansWaterIssues.pdf>.

⁶⁰ שם, ע' 13.

⁶¹ שם, ע' 27.

⁶² http://www.ochaopt.org/documents/hc_aida_statement_gaza_watsan_20090803_english.pdf.

⁶³ על פי פרסום של תכנית הסביבה של האו"ם (UNEP) מחודש ספטמבר 2009, מדובר ב-80 ליטר לנפש ליום. ר' : http://postconflict.unep.ch/publications/UNEP_Gaza_EA.pdf.

⁶⁴ מחקרים מהעת האחרונה העלו כי 90% מדגימות המים הכילו ריכוזי חנקות הגבוהים בין פי שניים לפי שמונה מהגבול העליון שארגון הבריאות העולמי ממליץ עליו. ר' : <http://www.sciencedaily.com/releases/2008/08/080814091214.htm>.

⁶⁵ http://www.who.int/hac/crises/international/wbgs/gaza_unrwa_epi_15feb2009.pdf.

⁶⁶ UNEP, ספטמבר 2009. ר' http://postconflict.unep.ch/publications/UNEP_Gaza_EA.pdf.

⁶⁷ שם.

⁶⁸ הבנק העולמי, מארס 2009, עמ' 27-28,

<http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/WaterRestrictionsReport18Apr2009.pdf>.

- ⁶⁹ ישנו חשש שבמים המותפלים חסרים מינרלים בסיסיים היות שמרבית המינרלים מורחקים באוסמוזה ההפוכה. שם.
- ⁷⁰ סעיף 4, הצהרת העקרונות של ישראל ואש"ף, 1993.
- ⁷¹ הסוכנות האמריקנית לפיתוח בינלאומי (USAID) תכננה בראשית העשור להקים מפעל התפלה גדול, אך תכנית זו הושעתה לאחר ששלושה קבלנים של הממשל האמריקני נהרגו באוקטובר 2003 בידי חמושים שזוהתם לא נודעה.
- ⁷² http://postconflict.unep.ch/publications/UNEP_Gaza_EA.pdf
- ⁷³ השלכות המצור על אספקת המים ומצב שירותי התברואה בעזה:
http://www.ochaopt.org/cluster/admin/output/files/ocha_opt_wash_cluster_fact_sheet_20090903_hebrew.pdf
- ⁷⁴ http://www.ochaopt.org/documents/hc_aida_statement_gaza_watsan_20090803_hebrew.pdf
- ⁷⁵ סעיף 40(14).
- ⁷⁶ <http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/WaterRestrictionsReport18Apr2009.pdf>
- ⁷⁷ "מאחזים" הם למעשה התנחלויות שבתאוריה הוקמו בלי אישורה של ממשלת ישראל ושבפועל נהנות מגיבוי של גורמים בממשלה ובצבא ומקבלות שירותים - כמו למשל חיבור לרשת המים ולרשת החשמל. ר' במיוחד את "חוות הדעת בנושא מאחזים בלתי חוקיים" מאת עו"ד טליה ששון:
<http://www.pmo.gov.il/NR/rdonlyres/0A0FBE3C-C741-46A6-8CB5-F6CDC042465D/0/sason2.pdf>
- ⁷⁸ <http://www.mfa.gov.il/NR/rdonlyres/71BC5337-F7C7-47B7-A8C7-98F971CCA463/0/IsraelPalestiniansWaterIssues.pdf>
- ⁷⁹ יותם פלדמן ואורי בלאו, "200 כפרים בגדה המערבית לא מחוברים לצינור. כך מייבשת ישראל את תושבי הרשות", הארץ, 8 באוגוסט 2009: <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArt.jhtml?itemNo=1105703>
- ⁸⁰ שם.
- ⁸¹ דף מידע על תכניות USAID 294-002, 2002: <http://www.usaid.gov/pubs/cbj2003/ane/wbg/294-002.html>
- ⁸² מקור המידע במסמכים הקשורים בתשלומים.
- ⁸³ פרוטוקול הישיבה.
- ⁸⁴ מצגת המנהל האזרחי, נובמבר 2007.
- ⁸⁵ בין השנים 1996 ו-2008 גרעה ישראל כ-170 מיליון ש"ח מכספי המסים הפלסטיניים בגין בניית מתקני טיהור שפכים בישראל ובגין טיפול בשפכים פלסטיניים במתקנים אלה.
- ⁸⁶ מכתב מהתורמים הגרמנים.
- ⁸⁷ ר' <http://www.channel4.com/news/articles/society/health/the+politics+of+shopping/2320772>
- ⁸⁸ ר' "כרמי מתנחלים מכים שורש בגדה המערבית", רשת הבי-בי-סי, 17 ביוני 2009:
http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/8101110.stm
- ⁸⁹ מעקב הומניטארי, ינואר 2008, משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים:
http://www.ochaopt.org/documents/Humanitarian_Monitor_Jan_08_Hebrew.pdf
- ⁹⁰ צווי "הפסקת עבודות" מונפקים לעתים לקראת הוצאתם של צווי הריסה. כל עבודה המתבצעת לאחר קבלת צו להפסקת עבודות נחשב להפרה נוספת העלולה להוביל להריסה מיידית או להטלת קנס. הדרך היחידה להימנע מההריסה היא לקבל היתר מהצבא הישראלי, אך זה האחרון אינו מנפיק היתרים לפלסטינים באזור זה.
- ⁹¹ במהלך השנים ביקרו באזור נציגי אמנסטי אינטרנשיונל ושוב, ובכמה הזדמנויות היו עדים להתקפות

כאלה. בנוסף לכך, התקפות תכופות תועדו על-ידי הארגונים הלא ממשלתיים "צוות משכיני השלום הנוצריים" (CPT) ו-"Operation Dove", ששמרו על נוכחות קבועה בכפר במשך למעלה מחמש שנים. ר' <http://www.cpt.org/work/palestine/tuwani>

⁹² וכן <http://www.amana.co.il/Index.asp?ArticleID=357&CategoryID=100> וכן <http://www.amana.co.il/Index.asp?ArticleID=249&CategoryID=100>

⁹³ התושבים מוסיפים להתמודד עם מחסור במים ועם קושי להשיגם. ר' לדוגמה, סרטון העוסק בפעילי שלום ישראלים שנעצרו ב-26 בספטמבר 2009 על-ידי הצבא הישראלי שעה שניסו להביא שני מכלי מים לכפר א-תואני ולכפרים נוספים בדרום הר חברון: <http://www.youtube.com/watch?v=0k2wpCZYZTE>

⁹⁴ הממצאים בשטח אינם תומכים בטענת הצבא. אמנסטי אינטרנשיונל וארגונים אחרים ערכו כמה ביקורים באזור ומעולם לא ראו או שמעו ירי של כוחות ישראלים. כמו כן, חומסה ואל-חדידייה סמוכים ביותר לשתי התנחלויות ישראליות, ואילו שטחי אש של הצבא הישראלי ממוקמים במרחק רב יותר מהתנחלויות ישראליות.

⁹⁵ ר' סרטון וידאו של הארגון הישראלי "מחסום-Watch" על תושבי אל-חדידייה העושים את דרכם לקנות מים ונתקעים במחסום דרכים של הצבא הישראלי: http://www.youtube.com/watch?gl=GB&hl=en-.GB&v=_yGREJVDwNo

⁹⁶ <http://www.jordanvalley.org.il/?categoryId=38842>

⁹⁷ ר' דיווחי אמנסטי אינטרנשיונל: <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/news/Evictions-crisis-> [deepens-for-Palestinian-villagers-20070820](http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/news/palestinian-homes-demolished-without-warning-20080311) וכן <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/news/palestinian-homes-demolished-without-warning-20080311>

⁹⁸ <http://www.theage.com.au/news/world/west-bank-farms-fall-to-israeli-bulldozers/2008/02/22/1203467386462.html>

⁹⁹ תמונה של חוות הדגים של איתמר בכתובת: <http://www.shechem.org/eindex.html> (ר' תחת "photo collection"). מים ממעיין מקומי נשאבים כל הדרך לפסגת הגבעה כדי להזין את חוות הדגים. תצלומים של ברכת השחייה בהתנחלות עלי: <http://www.shushan.net/eliSite/>. תאור של ברכת השחייה בשילה: <http://www.amana.co.il/Index.asp?ArticleID=245&CategoryID=100>

¹⁰⁰ הדו"ח זמין בכתובת: <http://www.pmo.gov.il/NR/rdonlyres/0A0FBE3C-C741-46A6-8CB5-F6CDC042465D/0/sason2.pdf>. בתקציר הדו"ח באנגלית נכתב כי "המאחזים מוקמים בדרך כלל על-ידי עקיפת ההליך והפרת החוק, תוך הצגת מראית שווא בפני חלק מרשויות המדינה ותוך הנאה משיתוף הפעולה של רשויות אחרות המפרות את החוק בבוטות". ר' <http://www.mfa.gov.il/NR/rdonlyres/5AD2CBB2-851D-4917-89B2-CFF60C83C16C/0/SummaryoftheOpinionConcerningUnauthorizedOutposts.doc>

¹⁰¹ <http://www.peacenow.org.il/site/he/peace.asp?pi=370&docid=2006>

¹⁰² משרד הביטחון הישראלי, בכתובת <http://www.seamzone.mod.gov.il/Pages/ENG/purpose.htm>, וכן <http://www.seamzone.mod.gov.il/Pages/ENG/news.htm>

¹⁰³ קו שביתת הנשק משנת 1949 המפריד בין ישראל לבין הגדה המערבית הכבושה מכונה "הקו הירוק". האורך הכולל של הגדר/חומה הוא 709 ק"מ, יותר מכפליים הקו הירוק שאורכו 230 ק"מ.

¹⁰⁴ ישנם 73 שערים ורובם פתוחים על בסיס שבועי או עונתי. 11 מתוכם נפתחים מדי יום למשך שעה אחת בבוקר, שעה אחת בצהריים ושעה נוספת אחר הצהריים. 11 נוספים מתוכם פתוחים כל שעות היום: http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_barrier_report_july_2009_hebrew.pdf

¹⁰⁵ סקר משותף למשרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים (OCHA) ולאונר"א, שנערך בשנת 2007, העלה כי פחות מ-20% מהפלסטינים שנהגו לעבוד באדמות לפני הקמת הגדר/חומה יכלו להשיג אישורים: http://www.ochaopt.org/documents/OCHA_SpecialFocus_BarrierGates_2007_11_Hebrew.pdf

¹⁰⁶ דניאל ארסנו, המכללה הצבאית המלכותית של קנדה: <http://www.ipcri.org/watconf/papers/daniel.pdf> וכן סוכנות הידיעות איי-פי, 10 בדצמבר 1990: <http://community.seattletimes.nwsourc.com/archive/?date=19901210&slug=1108789>

Report Cites " ר' גם <http://community.seattletimes.nwsourc.com/archive/?date=19901210&slug=1108789>

- Way to Guard Water Assets", 10 באוקטובר 1993, ניו יורק טיימס :
<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9F0CE6D6163CF933A25753C1A965958260>, וכן :
"Hydrostrategic' Territory in the Jordan Basin: Water, War, and Arab-Israeli Peace Negotiations", אהרון ת'
וולף, אוניברסיטת אלבמה, מארס 1996 :
<http://www.diak.org/water/CES%20Hydrostrategic%20Territory%20in%20the%20Jordan%20Basin%20Water.%20War..htm>
- ¹⁰⁷ דברים שנשא ראש הממשלה בנימין נתניהו בכנס ה-39 של איפא"ק, וושינגטון, 17 במאי 1998. ר' :
<http://www.mfa.gov.il/MFA/Foreign%20Relations/Israels%20Foreign%20Relations%20since%201947/1998-1999/40%20Address%20by%20Prime%20Minister%20Netanyahu%20to%20AIPAC-s>
- ¹⁰⁸ ב-8 בדצמבר 2003 עברה בעצרת הכללית של האו"ם החלטה ES-100114, המבקשת מבית הדין הבינלאומי לגבש חוות דעת מייעצת על "ההשלכות המשפטיות של בניית חומה בשטח הפלסטיני הכבוש", זמין בכתובת :
<http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=4&k=5a&case=131&code=mwp&p3=4>
- ¹⁰⁹ עד כה הוקמו 58.3% מהגדר/חומה, 10.2% נמצאים בבנייה ו-31.5% מהתוואי מתוכננים אך טרם נבנו :
http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_barrier_report_july_2009_hebrew.pdf
- ¹¹⁰ ר' "במסווה של ביטחון – הרחבת התנחלויות בחסות מכשול ההפרדה", ר' בעיקר "מקרה מבחן – ההתנחלות צופין":
http://www.btselem.org/Download/200512_Under_the_Guise_of_Security_Heb.pdf
- ¹¹¹ ר' פרופיל של אונר"א על גיוס : <http://www.un.org/unrwa/emergency/barrier/profiles/jayous.html> וכן
http://www.ochaopt.org/?module=displaysection&section_id=106&static=0&edition_id=&format=html
- ¹¹²
- http://www.ochaopt.org/documents/TheHumanitarianImpactOfIsraeliInfrastructureTheWestBank_full.pdf
- ¹¹³ http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_barrier_report_july_2009_hebrew.pdf
- ¹¹⁴ שם.
- ¹¹⁵ תאריך הגשת הבקשה כפי שהוא מתועד על טופס הבקשה הוא 6 ביוני 2004 ולא 19 בדצמבר 2004 כפי שמצוין בנספח 12 לדו"ח הבנק העולמי "הערכה בדבר ההגבלות על פיתוח משק המים הפלסטיני" מחדש אפריל 2009 :
<http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/WaterRestrictionsReport18Apr2009.pdf>
- ¹¹⁶ טופס בקשה מס' 89 של ועדת המים המשותפת (פרויקט מס' 265.2004), התום על-ידי נציב המים הישראלי שמעון טל ב-11 בספטמבר 2005. התנאי הדורש מידע נוסף הוסף כהערה ונחתם על-ידי איש נציבות המים הישראלית יוסף דרייזן. קבלת המידע שנדרש על-ידי הגורמים הישראליים נרשמה ב-11 בספטמבר 2005.
- ¹¹⁷ תמונות של ברכות השחייה של ההתנחלות אלפי מנשה נמצאות בכתובת : <http://muni.tik.tak.co.il/web/index.asp?codeclient=1209&codesubweb=0&f=1>
- ¹¹⁸ פרופיל של קליקילה, אונר"א : <http://www.un.org/unrwa/emergency/barrier/profiles/qalqilya.html> ב-25 כפרים סמוכים גרים 45 אלף פלסטינים התלויים בשירותי הבריאות, בשירותי הכלכלה, בשירותים הסוציאליים ובשירותים העירוניים של קלקיליה.
- ¹¹⁹ http://ocha.unog.ch/CAPprojectsPDF/Reports/projectsheets/CAPProjectSheet_834_21924_200998.pdf
- ¹²⁰ ר' <http://www.youtube.com/watch?v=Mb83n4zogds>
- ¹²¹ ר' <http://www.cpt.org/cptnet/2009/10/02/south-hebron-hills-activists-successfully-accompany-water-convoy-though-south-hebr>
- ¹²² ר' http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_bethlehem_shrinking_space_may_2009_english.pdf גם [http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2009.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/MVDU-7PD9CC-full_report.pdf/\\$File/full_report.pdf](http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2009.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/MVDU-7PD9CC-full_report.pdf/$File/full_report.pdf)
- ¹²³ "צורך גדל והולך, גישה קטנה והולכת : הידוק השליטה בתנועה הכלכלית", משרד האו"ם לתיאום עניינים

הומניטאריים (OCHA), 22 בינואר 2008, בכתובת:

<http://www.ochaopt.org/documents/Commercial%20Crossings%20V5.pdf>

¹²⁴ כאשר נציגי אמנסטי אינטרנשיונל ביקרו בעיירה בחודש אפריל 2008, שתי הבעיות שהתושבים הצביעו עליהן היו המחסור במים וההגבלות על תנועה. ר' גם: ההידרולוג קלמנס מסרשמידט בעיתון "הארץ", 13 במארס 2008, בכתובת: <http://www.haaretz.com/hasen/spages/961667.html> ("בדהרייה, למשל, כל האנשים ששאלתי בנובמבר 2007 זכרו את ה-16 ביולי כיום האחרון שבו יצאו מים מברזיהם"). המאמר במהדורה העברית: עמירה הס, "ככה מייצאת ישראל מים לשווייץ", הארץ, 13 במארס 2008:

<http://www.haaretz.com/hasite/spages/961144.html>

¹²⁵ צילום של מתחם הספורט וברכת השחייה בהתנחלות עלי: <http://www.shushan.net/eliSite/>

¹²⁶ ר'

http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_protection_of_civilians_weekly_report_2009_10_06_english.pdf, עמ' 2.

¹²⁷ מאז פרוץ האינתיפאדה בחודש ספטמבר 2000 הרס הצבא הישראלי כ-6,000 בתים פלסטיניים, מאות מבנים מסחריים (חנויות, בתי מלאכה ומפעלים) ומבני ציבור. כמו כן הושחתו שטחים נרחבים של אדמות מעובדות. עשרות אלפי בתים ומבנים אחרים ניזוקו, רבים מהם ללא תקנה.

¹²⁸ http://www.mfa.gov.il/MFA/MFAArchive/2000_2009/2001/2/Joint%20Israel-Palestinian%20Call%20to%20Protect%20Water%20Sup

¹²⁹ יום קודם לכן, ב-30 בינואר, עקרו הכוחות הישראליים באמצעות דחפור מטע פירות בשולי ח'אן יונס (שברצועת עזה) והרסו מאגר מים חקלאי, באר ומשאבת מים. ארבעה ימים לאחר מכן, ב-4 בפברואר, עקרו כוחות ישראלים באמצעות דחפור פרדס בסמוך לעיר עזה והרסו באר, משאבות מים, מאגר מים חקלאי ורשת השקיה.

¹³⁰ הבנק העולמי, *Donors Support Group Report (דו"ח קבוצת הסיוע לתורמים)*, מארס-מאי 2002.

¹³¹ ר' מפת התקיפות של תכנית יישומי הלוויין של האו"ם (UNOSAT Operational Satellite Applications Programme), הממחישה את הנזק לאזור מתקן שיחי עגילין לטיפול בשפכים:

http://unosat.web.cern.ch/unosat/freeproducts/Gaza/Crisis2008/UNOSAT_Gaza_Sewage_Plant_Pre_Post_Map_v12_Highres.pdf. במפה ניתן לראות מכתש שנוצר מפגיעה יחידה (שאיננה בשלב כלשהו לפני ה-10

בינואר 2009) בחלק המזרחי של ברכת האגירה (ששטחה 150X70 מטר). פגיעה זו גרמה להצפה חמורה של ביוב שזרם, על-פי הערכה, למרחק כולל של 1.2 ק"מ. האזור שנפגע על-פי הערכה מן ההצפה משתרע על-פני כ-55 דונם.

¹³²

<http://unispal.un.org/unispal.nsf/db942872b9eae454852560f6005a76fb/6e287317a63ca2fa8525759100436788:OpenDocument>

¹³³ http://postconflict.unep.ch/publications/UNEP_Gaza_EA.pdf

¹³⁴ המבצע נפתח בהתקפה על מפקדתו של הנשיא המנוח יאסר ערפאת ברמאללה. לאחר מכן, בין 1 ל-4 באפריל, נכנסו כוחות ישראליים לערים בית לחם, טול-כרם, קלקיליה, ג'נין ושכם. הכוחות הטילו עוצר הדוק, הכריזו על האזורים הללו כ"שטח צבאי סגור", מנעו גישה לעולם החיצון, וניתקו את המים והחשמל ברוב האזורים. ר' דו"ח אמנסטי אינטרנשיונל, "Shielded from scrutiny: IDF violations in Jenin and Nablus", נובמבר 2002: <http://www.amnesty.org/es/library/info/MDE15/143/2002>.

¹³⁵ בקבוצת הסיוע לתורמים שותפים הרשות הפלסטינית, הנציבות האירופית, תכנית הפיתוח של האו"ם (UNDP), הבנק העולמי, משרד המתאם המיוחד של האו"ם (UNSCO) והסוכנות האמריקאית לפיתוח בינלאומי (USAID).

¹³⁶ מחקר של תכנית הסביבה של האו"ם בשטח הפלסטיני הכבוש, עמ' 29,

<http://postconflict.unep.ch/publications/INF-31-WebOPT.pdf>

¹³⁷ *Shielded from scrutiny: IDF violations in Jenin and Nablus*, November 2002:

<http://www.amnesty.org/es/library/info/MDE15/143/2002>

¹³⁸ דו"ח הנציג המיוחד של ארגון הבריאות העולמי ומנהל תחום הבריאות, אונר"א, לשנת 2002:

http://66.102.9.104/search?q=cache:DGNDyZ13PXAJ:ftp.who.int/gb/archive/pdf_files/WHA56/ea56id4.pdf+WHO+SPECIAL+REPRESENTATIVE+AND+DIRECTOR+OF+HEALTH,+UNRWA,+FOR+2002&hl=en&ct=clnk&cd=2&gl=uk

<http://www.who.int/mediacentre/news/statements/statement04/en/index.html> ¹³⁹

¹⁴⁰ משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים, "עדכון הומניטארי – השטחים הפלסטיניים הכבושים", 22 בינואר – 15 בפברואר 2003: <http://www.ochaopt.org/documents/ochaupdate16feb03.pdf>

¹⁴¹ משרד האו"ם לתיאום עניינים הומניטאריים ואונר"א, "הערכת צרכים ברפיח", 6 ביוני 2004:

[http://domino.un.org/UNISPAL.NSF/db942872b9eae454852560f6005a76fb/a18a8d06071986f385256ee7005db.ac8/\\$FILE/UNRWA_OCHA_ReportRafahLACC0604.pdf](http://domino.un.org/UNISPAL.NSF/db942872b9eae454852560f6005a76fb/a18a8d06071986f385256ee7005db.ac8/$FILE/UNRWA_OCHA_ReportRafahLACC0604.pdf)

¹⁴² הפשיטה החלה ב-1 בנובמבר והותירה אחריה כ-70 הרוגים פלסטינים וכ-200 פצועים, רבים מהם אזרחים לא חמושים. ר' <http://www.amnesty.org/en/library/info/MDE15/093/2006>

¹⁴³ UNDP Emergency Rehabilitation of Damaged Municipal Infrastructure in Beit Hanoun (CERF): <http://www.undp.ps/en/fsh/pd/54323.pdf> - <http://www.papp.undp.org/en/fsh/54323.pdf> . בשנת 2006 סיפק הצלב האדום גנראטורים ודלג כגיבוי והקים, הרחיב ותיקן מערכות לאספקת מים עבור למעלה מ-134,000 בני אדם, בייחוד אלה שנפגעו בפעולות הצבאיות ברצועת עזה.

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE15/061/2006/en/ae67edf-fa03-11dd-b1b0-c961f7df9c35/mde150612006en.pdf> ¹⁴⁴

<http://uk.youtube.com/watch?v=YDXqvwJE63I>, <http://www.irinnews.org/report.aspx?ReportId=80087> ¹⁴⁵

<http://www.shovrimstika.org/UserFiles/File/kovez1hebrewforweb.pdf> ¹⁴⁶

¹⁴⁷ שם.

<http://www.yesh-din.org/site/images/Yesh%20Din%20activity%20report%20Sept%2006-> ¹⁴⁸ ר'

<http://www.yesh-din.org/Report/ASemblanceofLaw-Heb.pdf> ¹⁴⁹ וכן Sept%2007.%205.pdf

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE15/092/2006/en/ed934f85-d3d2-11dd-8743-d305bea2b2c7/mde150922006en.html> ¹⁴⁹ וכן

<http://www.amnesty.org/en/library/asset/MDE15/099/2004/en/c551ba4b-d56a-11dd-bb24-1fb85fe8fa05/mde150992004en.html>

¹⁵⁰ עדותו של ג'ואל גאלדג', צוות משכני השלום הנוצרים (Christian Peacemakers Teams), 12 בספטמבר 2006.

¹⁵¹ נציגי אמנסטי אינטרנשיונל אספו דגימות והעבירו אותן לרשות הטבע והגנים של ישראל, שאישרה את סוגי הכימיקלים.

¹⁵² <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3439192,00.html> ,

http://www.kibush.co.il/show_file.asp?num=22357

¹⁵³ הוועדה לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, הערה כללית מס' 15, סעיף 44 (ב).

¹⁵⁴ An Audit of the Operations and Projects in the Water Sector in Palestine; The Strategic Refocusing of Water Sector Infrastructure in Palestine; funded by the Norwegian Representative Office in Palestine, 18 November 2008.

¹⁵⁵ קהילת התורמים הבינלאומיים הכירה במצבה הנואש של מערכת המים הפלסטינית שישראל העבירה לרשות המים הפלסטינית, והתחייבה להעביר כספי סיוע רבים לשדרוג ולפתוחה.

¹⁵⁶ מעשים אלה מפרים את חוק המים (חוק 2/2002), ובעיקר את סעיף 3.1 (כל מקורות המים הזמינים בפלסטין נחשבים לרכוש ציבורי); סעיף 4 ().

¹⁵⁷ http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/A62/A62_ID2-en.pdf,
http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNACT359.pdf

¹⁵⁸ ניטור נחלי יהודה ושומרון: הערכת מצב על בסיס ממצאי הדיגום בשנת 2007:
http://www.sviva.gov.il/Enviroment/Static/Binaries/ModulKvatzim/p0479_1.pdf

¹⁵⁹ שפכים ללא גבולות: http://www.btselem.org/Download/200906_Foul_Play_heb.pdf

¹⁶⁰ דו"ח מבקר המדינה מס' 40 לשנת 1989, עמ' 866; דו"ח מבקר במדינה מס' 45 לשנת 1994, עמ' 807; דו"ח מבקר המדינה מס' 46 לשנת 1995, עמ' 531-530; "פוטנציאל זיהום מי-תהום בשומרון המערבי", הביוספירה – ירחון. המשרד לאיכות הסביבה, 1994 - http://www.btselem.org/Download/200906_Foul_Play_heb.pdf

¹⁶¹ http://www.btselem.org/Download/200906_Foul_Play_heb.pdf

¹⁶² הערכת ההגבלות על פיתוח משק המים הפלסטיני:

<http://siteresources.worldbank.org/INTWESTBANKGAZA/Resources/WaterRestrictionsReport18Apr2009.pdf>

¹⁶³ ר' למשל: המזבלה של ישראל, עמירה הס, הארץ – המהדורה האנגלית, 6 בדצמבר 2007:
<http://www.haaretz.com/hasen/spages/929673.html>

¹⁶⁴

http://www.sviva.gov.il/Enviroment/bin/en.jsp?enPage=e_BlankPage&enDisplay=view&enDispWhat=Zone&enDispWho=Wastewater_Treatment&enZone=Wastewater_Treatment

¹⁶⁵

http://www.sviva.gov.il/bin/en.jsp?enPage=e_BlankPage&enDisplay=view&enDispWhat=Object&enDispWho=Articals^15360&enZone=Wastewater_Treatment

¹⁶⁶ על-פי המשרד להגנת הסביבה, בשנת 2005 כ-37% מהשפכים (167 מלמ"ק) בישראל לא טופלו או טופלו באורח בלתי הולם.

http://www.sviva.gov.il/bin/en.jsp?enPage=e_BlankPage&enDisplay=view&enDispWhat=Zone&enDispWho=Wastewater_Treatment&enZone=Wastewater_sub&enZone=Wastewater_sub

¹⁶⁷ ר' עמ' 85 בכתובת http://www.btselem.org/Download/200906_Foul_Play_heb.pdf

¹⁶⁸ ר' למשל: ההשפעות הכלכליות של הגבלת הגישה לקרקע בגדה המערבית, הבנק העולמי, ספטמבר 2008 (בייחוד סעיפים 37 ו-38).

¹⁶⁹ ביקורת על המבצעים והפרויקטים במשק המים בפלסטין: מיקוד אסטרטגי מחודש של תשתית משק המים בפלסטין; במימון משרד הנציגות הנורבגי בפלסטין, 18 בנובמבר 2008.

¹⁷⁰

<http://unispal.un.org/unispal.nsf/bb6fe1e72803131885256c380071d04c/c8216cc87ec70ae88525745f00455489?OpenDocument>

¹⁷¹ מבצע "עופרת יצוקה" החל ב-27 בדצמבר 2008 והסתיים ב-18 בינואר 2009.

¹⁷² סירובה של ישראל להכיר בתחולת משפט זכויות האדם הבינלאומי על השטחים הפלסטיניים הכבושים נוגע רק לזכויות האוכלוסייה הפלסטינית בשטח זה, כיוון שישראל מעולם לא טענה שאמנות אלה אינן חלות על המתנחלים הישראלים החיים בו.

¹⁷³ הערות מסכמות של הוועדה לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, האו"ם. Doc. E/C.12/1/Add.90, פסקאות 15 ו-31. חוות הדעת המייעצת של בית הדין הבינלאומי לצדק בנוגע להשלכות המשפטיות של בניית החומה בשטח הפלסטיני הכבוש, הזמינה בכתובת www.icj-cij.org, סעיף 112.

¹⁷⁴ ועדת האו"ם בדבר זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, הערה כללית מס' 15; הזכות למים, UN Doc. E/C.12/2002/11, 20 בינואר 2003, סעיף 3.

¹⁷⁵ סעיף 24 של האמנה בדבר זכויות הילד מחייב מדינות שהן צד לאמנה: "להיאבק במחלות ובתת-תזונה, לרבות במסגרת טיפול רפואי ראשוני, בין היתר, באמצעות יישום טכנולוגיה זמינה והספקת מזון מתאים ומזין

ומי שתייה נקיים". סעיף 14 לאמנה לביטול כל צורות האפליה נגד נשים מחייב מדינות שהן צד לאמנה להבטיח את זכותם של נשים "ליהנות מתנאי חיים נאותים, במיוחד [...] אספקת מים".

¹⁷⁶ הוועדה לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, הערה כללית מס' 15, סעיף 3. הוועדה הצהירה גם כי "יש לראות זכות זו גם בכפיפה אחת עם זכויות אחרות המעוגנות במגילת זכויות האדם, ובראשן הזכות לחיים ולכבוד האדם".

¹⁷⁷ שם, סעיף 2.

¹⁷⁸ שם, סעיף 12.

¹⁷⁹ כמות המים היומית המינימאלית המומלצת על-ידי ארגון הבריאות העולמי היא 100-150 ליטר לנפש לצרכים ביתיים וציבוריים. ארגון הבריאות העולמי פרסם קווים מנחים בנוגע לאיכות מי שתייה (קווים מנחים בנוגע לאיכות מי שתייה, 2000 : http://www.who.int/water_sanitation_health/dwq/gdwq3rev/en/index.html) והערכה של הגישה למים המתבססת על המרחק בין המגורים למקורות המים (מרחק של למעלה מקילומטר אחד נחשב להיעדר גישה : http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/who_ohchr.pdf).

¹⁸⁰ הוועדה לזכויות כלכליות ותרבותיות, הערה כללית מס' 15, פסקה 21.

¹⁸¹ שם.

¹⁸² שם.

¹⁸³ שם, פסקה 56.

¹⁸⁴ שם, פסקה 23.

¹⁸⁵ שם.

¹⁸⁶ שם, פסקה 25.

¹⁸⁷ שם, פסקה 37.

¹⁸⁸ הוועדה לזכויות כלכליות ותרבותיות, הערות מסכמות, ישראל, 5-23 במאי 2003 (E/C.12/1/Add.90), פסקאות 25 ו-41.

[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/E.C.12.1.Add.90.En?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/E.C.12.1.Add.90.En?Opendocument)

¹⁸⁹ פסקה, סעיף 6.

¹⁹⁰ פסקה, סעיף 7, הערה כללית מס' 12 : הזכות למזון נאות (1999), סעיפים 12 ו-13.

¹⁹¹ הערה כללית מס' 14.

¹⁹² הוועדה לזכויות כלכליות ותרבותיות, הערה כללית מס' 12 (E/C.12/1999/5).

¹⁹³ סעיף 8(2)(b)(viii) של חוקת רומא.

¹⁹⁴ ישראל לא אשררה את הפרוטוקול הנספח הראשון, אך סעיף 54 משקף משפט מנהגי. ר' הוועד הבינלאומי של הצלב האדום, "המשפט הבינלאומי ההומניטארי המנהגי", כרך 1 : כללים ; כלל 54.

¹⁹⁵ ישראל טענה כי אמנה זו חלה רק על שטחה הריבוני של מדינה שהיא צד לאמנה, וכיוון שלירדן ומלצרים לא הייתה מעולם ריבונות חוקית על הגדה המערבית ועל רצועת עזה, לא ניתן לראות באזורים אלה שטחים כבושים על-פי המשפט הבינלאומי.

http://www.israelemb.org/public_affairs/FAQ/currentFAQ.html#8

¹⁹⁶ הצהרת ועידת המדינות שהן צד לאמנת ג'נבה הרביעית, ג'נבה, 5 בדצמבר 2001, פסקה 3.

¹⁹⁷ ר' למשל, החלטת מועצת הביטחון של האו"ם (1980)465 מיום 1 במארכ 1980 ; החלטת מועצת הביטחון של האו"ם (1990)681 מיום 20 בדצמבר 1990 ; החלטת מועצת הביטחון של האו"ם (1992)799 מיום 18 בדצמבר 1992.

¹⁹⁸ קרקע ומים היו בין הנושאים הבולטים שהושארו למשא ומתן על הסדר הקבע, שטרם החל.

- ¹⁹⁹ http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/1110568.stm
- ²⁰⁰ הוועדה לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, E/C.12/1/Add.27, פסקה 8.
- ²⁰¹ הוועדה לזכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות, הערות מסכמות, ישראל, 5-23 במאי 2003 (E/C.12/1/Add.90), סעיפים 15 ו-31:
- ²⁰² [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/E.C.12.1.Add.90.En?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/E.C.12.1.Add.90.En?Opendocument), שם, פסקה 31.
- ²⁰³ E/C.12/1/Add.69, פסקה 12.
- ²⁰⁴ מסמך טכני מס' 415 של הבנק העולמי: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2000/02/24/000094946_99030406411154/Rendered/PDF/multi_page.pdf
- ²⁰⁵ אומצה על-ידי העצרת הכללית של האו"ם ב-21 במאי 1997, G.A. Res. 51/229 (A/51/49), בכתובת: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf
- ²⁰⁶ סעיפים 5 ו-6.
- ²⁰⁷ סעיף 7.
- ²⁰⁸ סעיף 8.
- ²⁰⁹ סעיף 21.
- ²¹⁰ סעיף 10.
- ²¹¹ ועדת האו"ם למשפט בינלאומי (UNILC) החלה לעבוד על פיתוחה של אמנה זו בשנת 1970 והגישה את הטיזטה הסופית שלה לעצרת הכללית של האו"ם בשנת 1994. שלושה שנים נוספות חלפו בטרם הביאה העצרת הכללית את הטקסט של האמנה לידי גימור.
- ²¹² סעיף 2(א).
- ²¹³ החלטת ועדת האו"ם למשפט בינלאומי בנוגע למי תהום תחומים חוצי גבולות, 1994.
- ²¹⁴ ר' Stephen McCaffrey, *The Law of International Watercourses: Non-navigational Uses*, Oxford University Press 2001.
- ²¹⁵ תיק הנוגע לפרויקט גבצ'יקובו-נג'ימארוס (הונגריה-סלובקיה), פסקה 78, 25 בספטמבר 1997: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf>
- ²¹⁶ מי תהום "בלתי קשורים", כוללים אקוויפרים שלמימיהם אין שום קשר הידרולוגי לאפיקי מים עיליים (כגון נהרות או אגמים). במילים אחרות, מקורותיהם הישירים של המים באקוויפרים "בלתי קשורים" כגון אקוויפר הם גשם או הפשרת שלגים; והם אינם מעבירים מים לאפיקי מים עיליים.
- ²¹⁷ לפרטים על פעילות ועדת האו"ם למשפט בינלאומי בנושא זה ר' http://untreaty.un.org/ilc/guide/8_5.htm.
- ²¹⁸ http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/8_5_2008.pdf בחודש אוגוסט 2008 ועדת האו"ם למשפט הבינלאומי אימצה גם את הפרשנות לסעיפי הטיזטה.
- ²¹⁹ החלטה 63/124 של העצרת הכללית של האו"ם מה-11 בדצמבר 2008: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/478/23/PDF/N0847823.pdf?OpenElement>
- ²²⁰ סעיף 5, 2. המשקל שיש להעניק לכל גורם ייקבע בהתאם לחשיבותו ביחס לאקוויפר חוצה הגבולות הספציפי או מערכת האקוויפר הספציפית בהשוואה לחשיבותם של גורמים אחרים. כאשר קובעים מהו ניצול הוגן וסביר, יש לשקול את כל הגורמים הרלוונטיים ביחד ולהגיע למסקנה על סמך כל הגורמים. עם זאת, כאשר שוקלים סוגים שונים של ניצול של אקוויפר חוצה גבולות או מערכת אקוויפר, יש לייחס חשיבות מיוחדת לצורכי אנוש חיוניים.
- ²²¹ הוועדה לזכויות כלכליות חברתיות ותרבותיות, הערה כללית מס' 15, פסקה 21.

ש.ם.²²²

ש.ם,²²³ פסקה 42.